

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Jan ODEHNAL

**OSUDY KRAJINY MARGINÁLNÍ OBLASTI
V MODERNÍCH DĚJINÁCH**

diplomová práce

Studijní program B 1301

Studijní obor Geografie – Historie

Prezenční studium

Vedoucí práce: Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem zpracoval samostatně na základě dostupných údajů, které jsou řádně citovány

Kolšov, 21. 7 2010

.....

podpis autora

Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie

Akademický rok 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

student

Bc. Jan ODEHNAL

obor (studijní kombinace)

Geografie-Historie

Název práce:

Osudy krajiny marginální oblasti v moderních dějinách

Stories of landscape of marginal region in modern history

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je komplexně zhodnotit a popsat osudy krajiny marginálního regionu od počátku statistického období po dnešek. Autor využije dostupné geografické, historické i kartografické prameny. Důraz bude kladen především na souvislosti krajinných proměn s historickými událostmi.

Doporučená struktura práce:

1. Úvod
2. Cíle práce, teoretické předpoklady a metody zpracování
3. Vymezení marginální oblasti
4. Osudy krajiny marginální oblasti
5. Závěr
6. Shrnutí – Summary (česky a anglicky), klíčová slova – key words

Diplomová práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

Leden 2009 – náplň jednotlivých kapitol, podrobná osnova

Červen 2009 – kapitoly 1 – 3

Únor 2010 – kapitoly 4 – 5

Rozsah grafických prací: grafy, mapy, fotografická dokumentace

Rozsah průvodní zprávy: 20 000 až 24 000 slov základního textu + práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

- BIČÍK, I. (1998): Land use in the Czech Republic 1845 - 1948 - 1990. Methodology, interpretation, contests. *AUC Geographica* 32, s. 247 - 255.
- BIČÍK, I. (2004): Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: metody, výsledky, problémy výzkumu. *Historická geografie* 33, pp. 346-366.
- BIČÍK, I. et al. (2001): Land-use changes and their social driving forces in Czechia in the 19th and 20th centuries. *Land Use Policy* 18:1, pp. 65-73.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J. (2002): Zrod velkoměsta. Paseka: Praha, Litomyšl.
- CHROMÝ, P. (2001): Výzvy pro českou historickou geografii? *Historická geografie* 31, s. 87 - 108.
- JELEČEK, L. (1985): Zemědělství a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století. Academia, Praha.
- KLAPKA, P., NOVÁKOVÁ, E., VYSKOČIL, A. (2007): Proměny krajiny v 19. století: témata, přístupy, metody. *Miscelanea Geographica* 13, s. 149 - 154.
- KUČERA, Z. (2007): Historická geografie mezi geografii a historiografií. *Historická geografie* 34, s. 9 - 19.
- LIPSKÝ, Z. (1994): Změna struktur české venkovské krajiny. *Sborník české geografické společnosti* 99, s. 248 - 260.
- LIPSKÝ, Z. (1995): The changing face of the Czech rural landscape. *Landscape and Urban Planning* 31:1-3, pp. 39-45.
- LIPSKÝ, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině. Kostelec nad Černými lesy.
- SEMOTANOVÁ, E. (2002): Historická geografie Českých zemí. HÚ AV ČR: Praha.
- VYSKOČIL, A., KLAPKA, P., MARTINÁT, S. (2006): Proměny krajiny rurálního prostoru v zázemí průmyslového centra během 2. poloviny 19. století. *Historická geografie - Supplementum I. Historický ústav, Praha*, s. 137 - 162.
- VYSKOČIL, A., KLAPKA, P., NOVÁKOVÁ, E. (2007): Rekonstrukce proměny krajiny, sídel a sídelní struktury na příkladu Blanenska. *Historická geografie* 34, s. 296 - 306.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Pavel Klapka, Ph.D.

Datum zadání diplomové práce: 15. 12. 2008

Termín odevzdání diplomové práce: duben 2010

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Děkuji Mgr. Pavlu Klapkovi, Ph.D. za vedení práce a jeho cenné rady a připomínky, paní Aleně Babuňkové ze Státního okresního archivu Šumperk za poskytnutí archivních materiálů, Mgr. Petru Šimáčkovi za pomoc při tvorbě map a také své rodině za podporu při tvorbě práce.

Kolšov 2010

OBSAH

1. ÚVOD.....	7.
2. CÍLE PRÁCE.....	8.
3. TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA.....	9.
3.1. Historická geografie.....	9.
3.1.1. Vymezení oboru.....	9.
3.1.2. Historickogeografická pracoviště v České republice.....	11.
3.2. Rešerše pramenů a literatury.....	13.
3.2.1. Prameny, mapová díla a letecké snímky.....	13.
3.2.2. Literatura.....	15.
3.3. Metodika.....	18.
3.4. Marginální oblast.....	21.
3.4.1. Vymezení pojmu.....	21.
3.4.2. Studium a výzkum periferií.....	23.
3.4.3. Pohraničí coby periferie.....	27.
3.4.4. Vnitřní periferie.....	28.
4. ŠUMPERSKO.....	31.
4.1. Charakteristika.....	31.
4.1.1. Reliéf Šumperska.....	31.
4.1.2. Národnostně-správní vývoj Šumprska ve druhé polovině 20. století.....	33.
4.2. Šumpersko coby periferie.....	35.
5. ZMĚNY V KRAJINĚ V OBDOBÍ LET 1948 – 2000.....	38.
5.1. Teoretická východiska změn v krajině.....	38.
5.2. Přelom čtyřicátých a padesátých let.....	40.
5.3. Šedesátá a sedmdesátá léta.....	48.
5.4. Od totality k demokracii.....	54.
5.5. Přelom tisíciletí.....	62.
5.6. Souhrn změn ve sledovaných kategoriích.....	69.
6. DISKUSE A ZÁVĚR.....	79.
7. SUMMARY.....	84.
8. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	85.
9. PŘÍLOHY.....	95.

1. ÚVOD

Není tomu tak dávno, co v krajině naší země proběhly poměrně převratné změny. Třebaže člověk svojí činností přetvářel krajinu od nepaměti, ve dvacátém století se však jednalo o změny, které se svojí intenzitou obtížně srovnávají s předešlými obdobími. Současně s mírou intenzity činnosti člověka korespondovala také míra proměny krajiny. Jednalo se o proměnu vskutku zásadní, jako například masívní výstavba nových komunikací, rozvolňování sídel do krajiny, napřimování vodních toků či výstavba vodních nádrží. Kromě těchto nejviditelnějších změn však v krajině proběhly i změny méně viditelné, případně patrné až po detailním prozkoumání problematiky. Na proměnu krajiny Šumperska měly ve dvacátém století vliv jak historické události celostátního charakteru, tak události specifické pouze pro pohraniční oblasti. Zároveň je třeba říci, že z hlediska prostorového a dějinného vývoje není Šumpersko homogenní oblastí. V jednotlivých oblastech Šumperska proběhly ve dvacátém století odlišné historické procesy a tudíž i dopad na krajinu byl v jednotlivých částech rozdílný. Byť se mnohdy jednalo o stejný typ krajiny, na základě rozdílných dějinných zvrátů se krajiny těchto oblastí proměnily odlišným způsobem. Pokud ovšem pohlížíme na okres Šumperk jako na celek, můžeme jej označit za území marginální, resp. periferní. Na takovém území máme možnost sledovat proměny krajiny jiného druhu než v oblasti jádrové. Díky perifernosti a specifickému dějinnému vývoji, které se navzájem podmiňují, máme k dispozici ojedinělý soubor faktorů ovlivňujících podobu krajiny.

2. CÍLE PRÁCE

Práce si klade za cíl zmapovat nejvýznamnější proměny krajiny v oblasti Šumperska ve druhé polovině dvacátého století na základě dostupných informací a zhodnotit, do jaké míry byly tyto proměny ovlivněny dějinnými událostmi. Úvodní část práce je věnována vymezení oblasti zájmu a metodiky historické geografie. Po ní následuje rešerše pramenů a literatury a také metodika práce. Významný prostor je věnován objasnění problematiky perifernosti a metodice vymezení periferií. Následují kapitoly stručně objasňující charakteristiku období s přihlédnutím ke krajinným změnám. Události politického charakteru nemohou být opomenuty, avšak pro potřeby této práce jsou podstatné zejména ty události, které mají spojitost s krajinnými změnami. Středem zájmu jsou tedy události mající co nejtěsnější vazbu na využití půdního fondu, míru zalidnění a také na ekonomické vztahy v oblasti. Úkolem této práce je na základě dostupných dat zmapovat ty nejvýznamnější změny v krajině Šumperska, k nimž došlo mezi lety 1948 a 2000 ve sledovaných kategoriích. Krajinné změny budou interpretovány formou mapových výstupů, nejvýznamnější jevy formou tabulek a celkový přehled změn graficky. Vybrané změny či jevy v krajině budou doprovázeny obrázky.

3. TEORETICKO-METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA

3.1. Historická geografie

3.1.1. Vymezení oboru

Problematika proměny krajiny v čase je jedním z hlavních témat historické geografie. Jedná se o disciplínu stojící na rozhraní geografie a historie, přičemž její úloha není jednoznačná. Záleží totiž, zda je na ni nazíráno spíše z pohledu geografického nebo z pohledu historického. Podle Leoše JELEČKA (1996) je historická geografie vědní disciplínou na pomezí geografie a historie, která zkoumá historický obraz daného území buď v určitém období minulosti, nebo v jeho dlouhodobém vývoji s cílem objasnit historické kořeny současného stavu a charakteru. Eva SEMOTANOVÁ, patrně nejvýraznější představitelka této vědní disciplíny u nás, ji označuje jako samostatnou mezioborovou (transdisciplinární) hraniční disciplínu, která se dotýká země i člověka, spojuje prostor s časem a přírodní vědy společenskými. Hledá poučení a nové směry, jak žít s přírodou v symbióze, přijatelné pro Zemi i lidskou společnost. Studuje stav, vývoj a proměny geografického prostředí v minulosti, studuje příčiny, které tyto proměny způsobily, jejich následky a příslušné zákonitosti. Rekonstruuje dnes již zaniklou krajinu z hlediska vzájemného vztahu člověka a přírody, kladného i záporného. Nachází se na rozhraní přírodních a společenských věd, především historie a geografie. Pokouší se objasnit historické kořeny současného stavu a charakteru krajiny a stanovit vývoj systému vzájemných vztahů člověka a krajiny i krajinných regionů všech velikostních úrovní navzájem. (SEMOTANOVÁ 2002)

Na obor historické geografie můžeme také pohlížet jako na zkoumání geografíí minulých období (minulosti), které zahrnuje rekonstrukce rozsáhlé řady jevů a procesů, jež jsou rozhodujícími pro geografické pochopení dynamismu lidských záležitostí, jako jsou změny v hodnocení a užití lidských a přírodních zdrojů, ve formě a funkcích lidských sídel a lidmi vytvořených prostředí, v posunech v množství a formách geografických znalostí, a změny ve využívání moci a kontroly nad územím a lidmi. (KUČERA 2007)

Historická geografie se zformovala na půdě geografie. S rozvojem dějin zeměpisných objevů se staly jejím předmětem zájmu dějiny kartografických znázornění, dějiny cest, dějiny politických jednotek (vývoj politické mapy světa, vývoj hranic a států. Později se předmětem zkoumání stává geografický determinismus, tedy fungování lidské společnosti v závislosti na fyzicko-geografickém prostředí. Historickogeografický výzkum propojoval historickou geografii s dějinami práva, zemí, územněsprávního vývoje, sociálními a hospodářskými dějinami a dalšími obory. Od 30. let 20. století se předmětem zabývala studiem krajiny jako trvale se měnícího objektu ovlivněného systémem osídlení či vznikem dopravního systému. Ke slovu se také dostala problematika kulturně geografická, díky níž se věda dostala do styku s archeologií a antropologií. Těsně před nástupem kvantitativní revoluce v 60. letech byl v historické geografii patrný odklon od geografie. Avšak s nástupem kvantitativní revoluce se historická geografie díky aplikaci nových metod, např. modelování prostorového uspořádání společnosti, se začíná přiklánět zpět ke geografii. Postmoderní historická geografie je zaměřená na člověka jako činitele geografických změn, na zpracování historicko-geografických syntéz a zpracování prostorových analýz regionů. S příchodem ekologizace věd v 80. letech dostává také historická geografie novou dimenzi. Díky environmentalizaci dějin a hledání kořenů současného fungování prostoru se historická geografie definitivně navrácí do geografie. (CHROMÝ 2001). Zde je nutné uvést, že se jedná o pohled geografický, někteří historici by se s navracením historické geografie pod křídla geografie nemuseli ztotožnit.

Dnešní historická geografie se zabývá výzkumem funkcí, procesů a vztahů a za nimi stojících sil namísto dřívějšího studia prvků a forem. Došlo tedy k posunu od deskripce k objasnění geneze transformace přírodní a kulturní krajiny, k objasnění funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů v minulosti a dějinám v interakci člověk - příroda. Historická geografie není ohraničena předmětem svého bádání, její metody jsou integrací přístupu z oborů historických věd (historická kartografie, studium starých map, paleografie, archeologie, historická statistika a další) i věd geografických (např. prostorová sociálně-ekonomická analýza). V souvislosti s environmentalizací historické geografie vystupuje do popředí také aspekt uplatňování metod sociologických, především metod sociální ekologie a kulturní antropologie. (CHROMÝ 2001)

Česká historická geografie se rozvíjí v několika školách, jejichž základní pojetí vytyčili většinou už jejich zakladatelé. Jako dnes již klasické školy označuje CHROMÝ (2001) tyto:

- Historická geografie regionální v rámci historické vlastivědy (J. V. ŠIMÁK, F. ROUBÍK, L. HOŠÁK, J. BARTOŠ, J. SCHULZ, M. TRAPL)
- Historická geografie jako obor, jehož součástí jsou další příbuzné vědní disciplíny (B. HORÁK)
- Historická geografie jako pomocná věda historická (J. KAŠPAR, O. ZWETTLER)
- Historická geografie jako dílčí geografická věda (O. POKORNÝ, D. TRÁVNÍČEK)
- Historická geografie jako samostatná vědní disciplína, interdisciplinární (F. VANIŠ, Z. BOHÁČ, E. SEMOTANOVÁ)

3.1.2. Historickogeografická pracoviště v České republice

Pracoviště zabývající se historicko-geografickým výzkumem rozděljuje CHROMÝ (2001) do dvou skupin:

Oblast historických věd:

- Pracoviště *Historického ústavu Akademie věd ČR* (nástupce oddělení hospodářských dějin a historické geografie *Ústavu československých a světových dějin ČSAV*. Zaměřuje se na tradiční výzkum sídelní struktury (historická geografie sídel) a historickou kartografií. Z jeho díla stojí za zmínku unikátní projekt *Historický atlas měst České republiky* mapující proměny vybraných českých měst. Nejvýraznější představitelkou je Eva SEMOTANOVÁ.
- *Katedra historie – Kabinet regionálních dějin Filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci* se zaměřením na regionální dějiny, historický místopis a historickou vlastivědu. Vznikl zde *Historický místopis Moravy a Slezska*, ojedinělý projekt mapující po politické, hospodářské a sociální stránce všechny obce Moravy a Slezska před zrušením zemského zřízení. Čelními představiteli jsou Jindřich SCHULZ a Miloš TRAPL.

Oblast geografických věd:

- Pracoviště *Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze* orientující se na změny dlouhodobého využití ploch a formování historického geografického informačního systému pod vedením Ivana BIČÍKA. Pracoviště se také podílí na utváření databáze historického využití ploch v české geografii i v mezinárodních souvislostech. Jedná se tedy o výzkumy vývoje interakce společnosti a prostředí; čelním představitelem je Leoš JELEČEK.
- Pracoviště *Katedry geografie přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Ústavu geoniky AV ČR v Brně*, orientované na historickou klimatologii. Čelným představitelem je Rudolf BRÁZDIL.

Historické geografii se dnes vytýká zejména nevyhraněnost a fakt, že nepůsobí jako silná a vnitřně integrovaná vědní disciplína a ve výsledku nejsou vždy závěry historicko-geografických výzkumů brány vážně. Problém tvoří už samotné vymezení pojmu, neboť bývá často vykládán jako geografie minulosti. Historická geografie je především geografickou vědou, neboť klade větší důraz na prostor než na čas. Historickou geografii není možné považovat jen za historický místopis. Geografie se na rozdíl od historie snaží vysvětlit organizaci krajinné sféry a její proměny. Jde jí tedy o víc než pouhý popis prostorového rozmístění jevů. Historická geografie je naukou o geografické organizaci krajinné sféry, nikoliv o vědou zabývající se chronologickým popisem vývoje určitého jevu. Jejím cílem je tedy pochopení komplexity a fungování minulých krajin, krajinných sfér. (KUČERA 2007) Avšak mezi veřejností je dosud málo zakořeněné povědomí o této vědní disciplíně. Snad pro nedostatečné vymezení a patrně i pro poněkud zavádějící pojmenování si historická geografie zatím nenašla širší okruh zájemců tak, jak je tomu například u věd, na jejichž rozhraní se nachází.

3.2. Rešerše pramenů a literatury

K problematice historické geografie, zkoumání změn v krajině či proměnám životního prostředí vůbec existuje několik druhů pramenů, ze kterých je možné čerpat. V případě dostupné literatury je tento výběr poněkud skromnější. Důvodem může být snad poloha vědní disciplíny na rozhraní mezi dvěma etablovanými vědami nebo nedostatečný zájem širší veřejnosti o stále ještě relativně málo známý obor nemající prozatím dostatečný okruh příznivců.

3.2.1. Prameny, mapová díla a letecké snímky

Změny geografického prostoru v čase můžeme hodnotit na základě několika pramenů. Například makrostruktura krajiny (studium struktury krajiny a její proměny) může být v rámci historické geografie hodnocena na základě prostorově a obsahově relativně odlišných kategorií pramenů:

- a) Prvním jsou údaje o využití ploch evidované od roku 1845, které byly důkladně zpracovány a popsány BIČÍKEM (1998) a jeho spolupracovníky. Data se týkají katastrálních území a bylo sledováno 54 kategorií využití ploch. Údaje jsou primárně dostupné v archívu Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního; v upravené podobě, která je pro výzkumy krajinné sféry vhodnější, pak v jedinečné databázi, která byla vytvořena na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze (VYSKOČIL et al. 2006).
- b) Druhou kategorií pramenů mohou být prameny týkající se konkrétních území a sídel. Jedná se především o historické písemné prameny úřední povahy, jakými jsou hospodářské účty a výkazy, městské knihy, pozemkové knihy, dále lexikální, topografické a statistické příručky, schematismy, akta oborových spolků, organizací a ekonomických subjektů, ale i materiál narativní povahy či dobová vlastivědná produkce. (VYSKOČIL et al. 2006)

Jiným případem je terciérní struktura krajiny. Ta je dána především geodemografickými, ale také ekonomickými a sociálními jevy v krajině. Při jejím zkoumání je vhodnější zaměřit se na statistická data než na mapová díla. Dobře dostupným údajem s relativně dobrou vypovídací schopností je počet obyvatel. Zdrojem jsou především jednotlivá sčítání lidu, z nichž za první moderní se považuje akce z roku 1869 (další se pak uskutečnily v letech 1880, 1890, 1900, 1910, 1921, 1930, 1950, 1961, 1970, 1980, 1991 a 2001). V tomto ohledu jsou pro potřeby této práce směrodatné zejména údaje ze sčítání v letech 1950 a 1991. V prvním případě máme k dispozici údaje vztahující se k počátku totalitního období doprovázeného kolektivizací a socialistickou industrializací a ve druhém případě data vypovídající o konci totalitního, resp. počátku demokratického období spojeného s ekonomickou transformací. Kromě počtu obyvatel, počtu domů a dalších údajů se v těchto sčítáních zjišťovala i tzv. obcovací řeč (nepřímo tedy národnostní složení, až později nahrazena kategorií *národnost*) a ekonomická aktivita obyvatelstva, což má z hlediska výzkumu historické krajiny také svůj význam. (VYSKOČIL et al. 2006)

Mapová díla a letecké snímky jsou nezbytným podkladem pro zkoumání proměn krajiny. Přinášejí nám dobový obraz reality, byť mnohdy značně zkreslený. V každém případě jsou však mapy a letecké snímky nezastupitelným pramenem a mnohdy dokonce jediným materiálem pro „historického“ geografa k poznání zkoumané problematiky. Nejinak je tomu také u využití ploch země. Na území České republiky existuje dlouhá tradice kartografické tvorby a mapování. Díky tomu máme dnes k dispozici velké množství map různých měřítek pokrývajících území celého státu, ze kterých je možné čerpat informace o využití půdy.

Katastrální mapa v měřítku 1:2 880 a 1:1 440 je součástí souboru geodetických informací katastru nemovitostí České republiky. Zachovává si kontinuitu s mapou stabilního katastru z 1. poloviny 19. století. **Základní mapa ČR** v měřítku 1:2 000 se vyhotovuje od roku 1981 a spolu s ostatními mapami dekadických měřítek (1:1 000, 1:5 000) postupně nahrazuje katastrální mapu sáhového měřítka. **Základní mapa ČR 1:25 000** obsahující nejzákladnější kategorie využití zemědělské půdy (ovocné sady, trvalé travní porosty, vinice, chmelnice, orná půda), základní rozlišení lesa na jehličnatý, listnatý a smíšený a rozlišení některých staveb v sídlech i ve volné krajině podle jejich funkce (škola, nemocnice, chaty, hřbitov, letiště, sportoviště, kravín, sklad, apod.). (LIPSKÝ 1999)

Základní mapa 1:10 000 je podle metodiky běžně užívána pro přírodovědné mapování krajiny, mapování biotopů, mapování využití půdy nebo zpracování generelů místních ÚSES (územních systémů ekologické stability). (LIPSKÝ 1999)

Jedna z prvních prací o využití půdy v Česku byla mapa publikovaná v národním atlase z roku 1966 v měřítku 1 : 1 000 000. Rozlišuje tyto kategorie: orná půda, louky, pastviny, lesy, zastavěné plochy, vodní plochy, přírodní neúžitky a devastované plochy. Původně byla sledována ochrana půdy, od počátku 90. let strukturální změny zemědělského půdního fondu, dynamický land use a hledání příčin a souvislostí změn. Mapováním využití zemědělské půdy se zabývají četné studie (například BIČÍK, KUPKOVÁ 2005). Jejich výzkum podnítil zejména úbytek zemědělské a orné půdy v Československu. (VYSKOČIL et al. 2006)

Černobílé panchromatické letecké snímky v měřítku přibližně 1:10 000 až 1:20 000, pořizované za účelem obnovy vojenských topografických map, pokrývají od 30. let 20. století celé státní území. Snímkování se pravidelně opakuje v 5-7letých intervalech. Snímky jsou uloženy v archivu Vojenského topografického ústavu (VTOPÚ) v Dobrušce, který je svou kolekcí téměř 1,5 milionů snímků státního území z různých časových období unikátní v celosvětovém měřítku. Dnes již historické letecké snímky z počátku 50. let, které ukazují českou krajinu před počátkem kolektivizace a socialistické industrializace, jsou běžně využívány projektanty územního plánu, revitalizací, pozemkových úprav a ÚSES. (LIPSKÝ 1999)

Pro období posledních 40-60 let jsou letecké snímky nejvhodnějším podkladem, dokládajícím detailní vývoj krajinné struktury. Poskytují názornou představu o tvaru, velikosti a uspořádání pozemků a strukturálních prvků krajiny i o jejich změnách v čase. Zejména pro postižení rychlých a převratných změn v krajině od 50. do 70. let je letecký snímek nenahraditelný. Na rozdíl od map je letecký snímek zcela objektivním, neomylným a přesným dokladem o stavu krajiny v určitém časovém okamžiku. Nepřesná může být pouze naše interpretace jeho obsahu. Avšak i pouhou vizuální interpretací bez přístrojů lze identifikovat a interpretovat významné změny v krajinné struktuře, ve způsobu využívání krajiny a její ekologické stabilitě. (LIPSKÝ 1999)

Kromě map a leteckých snímků jsou pro potřeby dokumentace vhodné i **obrazy a staré pohlednice**. I když se jedná o poněkud svérázný pramen, v mnoha případech se díky vhodně nastavené kompozici dá využít obrazů a zejména pohlednic jako spolehlivého zdroje informací o podobě krajiny v určitém období.

3.2.2. Literatura

Dostupnost literatury týkající se problematiky historické geografie není natolik široká, aby si případný zájemce mohl na základě několika titulů udělat širší představu o předmětu studia této vědní disciplíny. Historická geografie skutečně svým způsobem doplácí na svoji interdisciplinární pozici. I přesto však existují autoři, kteří se problematice historické geografie věnují dlouhodobě. Nejucelenější, byť z pohledu geografa v některých kapitolách poněkud zjednodušený přehled historické geografie Českých zemí dosud přinesla stejnojmenná monografie Evy SEMOTANOVÉ z roku 2002. V díle je rozpracována metodika historické geografie, vývoj tohoto oboru na našem území a také okruhy studia historické geografie.

Zásadním počinem pro historickou geografii se v 70. letech 20. století stalo vydávání ediční řady *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 - 1960* na Katedře historie Univerzity Palackého v Olomouci. Tato řada mapuje historické území Moravy a Slezska po politické, hospodářské a sociální stránce všechny obce Moravy a Slezska v intencích tehdejších politických okresů od zrušení poddanství až po zavedení nového krajského zřízení v roce 1960. Jejimi nejvýznamnějšími autory byli Josef BARTOŠ, Jindřich SCHULZ a Miloš TRAPL. Avšak již před vydáním Historického místopisu se objevily práce popisující regiony Moravy z historicko-geografického hlediska. Kupříkladu Jan BŘEZINA je jedním z autorů mapujících ve 30. letech 20. století všechny obce politického okresu Šumperk po stránce historické, národnostní, hospodářské a náboženské (BŘEZINA 1932). Zatím poslední a také nejpodrobnější historicko-geografickou či přesněji vlastivědnou prací věnující se regionu Šumperska je Vlastivěda šumperského okresu (MELZER, SCHULZ 1993), věnující se nejen „velkému“ okresu Šumperk (tedy i s Jesenickem) jako celku, ale také všem jednotlivým obcím. Určitou zajímavostí a zároveň unikátním zdrojem informací o podobě regionální politické scény je práce, kterou zpracoval politolog Stanislav BALÍK věnující se problematice komunální politiky okresů Šumperk a Jeseník po roce 1989 (BALÍK 2008).

Tématem historické geografie a prolínání geografie s historickou složkou se soustavně věnují také další autoři (např. KUČERA 2007). Vývojem jader, tedy městských center se zabývají četné studie (nejnověji a soustavněji např. HORSKÁ, MAUR, MUSIL (2002)), které však k problematice přistupují ze sociologického, demografického a historického hlediska. Historicko-geografickou syntézou využívajících geografických a historických metod je kupříkladu práce mapující proměny krajiny, sídel a sídelní struktury v zázemí města Blanska v 19. století. (VYSKOČIL, KLAPKA, NOVÁKOVÁ 2006)

Problematice historické geografie se věnuje také Pavel CHROMÝ, který ve své studii CHROMÝ (2001) nastiňuje základní východiska a aktuální problémy tohoto vědního oboru. Současně se však zabývá také problematikou periferních území. (CHROMÝ et al. 2005) Periferní území a zejména problematika polarizace prostoru je dlouhodobě doménou pražského geografa Martina HAMPLA. Je známý jako autor regionálního členění České republiky na dojížděkové regiony na makroregionální, mezoregionální a mikroregionální úrovni. Toto členění již navíc modifikoval tak, aby reagovalo na změny ve vývoji dojížděky (HAMPL 2004).

Téma marginálních oblastí, resp. periferií je tématem zaměstnávajícím mnoho geografů, ale také sociologů. Mezi průkopníky v této oblasti u nás patří Jiří MUSIL, který již koncem 80. let jako první upozornil na existenci *vnitřních periferií* na našem území (MUSIL 1988). Tématu periferií zůstal věrný nadále a také v současné době mapuje zaostávající oblasti, mimo jiné i ze sociologického úhlu pohledu (MUSIL 2008). Periferní oblasti jsou tématem, kterému se dlouhodobě věnuje také Miroslav MARADA. Periferie se například pokouší definovat a lokalizovat pomocí statistické a komponentní analýzy (MARADA 2001). Problematikou periferií a jejich zasazení do kontextu přeshraničních vazeb se dlouhodobě věnuje Marián HALÁS z olomoucké katedry geografie (HALÁS 2008).

Krajinná ekologie, resp. nauka o krajině je oborem, v němž má nezastupitelné místo Zdeněk LIPSKÝ. Ten se několik let věnuje sledování změn v kulturní krajině a změnám struktury v krajině venkova (LIPSKÝ 1994; 1999). Své místo zde má i Ivan BIČÍK, který se také věnuje změnám v kulturní krajině. Kromě toho je také jedním z autorů databáze LUCC sledující změny ve využití ploch od roku 1845, která je podrobněji popsána v následující kapitole. Data z této databáze slouží jako východisko pro jeho mapování dlouhodobých změn využití krajiny v České republice (BIČÍK et al. 2005).

3.3 Metodika

Zdrojem dat o využití ploch je rozsáhlá a ve světě unikátně podrobná a dlouhodobá databáze (LUCC UK Prague), vytvořená a užívaná na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Tato databáze vychází z údajů o využití ploch všech katastrálních území Česka za roky 1845, 1948, 1990 a 2000. Tyto roky jsou až na rok 2000 zároveň významnými milníky českých i středoevropských dějin ve smyslu politickém, společenském i hospodářském. Databáze zjednodušuje strukturu ploch sledovaných při katastrálním mapování v letech 1826–1843 (56 kategorií) i proti struktuře v roce 2000 (tehdy bylo sledováno 12 kategorií). V databázi sledujeme rozlohy 8 upravených kategorií, které jsou přes drobné nepřesnosti v průběhu 160 let prakticky srovnatelné. Aby bylo možné porovnávat data za všechny čtyři časové horizonty, bylo nutné přikročit k jejich úpravám ve dvou směrech (BIČÍK et al. 2005).

Srovnatelnost kategorizace využití ploch: Protože byla v jednotlivých časových horizontech užitá jiná kategorizace využití ploch, bylo nutné data sloučit a vytvořit tak srovnatelnou škálu. Ta se skládá z osmi základních kategorií – orná půda (OP), trvalé kultury (TK – sady, zahrady, vinice, chmelnice), louky (Lo), pastviny (Pa), lesní (LP), zastavěné plochy (ZaP) a ostatní plochy (OsP). Tyto základní kategorie je možné „načíst“ do tří kategorií sumárních – zemědělská půda (ZP: OP + TK + Lo + Pa), lesní plochy (LP) a jiné plochy (JP: VP + ZaP + OsP). Výsledkem těchto úprav byl časově plně srovnatelný datový soubor 8 903 územních jednotek, u nichž byla pro každý z časových horizontů 1845, 1948, 1990 a 2000 známa rozloha osmi kategorií využití ploch. (KABRDA et al. 2006)

Tato databáze však neposkytuje údaje za rok 1970; mezi léty 1948 a 1990 pro potřeby této práce zeje příliš velké časové období bez dat. Tento problém byl vyřešen daty získanými na katastrálním úřadu v Šumperku, kde je k dispozici Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur). Díky tomuto materiálu se podařilo získat data za rok 1970, čímž mohla být vytvořena určitá periodicita ve sledovaných časových horizontech. Tento materiál obsahuje údaje o využití půdy všech tehdejších obcí okresu Šumperk k 1. 4. 1970 v těchto kategoriích: *orná půda, chmelnice, vinice, zahrady, ovocné sady, louky, pastviny, zemědělská půda, lesní půda, rybníky s chovem ryb, ostatní vodní plochy, zatravněné plochy a nádvoří a ostatní plochy.*

Sloučením dat z kategorií *rybníky s chovem ryb* a *ostatní vodní plochy* byla vytvořena kategorie *vodní plochy* a z kategorií *chmelnice, vinice, zahrady* a *ovocné sady* byla vytvořena kategorie *trvalé kultury* tak, aby tyto údaje byly kompatibilní s údaji z databáze LUCC.

Územní srovnatelnost: V České republice je dnes asi 13 000 katastrálních území. Některá z nich ale za uplynulých 150 let měnila svoji rozlohu; jiné vznikaly či zanikaly. Proto byly katastry slučovány do 8 903 základních územních jednotek (dále jen ZÚJ), jejichž rozloha se ve sledovaném období více než 160 let nezměnila o více než 1 %. Průměrná rozloha těchto ZÚJ je 8,9 km² (KABRDA et al. 2006).

ZÚJ nejsou totožné s katastry nebo s hranicemi samostatných obcí. V případě sloučení více katastrů do jedné ZÚJ nese její výsledné pojmenování název toho katastru, jehož název je první v abecedním pořadí. Situaci však zkomplikoval zdroj dat za rok 1970 (Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur)), ve kterém byla data o využití půdy uvedena za obce, jež byly k datu vydání Výkazu samostatné. Tím se práce s daty zkomplikovala a bylo nutné vytvořit takové územní jednotky, které by v co nejpřesnější míře zachovaly v platnosti hodnoty údajů o využití půdy za ZÚJ a za obce z roku 1970. Výsledné územní jednotky byly vytvořeny se zřetelem k zachování co nejvyššího počtu těchto jednotek z důvodu eliminace přílišného zkreslení jevů zkoumaných v této práci. Pokud rozsah ZÚJ odpovídal rozsahu obce samostatné v roce 1970, byl to ten nejjednodušší případ, na kterém nebylo zapotřebí cokoli měnit. Pokud byla ZÚJ sestavena z několika samostatných obcí k roku 1970, hodnoty jednotlivých kategorií těchto obcí se sečetly tak, aby byly vytvořeny hodnoty srovnatelné s hodnotami za ZÚJ. Pokud některá ZÚJ byla rozsahem menší než obec samostatná k roku 1970 (např. se jednalo o místní část určité obce), byly hodnoty jednotlivých kategorií za tuto ZÚJ přičteny k sousední ZÚJ, jež měla k roku 1970 statut samostatné obce a do jejíž působnosti ona sousední ZÚJ, resp. místní část spadala. A pokud se stalo, že došlo k nahromadění několika takovýchto případů, bylo nutné postupovat nanejvýš opatrně, aby byla zachována kompatibilita dat a územní srovnatelnost územních jednotek ve všech časových horizontech. Z důvodu zachování kompatibility byly také údaje o počtu obyvatel přizpůsobeny nově vytvořeným územním jednotkám.

Vymezené ZÚJ však nekorespondují s hranicemi okresů. V tomto případě se to týká ZÚJ Jakubovice u Šumperka, jehož součástí je katastrální území Moravský Karlov, ležící v okrese Ústí nad Orlicí. Druhým podobným případem je ZÚJ Jeřmaň pojmenovaná po stejnojmenném katastrálním území v okrese Olomouc. Její převážná část však leží v okrese Šumperk (k. ú. Loštice, Lechovice u Pavlova, Radnice). V obou případech se jednalo o malý přesah, jehož hodnoty byly snadno dohledatelné. V případě katastrálního území Lipinka, které do roku 2001 bylo součástí šumperského okresu a navíc je součástí ZÚJ Přískov ležícího převážně v olomouckém okrese, bylo od jeho zahrnutí do zkoumané oblasti upuštěno. Tato práce tedy nepracuje s přesně vymezeným okresem Šumperk, neboť územní rozsah zkoumané oblasti není totožný s územím okresu. Z tohoto důvodu bude v celé práci zkoumaná oblast nazývána nikoliv *okres Šumperk*, ale *Šumpersko*, protože tento termín je přesnější a současně dostatečně vypovídá o celé oblasti. Přehled veškerého seskupení obcí a ZÚJ do územních jednotek a jejich poloha jsou uvedeny v přílohách.

Veškeré změny využití ploch jsou vyjádřeny procentuálně a byly počítány bazickým indexem. To znamená, že při sledování změny určitého jevu mezi dvěma časovými horizonty se hodnota novějšího údaje vydělila hodnotou staršího údaje a vynásobila hodnotou 100. Při vytváření grafu využití ploch za celé období, tedy mezi lety 1948 a 2000 se užilo stejné metodiky, v počátečním roku sledování vycházejí všechny kategorie využití ploch z hodnoty 100. Veškeré mapy byly vytvořeny v programu ArcGIS 9.2, tabulky a graf v programu Excel.

3.4. Marginální oblast

3.4.1. Vymezení pojmu

Definování pojmů *marginální oblast*, resp. *periferie* je zásadní pro interpretaci záměrů této práce. Obecně je pojem *periferie* synonymem pro okrajovou, vedlejší nebo obvodovou část. Toto zjednodušené chápání je ovšem pro geografický výzkum nedostatečné a nepřesné, protože uvažuje pouze pohled vzdálenosti a navozuje geometrický přístup k vymezení periferních oblastí. Mnohem vhodnější je definice, kterou ve svém článku uvádí HAVLÍČEK a CHROMÝ (2005): Periferie je územím nedostatečné integrace do, v daném místě a čase dominujících, struktur, procesů a systémů. (SCHMIDT 1998, cit. ČERMÁK 2007) protože postihuje i důležitý fakt vztahovosti (podřízenosti) mezi jádrem a periferií.

MARADA (2001) charakterizuje periferní oblast jako území charakteristické řidším zalidněním, menší progresivitou ekonomické struktury (spojenou s menším počtem podnikatelů), dále nižší mírou hmotných investic, menší vybaveností středními školami a menším počtem trestných činů. Tato území leží často ve větší vzdálenosti od krajských center. Jinak definují periferii z geografického pohledu HAVLÍČEK, CHROMÝ, JANČÁK, MARADA (2005), když tvrdí, že periferní oblasti jsou výsledkem nerovnoměrného vývoje společnosti v území. Periferie je územím nedostatečné integrace do, v daném místě a čase dominujících, struktur, procesů a systémů, ... kořeny perifernosti jsou v dlouhodobém a složitém historickém vývoji. MUSIL a MÜLLER (2008) periferii chápou ze sociologického pohledu jako prostor se specifickými sociálními znaky, ... periferie jsou opomíjeným mechanismem sociálního vyloučení. MARADA (2001) uvádí, že termín *periferie* bývá často chápán ve více rovinách. Zatímco vedle klasické charakteristiky o území hůře dostupném a vzdáleném od center osídlení někteří autoři jako periferii uvádějí také strukturálně postižené urbanizované a průmyslové regiony.

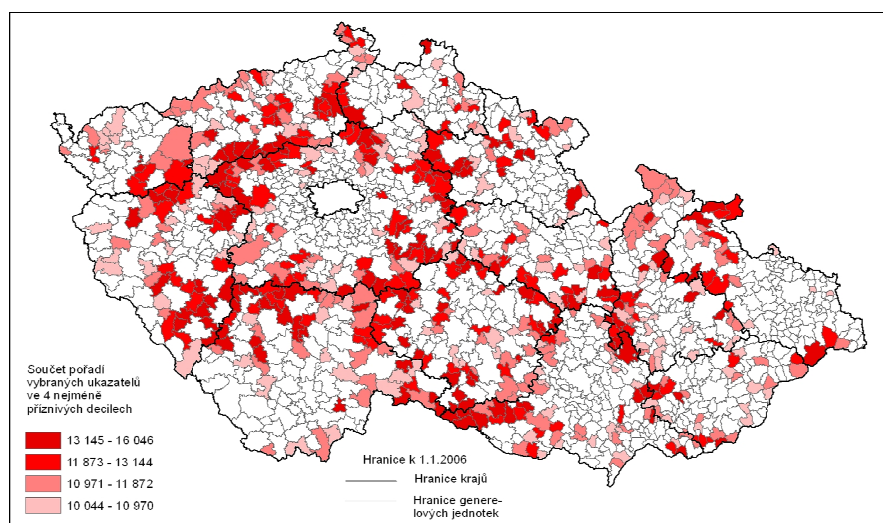
Teorie jádro – periferie vymezuje periferní území jako jednotky řízené, bez možnosti ovlivňovat své území. Obecným cílem vymezení periferií je nalezení oblastí, které nedosahují určité úrovně funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů, přičemž různé aspekty (faktory), které perifernost určují, případně soubory těchto aspektů (ukazatele agregátní povahy), mohou předurčovat různé specifické druhy perifernosti. (HAVLÍČEK et al. 2005)

Obecným cílem vymezení periferií je nalezení oblastí, které nedosahují určité úrovně funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů, přičemž různé aspekty (faktory), které perifernost určují, případně soubory těchto aspektů (ukazatele agregátní povahy), mohou předurčovat různé specifické druhy perifernosti. Přitom je nutné zdůraznit, že faktory a intenzita jejich působení jsou v čase proměnlivé. Mezi hlavní faktory určující postavení území v polarizovaném prostoru (jádro – periferie) lze zařadit především polohu vnější (hlavně makropolohové hledisko) i vnitřní a také objektivní i subjektivní faktory určující vlastní perifernost území. Na úrovni objektivní reality lze nalézt celou řadu aspektů perifernosti, které se však téměř nevyskytují v nějaké ryzí formě, ale coby výsledky složitých vnitřních vztahů a vlivů. (HAVLÍČEK et al. 2005)

Na základě různých aspektů definuje HAVLÍČEK et al. (2005) několik druhů periferií:

- a) **fyzickogeografická** (členitost terénu, klima, nadmořská výška, apod.)
- b) **geometrická** (vzdálenost od centra, geografická poloha aj.)
- c) **ekonomická** (HDP na obyvatele, nezaměstnanost, výše mezd apod.)
- d) **sociálně-demografická** (vzdělání, věk, pohlaví apod.)
- e) **ekologická** (znečištění životního prostředí, poškození lesů, ztráta biodiverzity apod.)
- f) **kulturní** (etnicita, zvyky aj.)
- g) **náboženská**
- h) **politická** (míra autonomie, závislosti, administrativní uspořádání apod.)

obr. 1. Periferní regiony České republiky v roce 2001 (ÚRS Praha, 2007)

zdroj: HALÁS 2008

Perifernost a měřítko

Periferie je možné rozčlenit do několika úrovní na základě měřítka, resp. hierarchické úrovně perifernosti na základě vztahu centrum – periferie (dle HALÁS (2008)):

- **Globální a nadnárodní úroveň (makroúroveň)**
 - pozice států, resp. seskupení států v rámci světa
 - pozice států, resp. seskupení států v rámci kontinentů
 - pozice "prostorově větších" regionů v rámci kontinentů
- **Regionální úroveň (mezoúroveň)**
 - pozice regionů v rámci států
 - pozice mikroregionů v rámci "prostorově větších" regionů
- **Lokální úroveň (mikroúroveň)**
 - pozice obcí v rámci regionů nebo mikroregionů
 - pozice zón v rámci intraurbánních a intrarurálních struktur

Vymezení periferií není konstantní, jedná se o jev proměnlivý v čase. Je nutné si uvědomit, že v České republice probíhala periferizace ve dvou odlišných politickohospodářských systémech. V některých krajích vznikaly uvnitř jejich území menší periferní zóny, někdy bezprostředně navazující na subregionální jednotku okresního města. (MUSIL, MÜLLER 2008) Souhrnně lze říci, že fyzickogeografické faktory (nadmořská výška, lokalizace přírodních zdrojů, aj.) byly prvotními faktory působící na rozmístění jádrových a periferních regionů. Postupně však při tomto členění převládly faktory sociální a ekonomické. (MARADA 2001)

3.4.2. Studium a výzkum periferií

Již ve 30. letech 20. století se v geografickém výzkumu objevuje problematika periferie, a to v souvislosti s Christallerovou definicí centrálních regionů (jader), kdy je perifernost určovaná vzdáleností a má tedy geometrický charakter. V 50. a 60. letech se definice centrálních a periferních regionů dočkala určité modifikace, a to ve výzkumu vztahu core–periphery neboli teorii divergentního vývoje, jíž se zabývali např. MYRDAL či FRIEDMANN. Další směry výzkumu od konce 70. let 20. století se nesou ve znamení zkoumání interakcí polarizace vs. kontinuita (WALLERSTEIN, REYNAUD).

Později se do zorného pole zájmu dostávají takové interakce jako centrum – periferie a čas (SCHULER, NEF), vztah centrum – periferie a měřítko (SCOTT, DELGADO) či rovnou typologie perifernosti (LEIMGRUBER, SCHMIDT). V posledních letech se jako jeden z významných směrů studia periferních oblastí jeví jejich integrace do systému a impulzy rozvoje periferií versus jejich alternativní využití a nové funkce v postindustriálním období. (HALÁS 2008)

Studiu periferních oblastí se u nás začala věnovat systematická pozornost až v devadesátých letech. Do té doby stála problematika periferií v pozadí, neboť regionální rozdíly uvnitř státu byly centrálním plánováním v socialistickém období nivelizovány. Určitou výjimkou je v osmdesátých letech vzniklá studie MUSIL (1988), zkoumající sociální stránku života v nestřediskových oblastech. Teprve po společensko-politických změnách po roce 1989 se začaly zvyšovat regionální disparity a tudíž i marginalizace některých území Česka. Avšak i počátkem devadesátých let stála problematika periferií trochu v pozadí, neboť v té době byl aktuálním tématem proces transformace se všemi jeho důsledky. V devadesátých letech se téma periferních oblastí stalo zejména doménou geografů. Sociologové totiž nejevili zájem o sociálně-prostorové faktory hned ze dvou důvodů: prvním důvodem bylo dlouhodobé opomíjení sociálního prostoru jako takového a druhým důvodem je prudký rozvoj regionální a sociální geografie ve druhé polovině dvacátého století. Tyto dynamické obory se totiž do značné míry „zmocnily“ témat prvotní sociologické optiky. Dnes je proto někdy obtížné rozlišit přístupy sociální geografie od regionální nebo urbánní sociologie a geografové se intenzivně zabývají otázkami, které v minulosti zkoumali většinou sociologové. (MUSIL, MÜLLER 2008)

Problematikou periferií se v České republice zabývá několik pracovišť, resp. škol. „**Albertovská škola**“ implicitně věnuje pozornost problémovým oblastem v rámci výzkumu transformačních procesů a výzkumů regionálního vývoje a problematiky územní správy a samosprávy (DOSTÁL, ILLNER, KARA, BARLOW, eds. 1992; BARLOW, DOSTÁL, HAMPL, eds. 1994a, 1994b; HAMPL a kol. 1996, 2001; HAMPL, MÜLLER 1998; ILLNER 2001; JELEČEK 2000). Periferiím se navíc věnuje také v rámci regionálního rozvoje a regionální politiky, řešení problémových, strukturálně postižených regionů (např. BLAŽEK 1994, 1999, 2001). (HAVLÍČEK et al. 2005)

„**Brněnská škola**“ spojená s výzkumnými aktivitami *Ústavu geoniky AV ČR*, které se explicitně zaměřily na identifikaci a analýzy periferních a marginálních oblastí, a to zejména na mikroregionální a lokální úrovni a studium vlivu „vnitřních“, zejména socio-kulturních rámců procesů polarizace prostoru (VAISHAR, KOUTNÝ, MIKULÍK, NOVÁČEK, ZAPLETALOVÁ 1997; VAISHAR, HROUDOVÁ 1997; KOUTNÝ, VAISHAR 1998; VAISHAR, ZAPLETALOVÁ 1998; MIKULÍK 1999; VAISHAR 1999; ZAPLETALOVÁ, STRACHOVÁ 1999; VAISHAR ed. 2000) a jejich mezinárodní komparaci (VAISHAR, ŠPES, KOUTNÝ, MIKULÍK, NOVÁČEK, POZEŠ, RAVBAR, ZAPLETALOVÁ, ZUPANČIČ 1997). (HAVLÍČEK et al. 2005)

Třetí směr představuje tzv. „**Slupská škola**“ výzkumu periferních oblastí (JANČÁK, HAVLÍČEK, CHROMÝ, MARADA 1998–2000, 2001–2003; FIALOVÁ 2001, HAVLÍČEK, CHROMÝ 2001; JANČÁK 2001, MARADA 2001). Kde těžiště výzkumu spočívalo jednak v analýze teoreticko- metodologických rámců výzkumu polarizace prostoru (v intencích výzkumných trendů uplatňovaných v rámci pracovních skupin IGU (např. HAVLÍČEK 2003b), jednak v analýze, resp. identifikaci problémových oblastí a hodnocení územní diferenciacie státu na bázi krajů (MARADA, CHROMÝ 1999a) a okresů (MARADA 2001; BURDA 2003) s využitím vícerozměrných statistických metod a v analýze konkrétních problémových oblastí, resp. lidského potenciálu pro rozvoj těchto oblastí (JANČÁK 2001; CHROMÝ 2003; CHROMÝ, JANŮ 2003). (HAVLÍČEK et al. 2005)

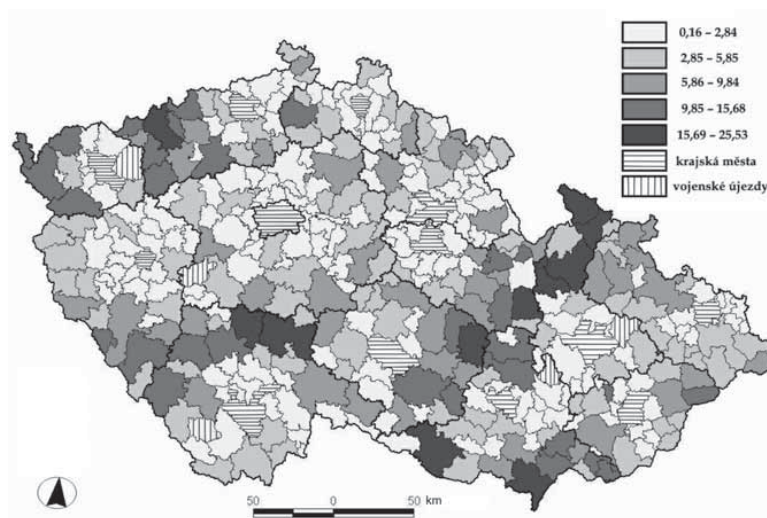
Periferní regiony je dle HALÁSE (2008) možné vymezit:

- a. **na základě prostorových interakcí:** Pro vymezení periferie je určující definice centra a definice na základě interakce s centrem
- b. **na základě relevantních ukazatelů:** Pro vymezení periferie je zásadní objektivní informace (kvantitativní analýzy) a subjektivní informace (kvalitativní výzkum)

Míru perifernosti je dále možné členit na slabě, středně a výrazně periferní. Pro toto dílčí členění může být vodítkem například faktor dostupnosti jádra. Rozdílná poloha klade na obyvatele periferií rozdílné nároky na dostupnost center. **Dostupnost území** je možné popsat několika způsoby, přičemž záleží na subjektivním pohledu autora, jaké charakteristiky pro její určení zvolí. Převažujícím kritériem je „tvrdá“ kilometrická, resp. geometrická vzdálenost. Ovšem dostupnost může být vyjádřena také finančně (náklady na přepravu z/do centra) či časově (časová náročnost na přepravu). Bývá měřena například i od aglomeračních center nebo od vyspělých zahraničních regionů.

Dostupnost je v tomto případě chápána jako soubor dvou složek (časové dostupnosti a frekvence spojů veřejné dopravy), který ukazuje snadnost/obtížnost dostat se dopravními prostředky z obce s pověřeným obecním úřadem, tzv. obce II. stupně, do nového krajského města, pod které dle nového administrativního uspořádání spadá. Dalším důležitým ukazatelem, který nám také může mnohé napovědět o kvalitě dopravní obslužnosti území je počet (frekvence) uskutečněných dopravních spojů. (ČERMÁK 2005)

obr. 2. Dostupnost do obce s pověřeným úřadem II. stupně

zdroj: ČERMÁK 2005

Mapa vypovídá o dosažitelnosti centra „malého okresu“ hromadnými dopravními prostředky. Je z ní dobře patrné, že obvody ORP Šumperk a Zábřeh vykazují nejvyšší hodnoty dostupnosti, resp. nejslabší dosažitelnost centra v porovnání s ostatními obvody nejen v rámci Olomouckého kraje, ale také s obvody v rámci České republiky.

V poslední době se do studia periferií promítají nové aspekty, například problematika informačních technologií. Fenomén ICT (informační a komunikační technologie) bývá mnohdy považován za revoluční záležitost, ne nepodobnou například industrializaci. ICT mohou mít výrazný vliv na přehodnocení metodiky vymezení periferií. Informační technologie (a zvláště internet) mohou – do určité míry – překonat vzdálenosti a nevýhody plynoucí z geografické polohy a tím vyrovnat rozdíly mezi regiony. Mnozí filozofové tvrdí, že díky ICT rozdíl mezi „provincií“ a „metropolí“ bude již brzy prakticky minulostí, neboť vzdálenost již nebude překážkou. Vliv ICT na periferní oblasti bývá někdy označován za „pozitivní“ deformaci prostoru. (REINÖHLOVÁ 2005)

To praxe vesměs potvrzuje; bylo by však iluzorní domnívat se, že samotná poloha, resp. vzdálenost nadále již nebude hrát žádnou roli. Rozdíly mezi městem a venkovem, resp. jádrem a periferií zcela jistě zůstávají a zůstanou, nové technologie však dávají oběma srovnatelné šance. Je zřejmé, že geografické podmínky nemohou být vždy překonány „elektronickou cestou“. Periferní oblasti, resp. venkov mohou být do budoucna atraktivní díky lidskému rozměru, který na rozdíl od měst dokážou svým obyvatelům poskytnout. (REINÖHLOVÁ 2005) V rozvoji periferních oblastí bude tedy nutné soustředit pozornost např. na lidské zdroje, dynamiku inovačních procesů místní ekonomiky, kvalitu životního prostředí, spolupráci obcí či na vytváření zájmových sdružení obcí.

3.4.3. Pohraničí coby periferie

V České republice (ale také v jiných zemích) jsou periferní oblasti nejčastěji lokalizovány v okrajových částech státu. Relativně periferní charakter pohraničí vyplývá z makropolohového hlediska. Určující je pro něj poloha v sídelním systému, poloha a vztah k administrativnímu uspořádání státu, geoeconomická poloha, povaha hraničních a příhraničních regionů vůči centrům a míra jejich aktivity. Nezanedbatelný je i význam polohy vůči (historickým) rozvojovým osám – komunikačním trasám. (JEŘÁBEK 2004)

Poloha při státní hranici v moderních českých dějinách jakoby předurčovala území k periferizaci již sama o sobě. Po poválečném odsunu Němců, zestátnění průmyslu a socializaci zemědělství byly pohraniční oblasti postiženy nepříznivými tendencemi demografického, ekonomického i ekologického charakteru a tím byla oslabena jejich životaschopnost. Proto bylo na začátku 50. let 20. století pro potřeby osídlovací politiky na základě tehdejších okresů zkonstruováno tzv. *nové pohraničí*, plán mající za úkol stimulovat rozvoj pohraničních oblastí. Od roku 1953 zřízená funkce a aparát vládního zmocněnce pro otázky pohraničních okresů byly později „nahrazeny“ systémem direktivních opatření, podporujícím buď výrobní základnu, nebo zemědělskou výrobu a služby. Obdobná metoda byla aplikována i po reorganizaci administrativní struktury v roce 1960, neboť i po ustavení nového územněsprávního členění bylo potřeba dořešit dosídlovací politiku a stimulovat hospodářský rozvoj. Pro posouzení reálného vývoje se podpora počínaje rokem 1969 koncentrovala (redukovala) do příhraničního pásma obcí, přičemž pro zařazení obcí byla rozhodující jak úroveň dosídlení, tak dosažená úroveň vybavenosti terciéru. Při územním omezení se však rozsah pomoci pohraničí věcně rozšířil na úseky bydlení a bytové výstavby.

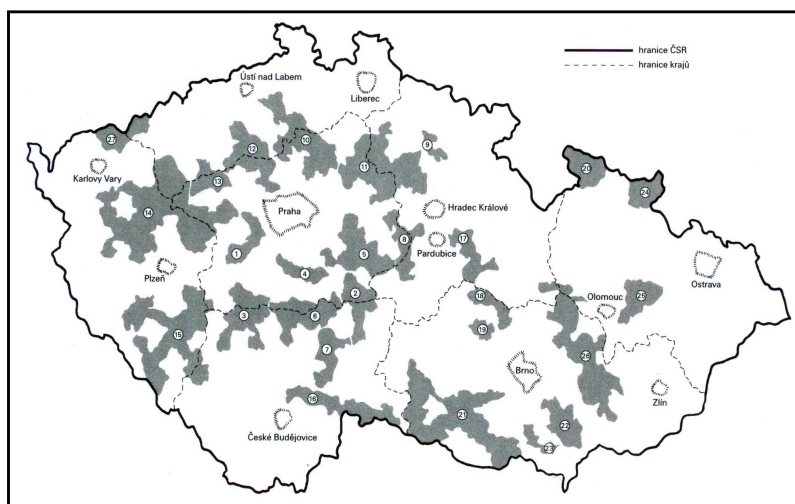
Tím se rovněž přešlo od dílčích aktuálních problémů ke komplexnímu působení, zahrnující rozmanité aktivity a směry. V návaznosti na neuspokojivý vývoj v ostatních částech státu – zejména v průmyslových centrech a sídelních aglomeracích – však zájem centra o řešení problémů pohraničí upadal, až v roce 1977 byla forma mimořádné podpory zastavena. Následný vývoj však ukázal, že zastavení podpory bylo předčasné. Území s průmyslovou výrobou se podařilo stabilizovat, ale v územích s převládající zemědělskou a lesnickou výrobou se proces destabilizace obnovil. Proto bylo po roce 1986 rozhodnuto o obnovení podpory pohraničí. Vzhledem k tehdejší vojensko-politické situaci se však toto opatření týkalo pouze okresů při jihozápadní hranici, tj. okresů od Chebu po Břeclav. (JEŘÁBEK 2004)

3.4.4. Vnitřní periferie

V rámci studia geometrické polarizace prostoru vstupuje do této problematiky kromě fenoménu hranice, resp. pohraničí také území ve vnitrozemí, která vykazují odlišné výchozí podmínky pro regionální rozvoj. V této souvislosti se jedná o problematiku tzv. „*vnitřních periferií*“. Geograficko-historický pohled na problematiku periferií nabízí HORSKÁ, MAUR, MUSIL (2002), kteří termínem vnitřní periferie označují větší či menší oblasti jednotlivých zemí, které zůstaly stranou území procházejících úspěšným hospodářským a sociálním rozvojem. Časově náročná dojíždka za lepším zaměstnáním, do škol, za zdravotní péčí nebo za kulturou byla jedním z faktorů, který přispěl k tomu, že řada obyvatel neměla možnost se „vyvázat“ ze zavedeného způsobu života a byla tak v podstatě proti své vůli donucena v něm setrvat a rezignovala na nějaké vyšší cíle¹.

¹ Sociologové pro tento stav užívají termín „*sociální exkluze*“. Jde o sociální proces, který vede k tomu, že někteří jedinci jsou obyvateli/občany dané společnosti, ale z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují. (MUSIL, MÜLLER 2008)

obr. 3. Vnitřní periferie České republiky v roce 1980

zdroj: MUSIL 1989

Oblasti označované jako vnitřní periferie se v době poválečné industrializace a preference okresních středisek, očitly mimo zájem plánovačů a unikly také pozornosti statistiků operujících pouze s informacemi za okresy jako celky. Problém vyvstal v momentě, kdy se začalo pracovat s územně menšími jednotkami, např. s *generelovými jednotkami*² odpovídající zhruba rozsahu spádových území střediskových obcí. Oblasti vnitřní periferie jsou oblastmi s převahou zemědělství, některé mají průmyslově-zemědělský charakter a jejich specifikem je to, že jsou rozloženy podél hranic bývalých krajů. Tyto oblasti jsou okrajové vzhledem k hlavním rozvojovým a urbanizačním osám státu a jsou dopravně hůře dostupné než jiné oblasti země. Střediska těchto oblastí kdysi sloužila jako střediska služeb pro zemědělce v okolí a když tyto funkce ztratila a nevznikly v nich průmyslové závody, dostala se do potíží a začalo docházet k postupnému upadání celé oblasti. Tento úpadek měl důsledky nejen v hospodářské, ale také v sociální oblasti. (HORSKÁ, MAUR, MUSIL 2002)

² Pojem „*generelové jednotky*“ vznikl na konci 70. let v rámci prací, které měly sloužit jako podklad pro slučování obcí. Tyto studie byly provedeny v TERPLANU (hlavním tehdejším státním ústavu regionálního plánování) a vyústily do sociálně-geografické regionalizace České republiky na velmi podrobné řádovostní úrovni. Analýzy, které posléze vedly k určení generelových jednotek, prověřovaly všechny existující obce z hlediska jejich potenciálních střediskových funkcí, pro všechny nestřediskové obce pak zajišťovaly spádovost k potenciálním střediskům. V oné podobě, kterou později, tj. v roce 1983 byla využita pro detekci vnitřních periferií, sloužily především hodnocení územní diferenciaci České republiky z hlediska rozvojových potenciálů a limitů rozvoje. Vymezení periferních území bylo dílčím výsledkem výzkumných prací zabývajících se těmito potenciály a limity. Z historického hlediska je zajímavé dodat, že pojem potenciálu byl tehdy přejat zejména z literatury Spolkové republiky Německo a Švýcarska. (MUSIL, MÜLLER 2008)

MUSIL (1988) použil k identifikaci vnitřních periferií shlukovou analýzu, do níž zahrnul: úbytek obyvatel, podíl osob ve starším věku, úbytek ekonomicky aktivních osob, rozsah bytové výstavby, podíl osob se středoškolským a vysokoškolským vzděláním, podíl neobydlených bytů, vysoký podíl zaměstnaných v zemědělství, chudší vybavení domácností, nižší úroveň občanské vybavenosti (neupřesňuje). Musilův přínos ke studiu polarizace prostoru lze spatřit zejména v odhalení problémových oblastí uvnitř státního území. (HAVLÍČEK et al. 2005)

Periferní oblasti lze zkoumat pomocí několika různých metod. „Objektivní“ metody jsou založeny na sledování geografických „objektů“, tzn., že sledují např. strukturu osídlení nebo progresivitu struktury zaměstnanosti apod. „Subjektivní“ metody výzkumu prioritně vycházejí z „vnímání“ reality „subjekty“, tedy např. člověkem nebo institucemi v širším smyslu. Jako každý geografický fenomén je i pozice regionu vnímána jednotlivými osobami a skupinami odlišně. Její vnímání je jiné u toho, kdo je jí postižen a jiné u toho, kdo nikoliv a nahlíží na ni z vnějšku. Je podmíněna hodnotovou stupnicí daných osob či skupin obyvatel a firem, informacemi, zkušenostmi atp. Výsledkem tohoto vnímání mohou být dva odlišné postoje: pozitivní, který motivuje postižené skupiny k překonání bariér a k úsilí o rozvoj oblasti. A negativní, který způsobuje fatalismus a prohlubování izolovanosti a perifernosti/marginality regionu. Jako třetí možný postoj můžeme chápat indiferentní pozici. (HAVLÍČEK et al. 2005)

Problematika vnitřních periferií není problematikou izolovanou. Vždy je nutné na ni nahlížet jako na součást problematiky prostorových vazeb jádro – zázemí, resp. centrum - periferie. Vymezení vnitřních periferií není rigidní, je závislé na mnoha faktorech. Do budoucna bude při vymezení vnitřních periferií nejspíš nutné počítat nejen se změnou hodnot jednotlivých ukazatelů, ale také s proměnou ukazatelů samotných.

4. ŠUMPERSKO

4.1. Charakteristika

Šumpersko, resp. okres Šumperk se rozprostírá na severu Olomouckého kraje. Na jihovýchodě tento okres sousedí s okresem Olomouc a na severu s okresem Jeseník. Na východě má okres Šumperk společnou hranici s okresem Bruntál z Moravskoslezského kraje a na západě má společnou hranici s okresy Svitavy a Ústí nad Orlicí z kraje Pardubického. Celkovou rozlohou 1 315 km² se řadí na druhé místo mezi pěti okresy Olomouckého kraje (Jeseník, Olomouc, Prostějov, Přerov a Šumperk). Na celkové ploše Olomouckého kraje se okres Šumperk podílí 26 %. (www.czso.cz)

3.1.2. Reliéf Šumperska

Reliéf území Šumperska je neobyčejně pestrý. Nalezneme zde různé typy krajin sahající od údolní nivy Moravy až po vrcholové partie Hrubého Jeseníku. Pro účely této práce není nutné zabývat se přesným geomorfologickým popisem. Pro základní seznámení se s regionem po krajinné stránce je vhodnější zaměřit se na členění typů přírodních krajin tak, jak jej uvádí *Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR*.

Krajiny nížin

Osou nížinaté jižní části okresu je Mohelnická brázda. Jedná se o úzkou protáhlou sníženinu táhnoucí se ve směru severozápad - jihovýchod protékanou řekou Moravou ležící mezi Zábřežskou vrchovinou na západě a Hanušovickou vrchovinou na východě. Sníženinu charakterizují převládající pole a louky. (DEMEK, MACKOVČÍN 2006)

Krajiny nížin lze dále členit na teplé nížiny s bukovými doubravami na hnědozemích a černozemích, jakou představuje například niva Moravy v blízkosti Moravičan a také vlastní poříční roviny představované Litovelským Pomoravím, resp. nivou Moravy. Poněkud odlišné od krajiny bukových doubrav při řece Moravě jsou moderátní nížiny s bukodubovými lesy na humisolech a kambisolech. Ty představují poříční roviny, sprašové plošiny a pahorkatiny v povodí říčky Oskavy v jihovýchodní části Šumperska. (VITURKA 1992)

Krajiny pánví a kotlin

Vedle Mohelnické brázdy je ve zkoumané oblasti nejvýznamnější sníženinou Šumperská kotlina. Jedná se o protáhlé kotlinovité údolí řeky Desné táhnoucí se severovýchodním směrem od města Šumperka. Část kotliny je zastavěná městem Šumperkem a menšími sídly, část tvoří pole a louky. (DEMEK, MACKOVČÍN 2006).

Nížinaté partie při větších vodních tocích tvoří teplé kotliny s bukovými doubravami na černozemích a hnědozemích. Sem je možné vedle Šumperské kotliny protékané Desnou zařadit i další poříční roviny, jako např. nivu Moravy před jejím vstupem do Mohelnické brázdy. Tyto nížinaté oblasti jsou vymezeny dvěma poměrně rozsáhlými vrchovinami, jejichž okraje se však také řadí do krajin pánví a kotlin. V západní části území se jedná o okraje Zábřežské vrchoviny a v severní, resp. východní části výběžky Hanušovické vrchoviny. (VITURKA 1992)

Krajiny pohoří

Hornatá část Šumperska je svým charakterem velice různorodá. Na západ od Mohelnické brázdy se rozkládá Zábřežská vrchovina. Jedná se o vrchovinu protaženou od jihovýchodu k severozápadu. Napříč vrchovinou vedou průlomová údolí Moravské Sázavy a Třebůvky. Zábřežská vrchovina má charakter mozaiky polí, luk a převážně smrkových lesů. Hanušovická vrchovina zaujímá polohu východně od Mohelnické brázdy a je přerušena Šumperskou kotlinou. Jedná se o soustavu několika vrchovin, a to značně zalesněných, zejména smrkovými porosty. Na území Šumperska okrajově zasahují taky Králický Sněžník a Rychlebské hory, avšak nejvyšším pohořím je Hrubý Jeseník. Jeho nejvyšší vrcholy leží nad horní hranicí lesa, ta je ve výšce 1300 – 1350 m n. m. Na jeseníckých alpských loukách byla uměle vysazována kleč, svahy jsou pak hustě zalesněny smrkovými lesy. (DEMEK, MACKOVČÍN 2006).

Základní typy přírodních krajin území se proměňují od jihu k severu současně s rostoucí nadmořskou výškou. Nejnížší celky představují moderátní pohoří s bukovodubovými lesy na luvisolech a kambisolech. Příkladem takovýchto pohoří jsou silikátové vrchoviny představované okraji Zábřežské a Hanušovické vrchoviny. Vyšší nadmořskou výšku mají chladná pohoří s bučinami a jedlí na pseudoglejích a kambisolech tvořené silikátovými vrchovinami a hornatinami. Příkladem je Zábřežská a Hanušovická vrchovina spolu s podhůřím Jeseníků a Králického Sněžníku.

Nejvyšší horské celky jsou charakterizované jako velmi studená pohoří s alpínskými loukami a klečí na horských drnových půdách silikátové hornatiny. Jedná se o nižší oblasti Jeseníků a Králického Sněžníku. Nejvyšších nadmořských výšek dosahují studená pohoří se smrčiny na rezivých půdách a podzolech. Ty představují flyšové velehornatiny zastoupené oblastmi při vrcholu Pradědu a Králického Sněžníku. (VITURKA 1992)

4.1.2. Národnostně-správní vývoj Šumperska ve 2. polovině 20. století

Okres Šumperk, vytvořený po územněsprávní reformě roku 1960, se skládal z bývalého okresu Zábřeh, „malého“ okresu Šumperk a bývalého okresu Jeseník. Obce Bílá Voda, Cotkytle, Červená Voda, Krasíkov, Mlýnický Dvůr, Strážná, Tatenice a Velká Morava byly tehdy přičleněny k okresu Ústí nad Orlicí. Tímto administrativním zásahem se tyto moravské obce ocitly v Čechách. Naopak se nový okres zvětšil o obce Pískov, Lipinku, Dolní Libinu, Oskavu (s částmi Nemřlov a Mostkov) ze zrušeného okresu Šternberk a Bedřichov ze zrušeného okresu Rýmařov. (BARTOŠ 1974) V konečné podobě vznikl současný okres Šumperk 1.1 1996, kdy došlo k vytvoření samostatného okresu Jeseník. Do té doby bylo území nově vytvořeného okresu součástí okresu Šumperk, který byl se svými 1948,21 km² největším okresem v České republice. (MELZER, SCHULZ 1992) V rámci vytvoření obvodů obcí s rozšířenou působností (dále jen obvody ORP) roku 2000 došlo k vyčlenění obce Lipinka z okresu Šumperk a jejímu přičlenění k obvodu ORP Uničov a tím pádem i k olomouckému okresu.

Z národnostního hlediska bylo území dnešního okresu Šumperk téměř do poloviny 20. století smíšenou oblastí, ve které žili Češi a Němci. Češi obývali rovinatou Mohelnickou brázdou táhnoucí se od jihu k severu podél řeky Moravy, Zábřežskou vrchovinu v oblasti od Hoštejna po Písařov a okraje Hanušovické vrchoviny. Nejseverněji položenou českou obcí byl Bohdík, který navíc pro zdůraznění svého národnostního charakteru používal oficiální název Český Bohdík. Naopak Němci obývali většinou hornaté oblasti okresu, tedy celou severní, resp. severovýchodní část. Výjimkou byly obce ležící v Zábřežské vrchovině západně od Mohelnice, náležející k německému jazykovému ostrovu Hřebečsko a také obce ležící východně od linie Úsov – Nový Malín.

Zajímavým rysem tohoto členění na „český jihozápad“ a „německý severovýchod“ bez ohledu na národnostní složení konkrétních obcí je dodnes rozdílná velikost a hustota sídel. Zatímco na jihozápadě nalezneme hustou síť menších sídel, v severovýchodní části je nižší počet lidnatějších sídel. Soužití obou dvou národností bylo ve 20. století narušeno převratem roku 1918 a zejména pak odsunem Němců po roce 1945. Po dosídlení původně německých obcí českým obyvatelstvem však rozdíly mezi „starousedlickými“ a nově osídlenými obcemi nezmizely. Jsou patrné dodnes a otázkou zůstává, budou-li vůbec kdy setřeny. V nově osídlených obcích jsou na rozdíl od „starousedlických“ patrné kupříkladu vyšší hodnoty přirozeného úbytku obyvatel, vyšší míra nezaměstnanosti či vyšší preference extremistických politických stran. (BALÍK 2008)

obr. 4. Okres Šumperk

zdroj: www.czso.cz

4.2. Šumpersko coby periferie

V kapitole věnované marginálním oblastem již sice byly objasněny podmínky pro definování periferního území. V této podkapitole bude věnována pozornost specifickým periferním rysům Šumperska.

Okres Šumperk se roku 1960 stal součástí tehdejšího Severomoravského kraje. Svou polohou a významem „velký“ okres Šumperk již tehdy nemohl konkurovat okresům v preferované ostravské aglomeraci. Svědčí o tom například srovnání tehdejších průměrných mezd. Třebaže byl v roce 1965 okres Šumperk objemem výroby na pátém místě mezi okresy Severomoravského kraje po okresech Ostrava, Frýdek-Místek, Karviná a Olomouc, v porovnání průměrných měsíčních mezd osob zaměstnaných v průmyslu se v porovnání s celostátním a krajským průměrem dosahoval výrazně podprůměrných hodnot. (Dlouhodobý rozvoj pohraničních oblastí okresu Šumpek) Hodnota průměrné mzdy osob pracujících v průmyslu na Šumpersku vynikne ve srovnání s průměrnou mzdou na Karvinsku a obzvláště na sousedním Bruntálsku, které se objemem výroby řadilo až za Šumpersko. V případě této nerovnováhy je možné mluvit o periferii ekonomické. Vzhledem ke značné vzdálenosti Ostravy a Šumperka by se dalo o tomto okresu hovořit také jako o periferii geometrické. V tomto případě je velice sporné, ne-li nemožné uvažovat o jakékoliv vazbě mezi krajskými orgány a jejich vlivu na výši mezd v průmyslu. Každopádně je z tohoto faktu zřejmé, že Šumpersko bylo v rámci tehdejšího Severomoravského kraje skutečně ekonomickou periferií.

tab. 1. Srovnání průměrných mezd v průmyslu roku 1965 (v Kčs)

ČSSR	1 546
Severomor. kraj	1 806
Okres Šumperk	1 408
Okres Bruntál	1 425
Okres Karviná	2 253

zdroj: *Dlouhodobý rozvoj pohraničních oblastí okresu Šumperk*

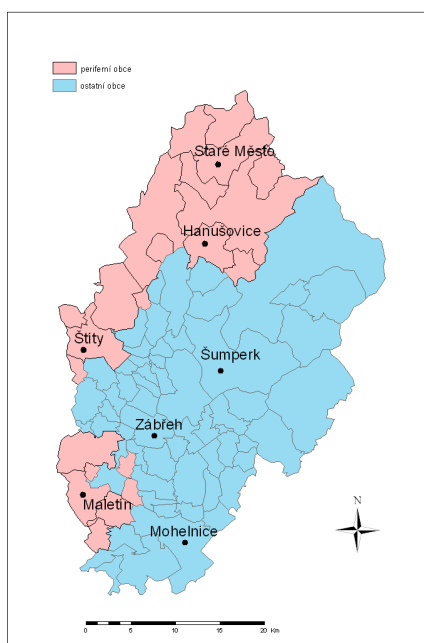
Také v rámci okresu panovaly mezi některými oblastmi značné disparity. Ty byly důsledkem stále ještě nedokončeného dosídlení pohraničních oblastí. V roce 1967 byl okresním národním výborem vypracován *Návrh rekonstrukce pohraničních oblastí okresu Šumperk*. V něm bylo konstatováno, že v české části okresu a v hustě osídlené oblasti Šumperska a údolí Desné panuje stabilizace poměrů a není třeba je zahrnovat do pohraničí se zvýhodněním. Rada Okresního národního výboru v Šumperku dne 17.11.1967 navrhla vytvořit na námi sledovaném území komplex tří mikrorajonů, ve kterých nejsou stabilizovány životní podmínky a k jejichž rozvoji je zapotřebí mimořádných opatření. Jednalo se o tyto oblasti:

Staroměstsko zahrnující tehdejší obce Staré Město pod Sněžníkem, Branná, Hanušovice, Chrastice, Jindřichov, Kopřivná, Kunčice, Malá Morava, Nové Losiny Ostružná, Podlesí, Stříbrnice, Vikantice a Vysoké Žibřidovice

Štítecko vymezené tehdejšími obcemi Štítý, Březná, Crhov, Heroltice, Jakubovice, Janoušov a Písařov (paradoxně se do této skupiny dostaly i původně české obce Jakubovice a Písařov)

Maletínsko s tehdejšími obcemi Maletín, Hynčina, Krchleby, Křižanov, Mírov, Pobučí, Řepová a Studená Loučka

obr. 5. Periferní oblasti Šumperska v roce 1967

zdroj: ArcGIS 9.2, *Dlouhodobý rozvoj pohraničních oblastí okresu Šumperk*, vlastní tvorba

V uvedených oblastech byla ke zlepšení situace navržena opatření zejména v oblasti rozšíření provozoven služeb. Z krajinářského hlediska je podstatné, že tyto oblasti měly jako společného jmenovatele nedostatek stálých pracovníků v zemědělství, neustálený půdní fond a nízký stav hospodářských zvířat.

V celkovém hodnocení mikrorajonů se uvádí, že oblast Staroměstska je ze všech sledovaných oblastí nejslabší. Disponuje nejzchátralejším bytovým fondem a celou oblast je potřeba ještě dosídlit. Štítecko je v porovnání se Staroměstskem a Maletínskem celkově nejstabilizovanější, uvedené jevy zde nedosahují takových extrémních hodnot. Maletínsko zase naopak představuje po hospodářské stránce nejslabší oblast v okrese. Jako příčiny stávajícího stavu se zde uvádějí nedostatek pracovních příležitostí na Hanušovicku, odčerpávání pracovních sil (zejména na Ostravsko) a nepříznivé životní podmínky, konkrétněji nedostatečná bytová výstavba. Coby navrhované řešení se zde uvádí zejména poskytnutí účelové státní dotace ze státního rozpočtu na investiční akce v pohraničí, zavedení mzdových preferencí pro pohraniční oblasti, rozšíření pracovních příležitostí na Hanušovicku a v Postřelmově pro obyvatele Štítecka a Maletínska a především doporučení neprovádět v těchto oblastech nábor učňů do závodů ležících v jiných okresech. (Dlouhodobý rozvoj pohraničních oblastí)

Pro všechny zmiňované oblasti jsou dále navrhovány změny v doplnění vybavenosti službami. Otázkou je, zda by širší sortiment poskytovaných služeb dokázal odvrátit nebo alespoň zmírnit trend vystěhovalectví a celkového upadání těchto oblastí. Zásadní však je, že ani dvacet let po opětovném osídlení těchto oblastí se plánovanému hospodářství nepodařilo tyto oblasti pozvednout na jakousi přijatelnou úroveň a nivelizovat životní podmínky s již stabilizovanými oblastmi okresu.

5. ZMĚNY V KRAJINĚ V OBDOBÍ LET 1948 – 2000

5.1 Teoretická východiska změn v krajině

Během padesáti let, od 50. let do současnosti, prodělala struktura zemědělské krajiny zcela zásadní, hluboké a dramatické změny. Jejich příčinou byly převratné změny politické a ekonomické, změny vlastnických poměrů a přechod od malovýrobních technologií soukromého zemědělství k socialistické velkovýrobě. Pro pochopení změn, které s sebou přinesl proces kolektivizace zemědělství, je nutné si přiblížit východiska, ze kterých se při tomto procesu vycházelo.

První etapa změn probíhala v 50. a 60. letech; jednalo se zejména o rozorávání mezí a slučování pozemků. Je zajímavé, že metodické směrnice (Metodické pokyny pro vypracování jednoduchého projektu hospodářsko-technických úprav pozemků) pro tehdejší pozemkové úpravy nebyly vyloženě špatné a neekologické, neboť kladly důraz na účelné uspořádání a tvar pozemků podle reliéfu, na potřeby zachování cest, vodotečí, vysokých mezí na svažitéch pozemcích a vytváření travnatých zasakovacích pásů. V praxi se ovšem uplatnila spíše druhá část směrnice, která říká, že hlavním úkolem scelení pozemků je vytvořit podmínky pro ekonomické využití mechanizačních prostředků. To znamená, že tvary pozemků mají vykazovat nejméně nepravidelností. Bude nutno provést řadu změn kultur tak, aby bloky orné půdy JZD nebyly narušovány drobnými loučkami a pastvinami. Je třeba zásadně vyčerpat všechna opatření k využití půdy ležící ladem a k rozšíření výměry orné půdy ve smyslu usnesení strany a vlády. (LIPSKÝ 1999)

Scelení polí do velkých lánů a s tím související jejich neschopnost zadržet větší množství vody se však stalo nejpálčivějším problémem, se kterým se naše krajina od doby kolektivizace potýká. Tato negativa jsou nejvíce patrná v rovinatých územích a v blízkosti řek.

obr. 6. **Lukavice**

zdroj: autor, červen 2010

obr. 7. **Postřelmov**

zdroj: autor, květen 2010

Druhá etapa změn probíhala v souvislosti s další koncentrací zemědělské velkovýroby v 70. letech. Z hlediska negativního vlivu na krajinu a její stabilitu bylo toto období zřejmě nejproblematictější. Nová blokace zemědělských pozemků znamenala další mnohonásobné zvýšení výměry bloků orné půdy a jejich přizpůsobení požadavkům velkovýrobních technologií. Pozemkové úpravy byly realizovány v doslovném termínu „*Flurbereinigung*“. Je pozoruhodné, že ještě v 80. letech řešily resortní výzkumné ústavy úkol, jak „vyčistit“ hospodářský obvod zemědělského závodu od jakýchkoliv překážek bránících plynulému obdělávání pozemků. Výsledkem byl úbytek trvalých travních porostů, odvodnění a rozorání mnoha luk v údolních nivách, likvidace většiny stabilizačních prvků v zemědělské krajině (zatravněné meze, rozptýlená zeleň, břehové porosty), rušení staré cestní sítě a výstavba mohutných objektů zemědělské velkovýroby mimo tradiční vesnický intravilán. Krajinná struktura se výrazným způsobem zjednodušila. (LIPSKÝ 1999)

5.2 Přelom čtyřicátých a padesátých let

Situace na Šumpersku po druhé světové válce byla obdobná jako v jiných pohraničních oblastech. Ihned po skončení války se ve všech obcích začaly vytvářet *revoluční národní výbory*, některé byly ustanoveny již za okupace. V obcích s převládající německou většinou byly zřizovány místní správní komise, v rámci tehdejšího okresu Šumperk správní komise okresní. S ukončením války se objevil také vypjatý nacionalismus. Ten byl zaštitěn existencí *revolučních gard*, které se podílely na tzv. *divokém odsunu* německého obyvatelstva. Ten probíhal od května do konce srpna. Výjimkou nebyly ani akty násilné odvety a krutosti; největší násilný akt se odehrál v květnových dnech roku 1945 v Leštině, kdy se místní Češi pomstili na německých občanech ze sousedního Vitošova za nesmyslnou vraždu několika Čechů. Část Němců, zejména ti, kteří byli nějakým způsobem spjati s nacistickým režimem, se rozhodla odejít pryč. Avšak převážná většina německého obyvatelstva se rozhodla zůstat a vyčkat dalších událostí. Organizovaný odsun se uskutečnil v průběhu roku 1946, částečně na jaře 1947 a definitivně skončil až na jaře 1948, kdy odjela i část německých antifašistů. Ti, sejně jako osoby ze smíšených manželství nebo odborníci potřební ve výrobě nepodléhali odsunu.

Během organizovaného odsunu bylo z okresu Šumperk odsunuto zhruba 47 000 a z okresu Zábřeh okolo 21 000 osob. Ve všech obcích byly zlikvidovány německé většiny nebo silné německé menšiny a do konce roku 1946 už všude převažovala česká většina. Ihned po skončení války se začali do pohraničí vracet ti Češi, kteří byli nuceni opustit své domovy v roce 1938. Po nich následovali noví osídlenci, kteří začali obsazovat domy po odsunutých Němcích. Nejprve probíhalo osídlování v rámci jedné obce, ale postupně přicházeli noví osídlenci z nejbližších českých obcí. Později začali přicházet lidé z Hané, Valašska nebo Českomoravské vysočiny. (MELZER, SCHULZ 1993) Došlo také na konfiskace půdy patřící Němcům. Při konfiskacích bylo uplatněno přednostní právo pro osoby, které se vyznamenaly v boji, tzn. hlavně partyzáni, vojáci, političtí vězni a rolníci poškození válkou. (BŘEZINA 1989) Noví osídlenci však neznalostí a chybějícím vztahem poznamenali tvář mnoha obcí. Dnes můžeme pouze obdivovat mistrnost původních německých obyvatel, s jakými uměřenými proporcemi například stavěli své obytné a hospodářské budovy. Ty mnohdy svědčí o schopnosti svých stavitelů využít nepříznivý terén ve svůj prospěch. Následující obrázky pocházejí z Pustých Žibřidovic.

obr. 8. a 9. Pusté Žibřidovice

zdroj: autor, červen 2010

zdroj: autor, červen 2010

Příchod Čechů do německých oblastí byl mnohdy spojen s překvapením nad místními poměry. Nový osídlenec Josef Kavka, původem ze Znojemska, se přihlásil na výzvu „*Pomozte pohraničtí*“. Jako pětadvacetiletý přišel v létě 1946 do pastvinářského družstva v Kolštejně (dnešní Branné) a krátce po svém příchodu si všimnul zajímavé skutečnosti: „*Po ubytování na správě jsem oknem pozoroval na náměstí v protějším domě starého Němce, který dovážel jedním koněm seno a sám je skládal. V ruce měl kabel s elektrickým vypínačem, přivolal si na drážce drapák, zašlápl ho do sena a tento po drážce pomocí ocelových lanek poháněných elektromotorem zavezl seno na půdu. Na půdě na zarážce se drapák otevřel, seno vypustil a vrátil se na vůz pro novou dávku. Tuto mechanizaci jsem obdivoval, protože i když jsem ve svém dřívějším zaměstnání prošel hodně zemědělských hospodářství, s takovou mechanizací jsem se v rodném kraji nesetkal. Později jsem zjistil, že takovou mechanizaci měla všechna německá hospodářství.*“ (KAVKA 2007, str. 32) Noví osídlenci se tehdy velice často dostali do prostředí, které bylo na vyšší materiální úrovni než jejich původní domovy.

Smutnou kapitolou však zůstává příchod tzv. zlatokopů, kteří nechtěli na zabraných usedlostech hospodařit, ale pouze rabovali. Na území obou okresů se přistěhoval i značný počet reemigrantů, tedy Čechů, kteří žili po několik generací v cizině a na výzvu čs. vlády se rozhodli vrátit zpět. V létě a na podzim 1945 začali přicházet demobilizovaní zahraniční vojáci Svobodovy armády i příslušníci jugoslávské partyzánské brigády. Převážnou část tvořili volynští Češi. Od začátku roku 1946 začali přicházet i reemigranti z polského Zelova, především ti, kteří zde měli příbuzné z doby první reemigrace ve dvacátých letech. Další skupiny reemigrantů z Polska, Volyně, ale i Rakouska přišly až na jaře 1947.

Do nově osídlovaných obcí šumperského okresu přišli i Slováci z Rumunska a Maďarska, kteří osídlovali vybrané obce na Staroměstsku. Koncem roku 1949 přišla na Šumpersko i silná skupina řeckých politických emigrantů.

Vyjma severních oblastí došlo na Zábřežsku a Šumpersku poměrně rychle k zalidnění vysídlených oblastí, oblasti v Jeseníkách stále pociťovaly silný nedostatek osídlenců. Proto bylo nutné ještě v 50. letech organizovat osídlovací akce, k vyrovnání původního stavu však už nedošlo. V letech 1945 - 47 se tak zásadním způsobem změnila národnostní skladba obyvatel ve prospěch české národnosti. Noví osídlenci se často usazovali v těch částech okresu, které svým charakterem odpovídaly místům, odkud přišli. V průmyslových oblastech našli svůj domov osídlenci z vnitrozemí a reemigranti z Polska a Rakouska, v zemědělských oblastech se usadili reemigranti z Volyně a v horských oblastech slovenští reemigranti z Rumunska a Maďarska společně s Valachy. Neplatilo to však beze zbytku, jednotlivé skupiny nových osídlenců byly zastoupeny ve všech oblastech Zábřežska a Šumperska. Tyto rozsáhlé přesuny obyvatelstva s sebou přinesly také promísení kultur jednotlivých národností a také jejich zvyklostí, tolik odlišných od zvyklostí ve starousedlických obcích. (MELZER, SCHULZ 1993)

Zásadní událostí mající velký význam pro poválečná léta byly konfiskace a znárodnění průmyslu. Na Šumpersku byly vytvořeny dva velké národní podniky: Moravskoslezské Inářské podniky Šumperk a Moravské papírny Jindřichov. Během roku 1946 k nim ještě přibýly Moravskoslezské pily. Silné pozice v pohraničí již záhy získala KSČ. Nové osídlence si dokázala získat zejména přidělováním konfiskovaného majetku. V prvních poválečných volbách v květnu 1946 získala na Šumpersku KSČ 42 % hlasů a i na převahou starousedlickém Zábřežsku 34,3 % hlasů. Po únoru 1948 i na Šumpersku proběhly čistky prováděné akčními výbory a politický život byl utlumen. Do všech podniků, které doposud nepodlehly znárodnění, byli dosazeni národní správci a tyto podniky byly postupně začleňovány pod jednotlivé národní podniky. V souvislosti se změnou orientace průmyslu na těžké strojírenství se začala měnit i odvětvová struktura průmyslu na Šumpersku, do té doby orientovaná na výrobu spotřebního zboží (textil, sklářské výrobky). V již existujících podnicích se začala zavádět nová výroba (výroba nevybušných přístrojů pro doly a dopravu v MEZ Postřelmov, přeměna zábřežského závodu MEZ v závod ČKD Praha), ale došlo také na výstavbu podniků nových (ŽOS Šumperk, přeměna zrušené přádelny lnu v Hanušovicích na závod ZKL Brno). Export většiny podniků byl orientovaný především na Sovětský svaz a země RVHP či rozvojové země. (MELZER, SCHULZ 1993)

Reorganizací národních výborů bylo zavedení krajského zřízení v roce 1949. Okresy Zábřeh a Šumperk byly začleněny do nově vzniklého kraje Olomouc. Současně byla tohoto roku započata kolektivizace venkova. V horských oblastech však byla ještě před rokem 1949 zakládána pastvinářská družstva, která měla za úkol koncentrovat dobytek ze všech usedlostí. *„Pastvinářská družstva skot koncentrovala. Družstva pásala dobytek volně, ten v blízkosti stájí vypásl trávu tak, že nestačila dorůst a na vzdálenějších pastvinách tráva stárla. Při honění na delší vzdálenosti dobytku nezbyval čas k přežvýkování a odpočinku. Nebylo zajištěno příkrmování suchou pící a jádrem. Zemědělci z jižní Moravy, kteří odeslali dobytek k letní pastvě, shledali se s ním na podzim bez přírůstků anebo se ztrátami. Nikdo nechtěl pak dobytek k pastvě posílat.“* (KAVKA 2007, str. 44)

Kolektivizace zemědělství probíhala ve dvou vlnách; obecně by se dalo říci, že jednodušší bylo zakládání jednotných zemědělských družstev (JZD) a státních statků v dosídleneckých obcích. Tam totiž byly silné organizace KSČ, které snadno prosazovaly svůj vliv. Nově příchozí obyvatelé navíc neměli vztah k půdě, a tudíž jim nečinilo veliké obtíže dát svoje pozemky k dispozici kolektivnímu hospodaření. (BŘEZINA 1989) Socializace venkova byla na Šumpersku dokončena v rámci druhé vlny kolektivizace v letech 1957 – 1960.

Nově založená zemědělská družstva se po dobu své existence výrazně vepsala do tváře krajiny. Zemědělské stavby postavené na počátku padesátých let jsou svou podobou odkazující na hospodářské usedlosti ještě vcelku přijatelné - Šumperk (obr. 10.) Naopak později postavené rozsáhlé komplexy z prefabrikovaných materiálů představují velké zásahy do krajiny – Třemešek (obr. 11.)

obr. 10. **Šumperk**

zdroj: autor, květen 2010

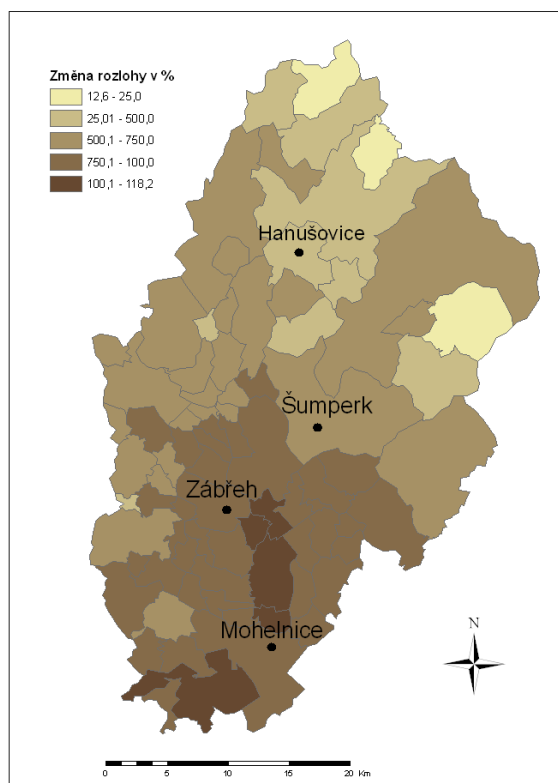
obr. 11. **Třemešek**

zdroj: autor, duben 2010

Třebaže Šumpersko zůstávalo nadále na okraji politického, hospodářského a kulturního dění, ofenzíva KSČ proti všem tradičním společenským formám a strukturám a snaha nastolit u nás stalinský model společnosti se samozřejmě uplatňovala i tady, a mnohdy dokonce ještě v primitivnější a vulgárnější podobě než jinde. Násilné združstevňování vesnice, prováděné tu namnoze odborně naprosto nekvalifikovanými politickými agitátory, a vytváření státních statků, které v nepříznivých horských a podhorských podmínkách hospodařily jen ze dne na den, mělo ještě horší výsledky než ve vnitrozemí. (FILIP 1995) Padesátá léta se nesla ve znamení zvyšování produktivity pozemků, avšak na Šumpersku je v prvním dvacetiletí socialistického zemědělství patrný celkový pokles orné půdy. Zřejmě ani stranická nařízení nemohla zvrátit nepříznivé podmínky pro pěstování plodin v nevhodných lokalitách na Hanušovicku, které postihl nejvyšší úbytek ploch orné půdy. Naopak rovinaté nížinaté Mohelnicko, resp. oblast Mohelnické brázdy zaznamenala jako jediná oblast nárůst ploch orné půdy.

obr. 12. Změna rozlohy orné půdy na Šumpersku v letech 1948 – 1970

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 2. Vybrané změny rozlohy orné půdy v letech 1948 - 1970 v ha

	1948	1970
Branná u Šumperka	965,3	182,8
Bratrušov	1086	413,6
Dolní Studénky	3485,2	2600,4
Habartice u Jindřichova	4731,7	2333,5
Hanušovice	1227,7	535,8
Jeřmaň	1564,3	1848,5
Malé Vrbno	2059,9	912,1
Nová Seninka	849,1	341,6
Vernířovice	523	76

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Vliv hospodaření JZD a státních statků je dnes nejvíce patrný na vzhledu malých pohraničních sídel. Bytovka pro zaměstnance státního statku na náměstí v bývalém městě Podlesí kontrastuje s jeho původní zástavbou. Dokázala však alespoň udržet jeho severní frontu. Travnaté náměstí samo o sobě svědčí o poklesu významu tohoto sídla. Zdecimovaný dům v Habarticích zůstává smutným dokladem toho, jaký osud postihl celou řadu původních staveb, které se staly majetkem státních statků (obr. 14.).

obr. 13. Podlesí

zdroj: autor, červen 2010

obr. 14. Habartice

zdroj: autor, červen 2010

V otevřené krajině Hanušovické vrchoviny vznikl zemědělský komplex, který narušil podobu horní části Hanušovic. Podobně byl stavbami zemědělského družstva narušen vzhled obce Jedlí ležící ve zvlněné krajině Zábřežské vrchoviny.

obr. 15. **Habartice**

zdroj: autor, červen 2010

obr. 16. **Jedlí**

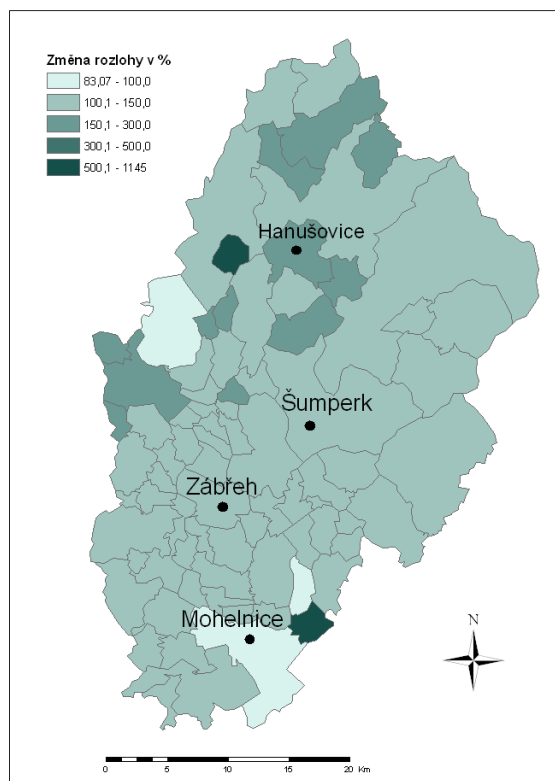

zdroj: autor, duben 2010

Ke špatným výsledkům hospodaření mnoha zemědělských družstev a státních statků přispěl i fakt, že velká část přistěhovalců nebyla navyklá na hospodaření v hornatém prostředí se všemi jeho specifiky. Nově vzniklá JZD spolu se státními statky obhospodařovala na 93 % půdy. (MELZER, SCHULZ 1993)

Poněkud odlišně se vyvíjela situace v lesním hospodářství. Na rozdíl od klesající výměry orné půdy rostla rozloha lesních ploch. V oblastech, které si prošly poválečnou výměnou obyvatel, se velká část pozemků sloužících původně jako orná půda přeměnila na lesní plochy. Jedinými výjimkami se stalo Mohelnicko a Police u Úsova. Právě sousední Úsov představuje území s nejvyšším nárůstem lesních ploch. Důvodem je zalesnění Zámeckého vrchu a svahu u nově založeného Polického rybníka. V případě nárůstu lesních ploch v územní jednotce Křivá Voda poblíž Hanušovic je důvodem zalesnění rozsáhlého svahu pod vrchem Pohořelec.

obr. 17. Změna rozlohy lesů na Šumpersku v letech 1948 – 1970

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 3. Vybrané změny rozlohy lesů v letech 1948 - 1970 v ha

	1948	1970
Bartoňov	47,4	84,9
Branná u Šumperka	338,5	635,6
Bratrušov	484	799
Bukovice u Velkých Losin	8745,8	9668,8
Hanušovice	606	948,8
Úsov-Město	2,9	33,2
Křivá Voda	32,3	189,8
Doubravice nad Moravou	638,3	565,3

zdroj: Databáze grantového projektu GACR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

5.3 Šedesátá a sedmdesátá léta

Do šedesátých let vstupuje sledovaná oblast coby největší okres v českých zemích. Nový okres Šumperk vzniklý po územněsprávní reformě z roku 1960 sloučením bývalých okresů Zábřeh, Šumperk a Jeseník byl začleněn do Severomoravského kraje se sídlem v Ostravě a svou rozlohou 1952 km² byl největším okresem v ČSR³. Vytvořením okresu rozkládajícího se od hanáckých rovin na jihu přes hřeben Jeseníků až po tzv. Slezskou Hanou na severu vznikl neúměrně velký a značně různorodý územní celek. Svoji roli sehrálo také přenesení krajského centra z tradiční a dobře dostupné Olomouce do vzdálené Ostravy. Tímto administrativním zásahem se celá oblast ocitla mimo zorné pole zájmu krajských orgánů preferujících především ostravsko-karvinskou aglomeraci, vzletně nazývanou „ocelové srdce republiky“.

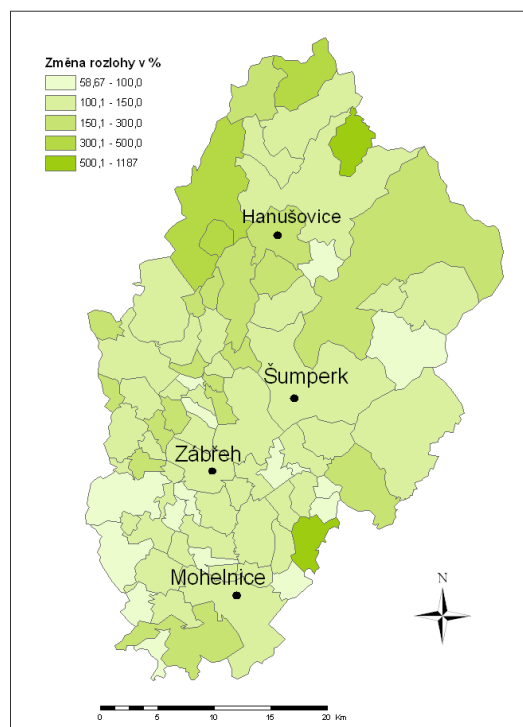
Počátek 70. let se na Šumpersku stejně jako ve všech jiných oblastech státu nesl ve znamení tzv. normalizace. Pokus o reformu socialismu v roce 1968 se i zde setkal s nadšením většiny místních obyvatel. O to více na ně dolehla okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy 21. srpna. Šumpersko bylo obsazeno nejprve jednotkami polské armády, která byla posléze nahrazena armádou sovětskou. Jejím jednotkám musela čs. armáda uvolnit prostory šumperských kasáren na dlouhých 22 let. Obrodný proces byl zastaven a byly zmrazeny všechny probíhající i plánované reformy v oblasti politiky a ekonomiky. Většina lidí začala upadat do pasivity, kterou nedokázala odvrátit ani oběť studenta šumperské průmyslovky Jana Zajíce. Ten se 25. února 1969 upálil na Václavském náměstí v Praze coby tzv. pochodeň číslo 2. Do listopadu 1969 z území okresu emigrovala řada mladých lidí, převážně odborníků. Opět se upevnilo administrativně centralistické hospodářské řízení. (MELZER, SCHULZ 1993) Ti, kteří se nějakým způsobem angažovali ve věci politických a ekonomických reforem nebo s nimi jenom sympatizovali, byli odstaveni z veřejného života. Naopak ti, kteří s reformami nesouhlasili nebo se zkrátka nijak neprojeví, byli za tuto „aktivitu“ pochváleni⁴.

³ Někdy se nesprávně uvádí, že okres Šumperk byl plošně nejrozsáhlejší v celém Československu. Tento primát však patřil okresu Banská Bystrica s rozlohou 2 076 km². (Mapový lexikon obcí ČSSR)

⁴ BŘEZINA (1989) tendenčně hodnotí postoje pracovníků v zemědělství v letech 1968-69 takto: „S oprávněnou hrdostí mohou zemědělci šumperského okresu vzpomínat na tato krizová léta. V okrese se antisocialistickým silám nepodařilo dosáhnout rozpadu ani jednoho JZD, ani výstupu jednotlivců z nich. Neuspěli ani na státních statcích. Naopak. Zemědělství bylo nejkonsolidovanějším odvětvím v celém národním hospodářství.“

Mnoho lidí se uzavřelo do svého světa, což se projevilo únikem do chalup a hojně zakládaných zahrádkářských kolonií. Tento fenomén zde byl přítomen již dříve, avšak nyní se stal ještě více rozšířeným. Většina z těchto chatařů a chalupářů se věnovala pěstování ovoce a zeleniny. Touto činností se mohli jednak odreagovat od každodenních starostí a současně tak mohli částečně vyřešit problém nedostatku některých plodin na trhu. Velká část obyvatel měla díky tomu možnost zajistit si určitou „plodinovou soběstačnost“.

obr. 18. Změna rozlohy trvalých kultur na Šumpersku v letech 1948 – 1970

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

V období let 1948 – 70 se rozloha trvalých kultur, tedy sadů a zahrad, zvýšila takřka na celém území Šumperska. Nejvyšších hodnot dosáhl tento nárůst v oblasti Staroměstska (Malá Morava, Kunčice, Branná) a na Úsovsku. V prvním případě si tento nárůst lze vysvětlit snahou nových obyvatel pěstovat ovoce ve větší míře, než tomu bylo u původních obyvatel. Ve druhém případě je nárůst vysvětlen zakládáním nových ovocných sadů JZD Úsovsko, které se ve větší míře věnovalo pěstování ovoce, jež má v této oblasti dlouholetou tradici a pro nějž jsou zde také ideální podmínky. Pokles rozlohy trvalých kultur je ve větší míře pouze v Zábřežské vrchovině (Hněvkov, Javoří, Buková). Zde patrně kvůli odchodu původních obyvatel mnoho zahrad zaniklo a nedošlo už k jejich obnově.

tab. 4. Vybrané změny rozlohy trvalých kultur v letech 1948 - 1970 v ha

	1948	1970
Klopina	22,6	34,3
Branná u Šumperka	0,9	4,5
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	484	799
Bukovice u Velkých Losin	8745,8	9668,8
Hanušovice	606	948,8
Úsov-Město	2,9	33,2
Křivá Voda	32,3	189,8
Doubřovice nad Moravou	638,3	565,3

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Přelom šedesátých a sedmdesátých let zastihnul zemědělskou výrobu na Šumpersku ve fázi slučování zemědělských družstev. V polovině 60. let vstoupil v platnost zákon o zemědělské dani a na základě komplexního průzkumu půd, stanovištního výzkumu, klimatické regionalizace a geologického průzkumu byla tehdy v Československu vytvořena soustava 139 přírodních stanovišť (78 z nich bylo v ČSR) roztríděných do sedmi klimatických oblastí (šest z nich se nacházelo v ČSR). Tato soustava přírodních stanovišť se stala základem stanovení diferenciálních příplatků zemědělským podnikům na úhradu vyšších reprodukčních nákladů v méně příznivých přírodních podmínkách. Zatřídění katastrálních území do soustavy přírodních stanovišť přetrvávalo až do roku 1988. (ŠTYCH, STRÁNSKÝ 2005)

Požadavek intenzifikace zemědělství v 70. a 80. letech a snaha o maximální výtěžnost půdního fondu vedla k rozšíření počtu podniků a ploch s nárokem na *diferenciální příplatky*. V roce 1967 se v družstevním sektoru diferenciální příplatky vztahovaly k 55 % výměry zemědělských družstev, v roce 1987 již k 75 % celkové výměry. U státních statků se tento podíl zvýšil z 95 % na 97 %. V roce 1987 byl navíc vykázan tak velký rozdíl mezi daní z pozemků (1,3 mld. Kč v ČSSR) a diferenciálními příplatky (12,3 mld. Kčs v ČSSR), že nerovnováha této soustavy byla zcela patrná. V roce 1967 byly tytéž daně, resp. příplatky 1,1 mld. Kčs, resp. 2,3 mld. Kč (ŠTYCH, STRÁNSKÝ 2005). V celostátním měřítku tedy probíhal v zemědělství proces intenzifikace, který si kladal za cíl zajistit maximální výtěžnost půdního fondu tak, aby soběstačnost československého zemědělství byla co nejvyšší. Tento trend se nevyhnul ani Šumpersku.

Jako příklad stačí uvést ukázkou z publikace vydané okresní zemědělskou správou, která si v ní na konci osmdesátých let pochvalovala, jak se družstevníkům daří pěstování obilovin v extrémních podmínkách. Rozsáhlé zemědělské komplexy vybudované na zelené louce se staly symbolem zprůmyslnění zemědělství.

obr. 19. **Extrémní podmínky**

Ukoly ve výrobě obilovin musí být plněny i v extrémních terénních podmínkách. Náročná je práce traktoristů již při seti obilovin, ale ještě složitější při sklizni.

zdroj: BŘEZINA 1989

obr. 20. **Zemědělský komplex v Habartících**

Moderní zemědělská velkokapacitní továrna - farma statku v Habartících.

zdroj: BŘEZINA 1989

Navzdory snahám o maximální výtěžnost zemědělských pozemků se však i v osmdesátých letech, zejména v podhorských oblastech, podařilo zachovat vyváženou krajinu. Takové případy bylo možné spatřit například v krajině Hanušovické vrchoviny poblíž Velkých Losin.

obr. 21. **Bukovice**

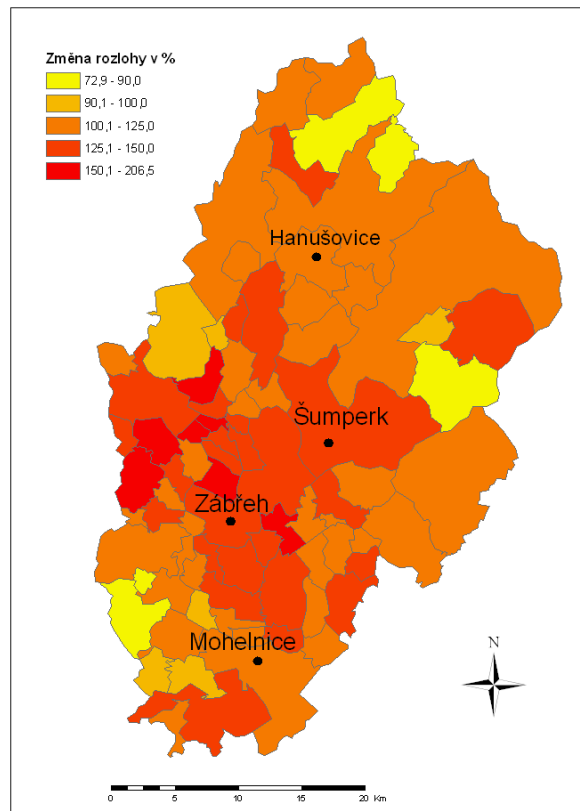
zdroj: MELZER, SCHULZ 1992

obr. 22. **Pekařov**

zdroj: MELZER, SCHULZ 1992

obr. 23. Změna rozlohy zastavěné plochy na Šumpersku v letech 1948 – 1970

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

Oblasti, ve kterých došlo k poklesu rozlohy zastavěných ploch v období let 1948 – 1970 jsou takřka totožné s oblastmi postiženými poválečnou výměnou obyvatelstva. Největší pokles zaznamenaly obce v Zábřežské vrchovině (Javoří, Buková u Studené Loučky), podhůří Hrubého Jeseníku (Maršíkov, Sobotín) a oblast Staroměstska (Staré Město pod Sněžníkem, Branná). Hlavním důvodem může být právě nedostatečné dosídlení těchto oblastí. Řada domů zůstala domů opuštěných a tyto domy byly buď záměrně zbourány, nebo se samy rozpadly. I přesto, že zde byly postaveny nové zemědělské objekty, nepromítl se tento fakt na nárůstu zastavěných ploch. Naopak právě výstavba zemědělských objektů spolu se stavbou mnoha nových rodinných domů v sousedství starých usedlostí může být důvodem nárůstu zastavěných ploch v obcích Drozdov, Jedlí, Bušín či Lesnice na Zábřežsku. Dynamiky nárůstu zastavěných ploch v těchto obcích nedosáhly ani největší města Zábřeh a Šumperk.

tab. 5. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1948 – 1970 v ha

	1948	1970
Branná u Šumperka	8,5	6,2
Javoří u Maletína	11,8	9,2
Buková u Studené Loučky	6,5	6,1
Drozdov	4,6	9,5
Lesnice	5,3	8,4
Doubravice nad Moravou⁵	73,1	88,4
Zábřeh na Moravě	52,1	73,7
Dolní Studénky⁶	159,9	204,2

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Venkovská sídla, která se potýkala s odsunem německých obyvatel, se v mnoha případech nepodařilo dosídlit dostatečným počtem nově příchozích obyvatel. Nově příchozí si často vystačili pouze s obytným stavením a ostatní hospodářské budovy nacházející se v areálu jejich usedlosti mnohdy vůbec nedokázali využít. Důsledkem populačního poklesu a příchodem obyvatel ne vždy navyklých na život v podhorském prostředí se staly zbytky opuštěných staveb, které byly ponechány svému osudu. Pokud se takové stavby nerozpadly úplně, jejich ruiny využili místní jako zdroj stavebního materiálu. Potěšitelné však je, že podobné obrázky jako z Habartic nebo Žárové se stávají čím dál větší vzácností.

obr. 24. **Habartice**

zdroj: autor, červen 2010

obr. 25. **Žárová**

zdroj: autor, červen 2010

⁵ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

⁶ územní jednotka Dolní Studénky obsahuje mimo jiné katastrální území města Šumperka

V období 70. a 80. let zejména ve střediskových obcích vyrostly větší obytné celky složené z rodinných domů. V některých případech se jednalo o typové domy, jako například sídliště Květná ve Starém Městě pod Sněžníkem postavené pro zaměstnance místního státního statku. Rodinné domy typu OKAL vyrostly i na jiných místech okresu a je nutné dodat, že svým vzhledem nenarušují krajinný ráz, což se o většině staveb vzniklých ve stejném období říci nedá.

obr. 26. Sídliště Květná ve Starém Městě pod Sněžníkem

zdroj: BŘEZINA 1989

5.4 Od totality k demokracii

Období počátku 90. let je obdobím přeměn ve všech oblastech společnosti. Po událostech v listopadu a prosinci roku 1989 se názorové spektrum obyvatel na Šumpersku začalo postupně diferencovat. V prvních svobodných volbách do Sněmovny lidu získalo nejvíc hlasů Občanské fórum (52,6 %). V hospodářské oblasti došlo ke hlubokým změnám – jen od konce roku 1990 bylo evidováno 6510 povolení, z toho u 1035 podnikatelů byla tato činnost jediným nebo hlavním podnikáním. Tento počet během následujícího roku 1991 nadále stoupal, neboť jen v malé privatizaci bylo v dražbě prodáno 192 prodejen. Odvrácenou stranou procesu přechodu na tržní ekonomiku se stala rostoucí nezaměstnanost. (MELZER, SCHULZ 1993) Ta postihla Šumpersko, z velké části orientované na spotřební průmysl, ve větší míře až později. Ještě na počátku devadesátých let zde převažovala sídla, v nichž byla většina ekonomicky aktivního obyvatelstva zaměstnána v průmyslu a stavebnictví. Pouze v jediné obci (Malá Morava) převažoval podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství a lesnictví. Jako přechodný, tzv. smíšený typ sídla se označovaly obce v oblasti od Štítů na jih ke Studené Loučce a široká oblast táhnoucí se podél linie Staré Město – Branná – Velké Losiny – Dlouhomilov. (VITURKA 1992)

Společenské a politické změny si v roce 1990 vyžádaly i změny v soustavě státní správy a samosprávy. Byla zrušena celá soustava národních výborů a základem samosprávy se stala obec, která vykonává také část státní správy. Pouze orgány státní správy se staly okresní úřady a krajský člonek státní správy a samosprávy byl zrušen. (MELZER, SCHULZ 1993)

Navzdory všem politickohospodářským změnám jsou však na počátku devadesátých let dokončovány projekty rozpracované ještě za časů plánovaného hospodářství. Za zmínku stojí dva projekty, jejichž význam přesahoval rámec tehdejšího okresu. Prvním z nich byla dostavba zábřežské mlékárny. Mlékárna v Zábřeze byla dána do provozu roku 1954 a postupem času se stala monopolním výrobcem dětské a kojenecké výživy v Československu. Z důvodu nedostatku prostorových kapacit bylo v polovině osmdesátých let rozhodnuto o výstavbě nového závodu, který měl být zcela vyhrazen pro kojeneckou a dětskou výživu. Na tuto investici uvolnilo v polovině osmdesátých let tehdejší ministerstvo zemědělství poměrně vysokou částku a většinu zařízení nechalo pořídit v západních zemích, což tehdy nebylo obvyklé. Tradice zpracování mléka byla v Zábřeze od padesátých let hluboce zakořeněná, oblast výkupu mléka pro mlékárnu Zábřeh zahrnovala nejen okres Šumperk, ale také okresy Ústí nad Orlicí, Svitavy, Olomouc a Prostějov. (Naše slovo, 17.1 1990)

obr. 27. Zábřežská mlékárna

zdroj: autor, duben 2010

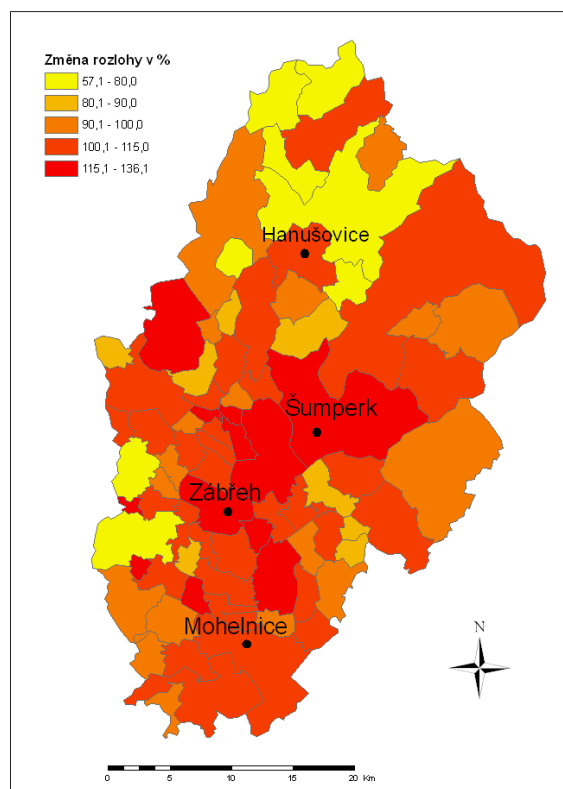
obr. 28. Elektrárna Dlouhé Stráně

zdroj: www.mapy.cz

Druhým rozsáhlým projektem byla výstavba přečerpávací elektrárny Dlouhé Stráně na Divoké Desné. Její stavba začala v březnu 1978 a podle původních plánů měla být dokončena v roce 1986. Tento ambiciózní projekt sestávající ze dvou vodních nádrží, z nichž jedna je vybudována přímo na vrcholu kopce Dlouhé Stráně však v osmdesátých letech narazil na ztenčující se přiděl financí, takže se jeho stavba protáhla až do devadesátých let. V nových společenských podmínkách se začaly vést diskuse o změně použitých technologií. (KOPŘIVA 2009) Poněkud paradoxně se však v této době budovaná elektrárna nesečkala s odporem ekologických sdružení tak jako jiné tehdy budované energetické zdroje. I přes velký zásah této stavby do krajiny Jeseníků patrně převážil fakt, že se jednalo o zdroj obnovitelné energie. Elektrárna Dlouhé Stráně byla dostavěna a předána do provozu až roku 1996.

obr. 29. Změna rozlohy zastavěných ploch na Šumpersku v letech 1970 – 1990

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 6. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1970 – 1990 v ha

	1970	1990
Prameny u Žárové	6,3	3,6
Křivá Voda	6,6	4,9
Javoří u Maletína	9,2	8,9
Buková u Studené Loučky	6,1	5,8
Habartice u Jindřichova	48	38,2
Doubravice nad Moravou⁷	88,4	97,6
Zábřeh na Moravě	73,7	100,3
Dolní Studénky⁸	204,2	239,8

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Změna rozlohy zastavěných ploch na Šumpersku v období sedmdesátých a osmdesátých let neměla takovou dynamiku jako v předchozích desetiletích. Až na výjimky opět platí, že největší pokles zaznamenávaly obce na okrajích území, většinou postižené poválečnou výměnou obyvatel. Důvodem celkového poklesu může být zejména fakt, že ve větší míře začaly mizet staré, nepoužívané stavby. Neblahým dědictvím socialismu se stala panelová sídliště, nezabírající tak velkou plochu jako přízemní domky, na jejichž místě byla často postavena. Sídliště však nevyrostala pouze na místě staré zástavby. Nové obytné celky vyrostlé na okrajích měst se staly novodobými hradbami oddělující města od svého okolí. Takto byla postižena města Mohelnice, Zábřeh, Šumperk nebo Hanušovice. Zde dokonce vyrostlo panelové sídliště v nevhodné lokalitě v bezprostřední blízkosti řeky Moravy. Panelové sídliště v Šumperku – Temenici pro změnu nahradilo vesnickou zástavbu a tvoří tak dnes ostrý kontrast venkovské a městské zástavby v původně samostatné vesnici.

obr. 30. Zábřeh

zdroj: autor, květen 2010

obr. 31. Šumperk - Temenice

zdroj: autor, červen 2010

⁷ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

⁸ územní jednotka Dolní Studénky obsahuje mimo jiné katastrální území města Šumperka

Panelová výstavba však zasáhla i vesnice. Většinou se jednalo o ty obce, na jejichž území se nacházel průmyslový podnik - Postřelmov, Rapotín, Velké Losiny, Staré Město pod Sněžníkem nebo Jindřichov. Právě Jindřichov se stal ukázkou toho, že panelová výstavba není vhodná do sídel situovaných v údolích řek. O to více zaráží skutečnost, že zde byl v těsném zalesněném údolí v osmdesátých letech vybudován osmipodlažní panelový dům takřka bez jakýchkoliv vazeb na původní zástavbu (obr. 33.).

obr. 32. **Pusté Žibřovice**

zdroj: autor, červen 2010

obr. 33. **Jindřichov**

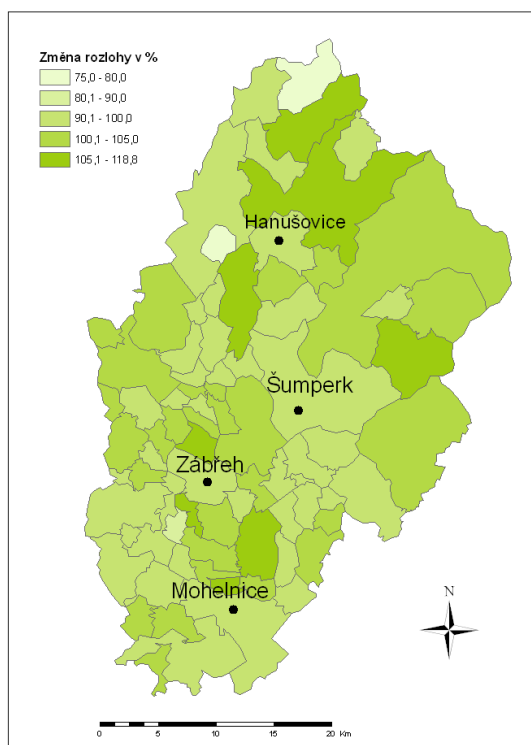

zdroj: autor, červen 2010

Ekonomické změny 90. let se stejně jako změny spojené s kolektivizací počátku 50. let nejvíce podepsaly na vzhledu nově osídlených obcí v pohraničí. Opuštěná prodejna v Pustých Žibřidovicích (obr. 32.) svědčí o úbytku trvalých obyvatel. Snad jen opuštěná telefonní budka může být dokladem postupu bezdrátových komunikačních technologií mezi ubývající část místních obyvatel.

Nové společensko-ekonomické poměry se promítly také do změny rozlohy trvalých kultur, tedy rozlohy sadů a zahrad. Třebaže v předchozím období jejich rozloha narůstala, neboť zahrádkaření bylo jedním z oblíbených, ne-li nutných činností, v devadesátých letech došlo ke zpomalení růstu. V některých podhorských oblastech dokonce k radikálnímu poklesu. V úvahu je nutné brát fakt, že ovoce se ve větší míře stalo dostupnějším v obchodní síti a mnoho lidí přestalo disponovat volným časem, anebo se jednoduše zaměřili na odlišné způsoby trávení volného času. Pouze ve vybraných územích ležících v podhůří (Jindřichov, Staré Město pod Sněžníkem, Bohdíkov, Klepáčov) došlo k nárůstu. Obdobně tak i na Zábřežsku (Rovensko, Bohuslavice, Jestřebí), avšak zde může být důvodem výstavba nových rodinných domů, která je ve většině případů doprovázená založením zahrady v jejich blízkosti.

obr. 34. Změna rozlohy trvalých kultur na Šumpersku v letech 1990 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 7. Vybrané změny rozlohy trvalých kultur v letech 1990 - 2000 v ha

	1990	2000
Klopina	268,3	273,4
Rovensko	20,7	23,3
Dolní Bohdík	46,5	49,2
Bohuslavice nad Moravou	43,8	48,4
Klepáčov	45,8	48,1

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

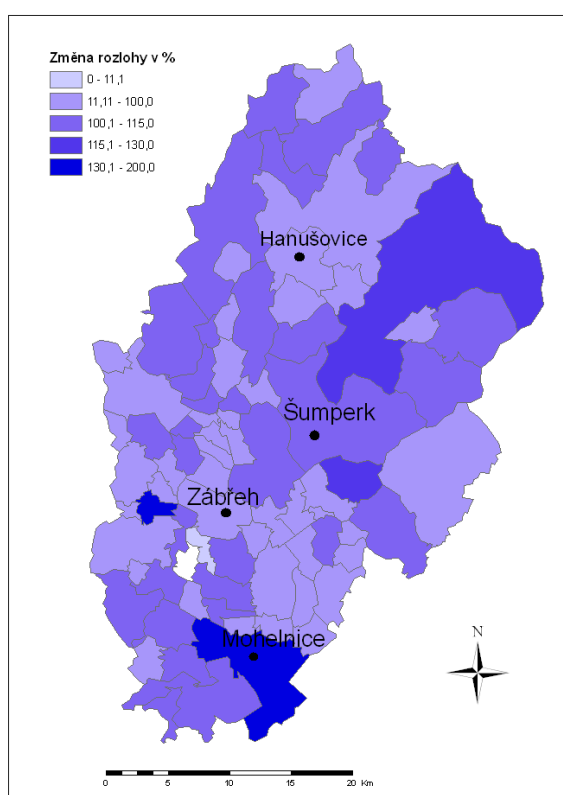
Po delimitaci zemědělských podniků existovalo na území současného okresu Šumperk v roce 1989 pět státních statků a devět jednotných zemědělských družstev. (BŘEZINA 1989) V souvislosti se společenskými a politickými změnami na přelomu osmdesátých a devadesátých let se změnil také přístup centrálních orgánů k dotační, resp. intervenční zemědělské politice. S rostoucí průměrnou velikostí podniků se s postupem času snižovala objektivita zařazení do přírodních stanovišť, a byla na základě výsledků bonitace zemědělského půdního fondu vytvořena nová kategorizace 42 produkčně-ekonomických skupin (PES) dle průměrného produkčně ekonomického ocenění BPEJ v katastrálním území (JANČÁK, GOTZ 1997).

Podle této kategorizace byly vyplaceny diferenciální příspěvky, popř. i další typy kompenzací či podpor v období 1989–1992. Podniky v dané PES musely splňovat minimální stanovenou úroveň efektivnosti při pevně stanovených sazbách daní z pozemků, resp. diferenciálních příplatků. (ŠTYCH, STRÁNSKÝ 2005) Avšak ani toto opatření nemohlo zvrátit neudržitelnost situace a v důsledku klesající efektivity socialistického zemědělství se na počátku 90. let velká část podniků rozpadla. Na jejich místa nastoupily nové subjekty. Jenže i ty se potýkaly s těžkostmi podnikání v nových ekonomických podmínkách, navíc v oboru, který byl již tehdy v mnoha vyspělých zemích závislý na dotacích od státu. Proto se začala v polovině devadesátých let opět objevovat podpora subjektům podnikajícím v zemědělství ze strany státu v podobě nově zaváděných podpor na údržbu trvalých travních porostů a na chov skotu masných plemen. Systém státních dotací do zemědělství se počátkem 90. let přeorientoval od předchozí podpory produkce na podporu mimoprodukčních funkcí venkovské krajiny. Novým prvkem se v 90. letech staly tzv. *Krajinotvorné programy*, mezi něž patří vedle tradičních pozemkových úprav program revitalizace říčních systémů, program péče o krajinu, program obnovy venkova a navrhování územních systémů ekologické stability. Tato změna je v souladu s trendem vývoje, který v zemích západní Evropy probíhá již 20 let. Země Evropské unie v rámci své agrární a ekologické politiky od 80. let přijímají opatření na podporu zalesňování, strukturálních změn, ochranu určitých krajinných oblastí a uvádění zemědělské půdy do stavu produkčního klidu. V roce 1992 vstoupila v platnost dohoda, stanovující požadavek přestat obdělávat z hlediska produkce 15 % zemědělských ploch v členských zemích EU a podporovat propojení zemědělství s mimoprodukčními funkcemi zemědělské krajiny, tj. s ochranou přírody, vodních zdrojů, rekreací, agroturistikou. (LIPSKÝ 1999)

Změny, které byly důsledkem nové zemědělské dotační politiky, se však na Šumpersku projevovaly postupně a na přelomu osmdesátých a devadesátých let ještě nelze mluvit o zásadním dopadu na proměnu krajiny. Větší dopad na ni však měla vzrůstající rozloha vodních ploch. V této kategorii využití ploch je však kdekoliv více než jinde patrný tzv. problém malých čísel. Územní jednotky, na jejichž území je málo vodních ploch a jejich rozloha vzroste jen nepatrně, najednou vykazují velký procentuální nárůst. Tento problém se týká Kosova ležícího na západ od Zábřeha. Díky němu je zde zaznamenán jeden z největších nárůstů vodních ploch, třebaže se na jeho území téměř žádná vodní plocha nevyskytuje. Opačný problém, tedy enormní úbytek vodních ploch naopak postihnul sousední Jestřebí. Velkou roli v těchto případech hraje také metodika vyměřování.

Naopak tento problém se netýká územní jednotky Doubravice nad Moravou. Díky těžbě štěrkopísku vznikla poblíž Mohelnice velká vodní plocha Moravičanského jezera. Nárůst je patrný také v údolí Desné, důvodem je zde bezpochyby elektrárna Dlouhé Stráně se svými dvěma vodními nádržemi, které byly právě v devadesátých letech napuštěny. V devadesátých letech se navíc objevuje fenomén malých soukromých rybníků, které nejenže umožňují svému majiteli chov ryb, ale přispívají také k zadržení vody v krajině.

obr. 35. Změna rozlohy vodních ploch na Šumpersku v letech 1990 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 8. Vybrané změny rozlohy vodních ploch v letech 1990 - 2000 v ha

	1990	2000
Kosov	1	1,4
Bukovice u Velkých Losin	112,3	143,6
Lukavice na Moravě	15	17
Jestřebí u Zábřeha	0,9	0,1
Chromeč	10	9,7
Doubravice nad Moravou⁹	102,8	196,2

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

⁹ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

obr. 36. **Moravičanské jezero**

zdroj: autor, červen 2010

obr. 37. **Nový rybník v Sudkově**

zdroj: autor, květen 2010

5.5 Přelom tisíciletí

Počátek nového tisíciletí zastihl Šumpersko stále ve fázi transformace hospodářství. Nadále probíhala hospodářská restrukturalizace, kvantitativní rozvoj byl nahrazen kvalitativním a území okresu již neprovázal nárůst počtu obyvatel. V souvislosti s uzavíráním mnoha průmyslových závodů a likvidací státních statků a zemědělských družstev docházelo k ekonomické a populační stagnaci a to zejména na severu sledovaného území. Od roku 2000 byly okresní správy nahrazeny obvody obcí s rozšířenou působností (dále jen Obvody ORP). V okrese Šumperk byly vytvořeny obvody ORP Mohelnice, Zábřeh a Šumperk. Přelom tisíciletí však sám o sobě nebyl žádným dějinným zvratem jako předchozí sledované roky.

Jde o poměrně nedávné období, které na své zhodnocení teprve čeká, takže i z tohoto důvodu by nebylo objektivní se o roce 2000 nějak široce rozepisovat. Avšak velice podstatnou událostí mající vliv na život mnoha obyvatel Šumperska, byly nepochybně ničivé povodně v červenci roku 1997. Na území okresu Šumperk si povodně vyžádaly čtyři lidské životy a obrovské materiální ztráty. Největší škody byly napáchány na komunikacích. Poškozeny byly silnice i železnice. Nejvíce poškozené byly železniční tratě Šumperk – Krnov a Šumperk – Kouty nad Desnou vedoucí v těsné blízkosti řek. Povodně na Šumpersku způsobily škody v hodnotě přesahující dvě miliardy korun. (KRATOCHVÍL, MAREČEK 1997) Jejich ničivá síla donutila občany okresu, aby se více zaměřili na prevenci před podobnými živelnými pohromami. Mnohé obce začaly s budováním ochranných protipovodňových hrází, revitalizací říčních koryt a došlo také na výstavbu suchých nádrží, tzv. poldrů a mostů dimenzovaných na větší průtoky.

Mezi stavby respektující svou polohu v inundačním území patří most na železniční trati Zábřeh – Šumperk (obr. 38.).

obr. 38. **Most v Postřelmově**

zdroj: autor, duben 2010

obr. 39. **Poldr v Šumperku**

zdroj: autor, květen 2010

Poldr na Bratrušovském potoce v Šumperku má za účel ochránit níže položené části města před povodněmi (obr. 39.). Řada obcí si ze své vlastní iniciativy začala budovat ochranné hráze. Na některých místech mají tyto hráze podobu nepříliš vysoké betonové zdi - Chromeč (obr. 40.). Toto řešení bylo zvoleno z důvodu nedostatku prostoru pro klasickou zemní hráz. Se zemní hrází se však setkáváme nejčastěji. Navezené valy slouží v mnoha případech také jako cesty pro pěší a cyklisty - Sudkov (obr. 41.).

obr. 40. **Ochranná zeď v Chromči**

zdroj: autor, červen 2010

obr. 41. **Ochranná hráz v Sudkově**

zdroj: autor, červen 2010

Některé nové úpravy ale byly poměrně sporné. Vyzdžené koryto řeky Branné v Jindřichově může v případě této dravé horské říčky vzít zasvě již při další větší povodni. Podobně vyzdžené koryto Moravy v Bohdíkově je obdobným příkladem. V tomto případě, kdy řeka protéká v těsné blízkosti zástavby, se však alternativní řešení hledá obtížně.

obr. 42. Řeka Branná v Jindřichově

zdroj: autor, červen 2010

obr. 43. Řeka Morava v Bohdíkově

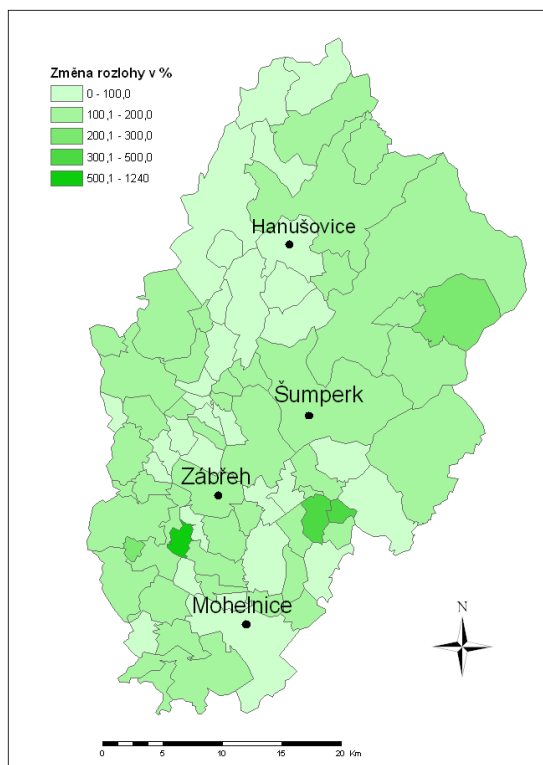

zdroj: autor, červen 2010

V oblasti zemědělství se za účelem dosažení kompatibility s právními předpisy EU bylo vyhlášeno nařízení vlády 505/2000 Sb., které poskytlo první stabilnější právní základ pro vymezování méně příznivých oblastí pro zemědělskou činnost (pro tyto oblasti se souhrnně používá mezinárodní zkratka LFA) v období do přistoupení Česka k EU v roce 2004. Nově zdůrazněným cílem politiky realizované dosavadními nařízeními vlády bylo restrukturalizovat české zemědělství ve smyslu snížení zornění zejména v LFA a dále zvýšení výkonnosti zemědělství v příznivých oblastech. Hospodaření na orné půdě tak mělo být v LFA relativně znevýhodněno. Dosavadní opatření na údržbu TTP bylo přeměněno na podpory pastevního chovu hospodářských zvířat v rámci tzv. agroenvironmentálních opatření a na kompenzační příspěvky vyplacené navíc v LFA, a to diferencovaně dle míry znevýhodnění dané oblasti. Od roku 2001 zemědělská dotační politika v Česku zahrnovala již většinu typů podpor aplikovaných v EU. (ŠTYCH, STRÁNSKÝ 2005) V přímé návaznosti na tuto dotační politiku se ještě více projevil zájem o další zatravňování pozemků. Trend přeměny ploch orné půdy na pastviny a louky sice započal dříve a ani státní a družstevní podniky se mu nebránily. V devadesátých letech tedy můžeme vidět nárůst ploch pastvin a luk ve velké části území. Nejvyšší intenzity tento proces dosáhl v podhorských oblastech Králického Sněžníku. Staroměstsko a okolí Malé Moravy jsou oblasti s vhodnými předpoklady pro pastvinářství a nízkou bonitou půdy. Tento proces přeměny využití zemědělských ploch je tedy namístě.

Louky zaznamenaly v poslední sledované dekádě nejvyšší nárůst rozlohy v Zábřežské vrchovině (Pobučí, Křižanov), v jižní části Hanušovické vrchoviny (Rohle, Nedvězí) a také v podhůří Hrubého Jeseníku (Vernířovice).

obr. 44. Změna rozlohy luk na Šumpersku v letech 1990 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 9. Vybrané změny rozlohy luk v letech 1990 - 2000 v ha

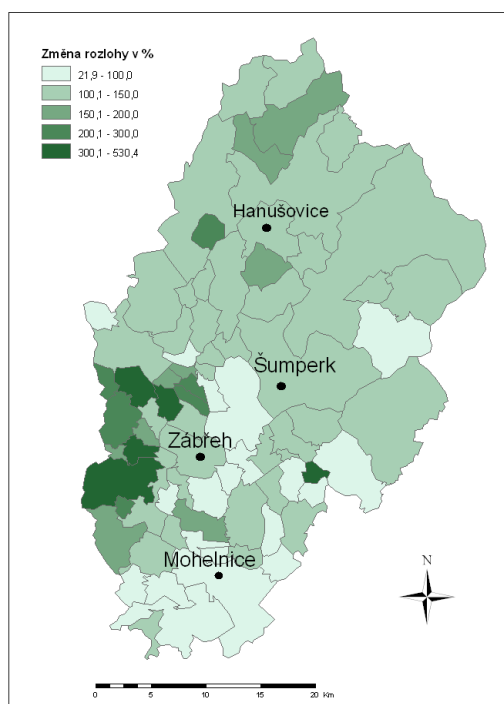
	1990	2000
Vernířovice	26,2	66,7
Nedvězí u Zábřeha	12,1	60,5
Rohle	9,7	46,2
Pobučí	4	49,6
Křižanov	25,5	71,5
Václavov u Zábřeha	17	16,3
Doubravice nad Moravou¹⁰	407	366,6

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

¹⁰ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

Nejdynamičtější nárůst však prodělaly plochy pastvin. Státní statky a JZD, třebaže měly za úkol zvýšit produkci zemědělských produktů, se na mnoha pozemcích v těchto oblastech již dříve vydaly cestou zatravnování pozemků. Trend nárůstu výměry pastvin však pokračoval i nadále a dalším impulsem se pro pastviny stávají nové ekonomické poměry 90. let. Státní statky se na Šumpersku postupně všechny rozpadly a nástupnické zemědělské subjekty pokračující v obhospodařování využily dotačních titulů nabízených státem, zaměřených zejména na údržbu krajiny, resp. její mimoprodukční funkce. Na celém území Šumperska v celém sledovaném období plocha rozlohy pastvin neustále roste. Ve srovnání s jinými kategoriemi využití ploch nenacházíme dynamičtěji se vyvíjející kategorii využití ploch.

obr. 45. Změna rozlohy pastvin na Šumpersku v letech 1990 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

V devadesátých letech po zániku státních statků se v mnoha oblastech plochy orné půdy ve vyšších nadmořských výškách změnilly na plochy pastvin. Tento trend byl patrný již dříve, avšak v první polovině devadesátých let se ještě urychlil. Nejvyššího nárůstu dosáhla oblast Zábřežské vrchoviny (Svébohov, Drozdov, Kosov, Hněvkov, Křižanov), zatímco podhůří Králického Sněžníku (obr. 46. a 47.), kde bylo již v předcházejícím období překročeno k rozšiřování pastvin na úkor orné půdy, nedosahovalo v tomto období vysokých procentuálních přírůstků.

tab. 10. Vybrané změny rozlohy pastvin v letech 1990 - 2000 v ha

	1990	2000
Drozdov	75,8	153,8
Svébohov	28,4	121,8
Kosov	26,3	113,9
Libivá	0,3	0,2
Bludov	11	8,3
Chromeč	1	0,8

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

obr. 46. Habartice

zdroj: autor, červen 2010

obr. 47. Podlesí

zdroj: autor, červen 2010

Na přelomu tisíciletí byla v okrese Šumperk velice aktuální otázka výstavby tunelu pod Červenohorským sedlem. Jeho výstavbou by se podstatně zkrátila a urychlila doprava po silnici I/44 z Jesenicka do vnitrozemí a vyřešila by se také otázka tranzitní dopravy do Polska. Třebaže se „kauza tunel“ vynořila čas od času již mnohokrát, na přelomu tisíciletí se jednalo skutečně o živě diskutované téma a obecně se mělo za to, že výstavba tunelu bude skutečně záležitostí několika nejbližších let. Tato kontroverzní stavba se však setkala s odporem ochranářů z CHKO Jeseníky a ze strany obcí Loučná nad Desnou a Bělá pod Pradědem, kterých by se stavba bezprostředně týkala. (Šumperský a zábřežský region 1.2 2000; 8.8 2000) Dopravní stavby však byly i přesto stavěny v poměrně hojné míře. Třebaže se nejednalo vždy o novostavby zabírající plošně velká území (jednou z takových je obchvat Rájce, obr. 49.), velký dopad na tvář krajiny mají protihlukové stěny. Jejich potřebnost z hlediska ochrany proti hluku je ve většině případů namístě. Avšak způsob, jakým dokážou tyto stavby narušit pohledové směry nebo dokonce přepůlit celé vesnice je velice problematický.

obr. 49. Zábřeh

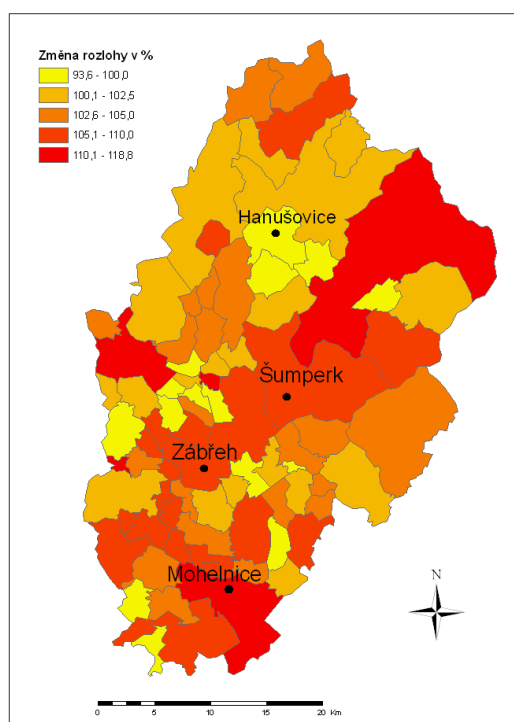
zdroj: autor, duben 2010

obr. 50. Rájec

zdroj: autor, duben 2010

obr. 48. Změna rozlohy zastavěné plochy na Šumpersku mezi lety 1990 a 2000

ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

Velkým překvapením ve vývoji zastavěných ploch je skutečnost, že až na dvě územní jednotky (Hanušovice a Olšany nad Moravou) nedošlo nikde k poklesu její výměry. Ta nanejvýš zůstala na předcházející úrovni. U zmíněných dvou sídel může hrát roli fakt, že se jedná o průmyslová střediska, v nichž došlo k útlumu výroby. Potěšitelným faktem zůstává, že výměra zastavěné plochy neklesá zejména v nově osídlených obcích, což může znamenat, že stávající počet staveb se již ustálil a nedochází k jejich plošné likvidaci.

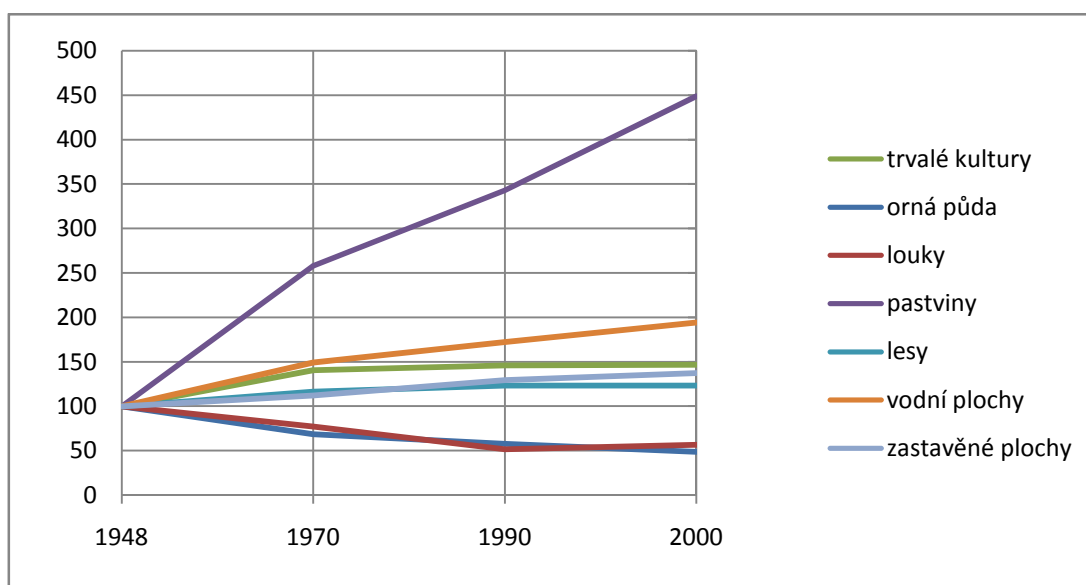
tab. 11. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1990 - 2000 v ha

	1990	2000
Hanušovice	32,8	32,7
Olšany nad Moravou	9,5	8,9
Buková u Studené Loučky	5,8	5,8
Habartice u Jindřichova	38,2	38,7
Doubravice nad Moravou ¹¹	97,6	110,3
Zábřeh na Moravě	100,3	107
Dolní Studénky ¹²	239,8	256,9

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

5.6 Souhrn změn ve sledovaných kategoriích

tab. 12. Změny ve využití ploch na Šumpersku mezi lety 1948 – 2000 v procentech

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Orná půda

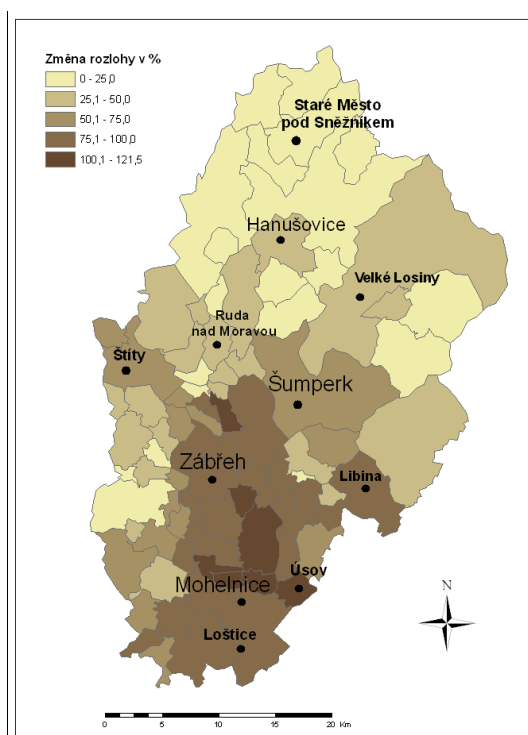
Orná půda se podobně jako louky stala kategorií, která ve druhé polovině dvacátého století prodělala největší pokles své výměry. Jedinými územími, která zaznamenala nárůst výměry je Chromeč severně od Zábřeha a oblast mezi Zábřehem a Mohelnicí (Leština, Dubicko, Úsov, Třeština, Libivá a Květín). V obou případech se jedná o rovinaté oblasti s vysokou bonitou půdy. Ostatní změny v rozloze orné půdy je možné sledovat spíše v úrovni míry poklesu její výměry.

¹¹ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

¹² územní jednotka Dolní Studénky obsahuje mimo jiné katastrální území města Šumperka

Zatímco v rovinaté Mohelnické brázdě, údolí Desné, na Libinsku a přilehlých oblastech orná půda ubývala spíše pomalu, ve vyšších nadmořských výškách (Hynčina, Sobotín, Hanušovicko) orná půda ubývala skutečně závratným tempem. Zejména na Hanušovicku v podhůří Králického Sněžníku byly v mnoha případech zaznamenány téměř nulové hodnoty výměry orné půdy. Největší propad byl zaznamenán v devadesátých letech v souvislosti s krachem státního statku Hanušovice a využíváním dotací zaměřených na mimoprodukční funkce krajiny nástupnickými společnostmi. Plochy orné půdy zde ustoupily ve prospěch ploch pastvin a luk.

obr. 51. Změna rozlohy orné půdy na Šumpersku v letech 1948 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 13. Vybrané změny rozlohy orné půdy v letech 1948 – 2000 v ha

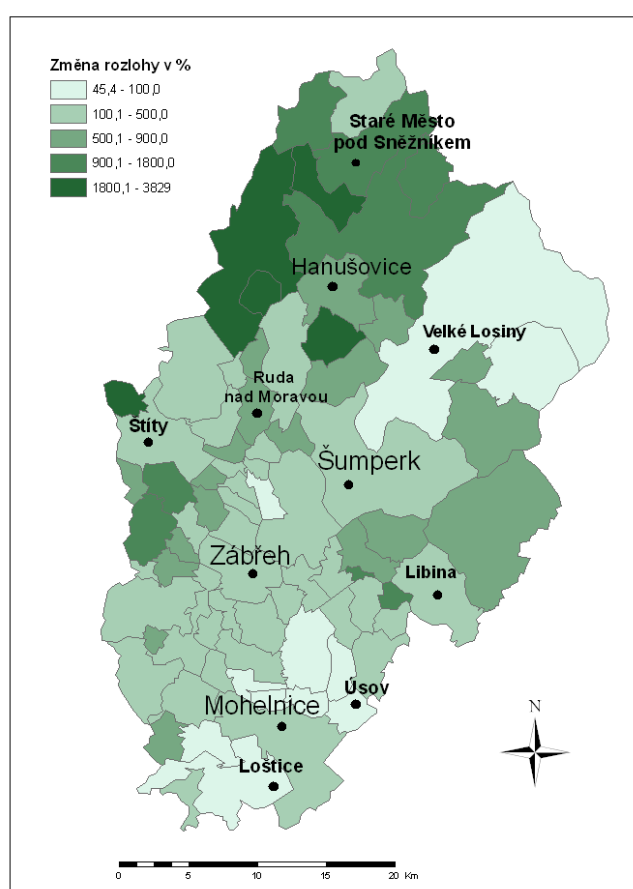
	1948	1970	1990	2000
Bohuslavice nad Moravou	1044,4	1075,8	1109,5	1122,8
Doubravice nad Moravou	2561,9	2379,8	2436	2454
Jestřebí u Zábřeha	239,2	201,7	202,6	204,2
Křivá Voda	599	322	224,7	24,5
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	466	58,8	19,8	0,7
Hynčice pod Sušinou	938,7	553,9	209,8	0

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Pastviny

Rozloha pastvin se za celé období zvýšila ve všech sledovaných jednotkách. V nížinatých oblastech Mohelnické brázdy a v údolí Desné severovýchodně od Šumperka nejméně. Nejvyšší nárůst zaznamenaly pastviny v obcích na severozápadě Šumperska. Územní jednotky Heroltice, Malá Morava, Křivá Voda, Kopřivná a Hynčice pod Sušinou zaznamenaly nejvyšší nárůst těchto ploch. Jedná se o sídla ležící ve vyšších nadmořských výškách, která mají na svých katastrech pozemky nízké výnosnosti.

obr. 52. Změna rozlohy pastvin na Šumpersku mezi lety 1948 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 14. Vybrané změny rozlohy pastvin v letech 1948 - 2000 v ha

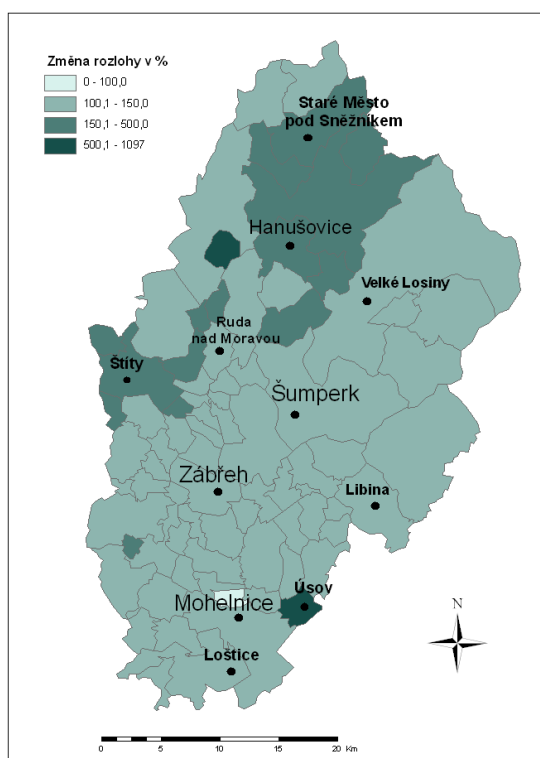
	1948	1970	1990	2000
Heroltice u Štítů	2,6	96	97,4	95,7
Hynčice pod Sušinou	28,8	231,7	445,1	669,7
Malá Morava	39,1	699,4	889,5	1332,8
Malé Vrbno	99,4	424,2	792,8	1214,6
Křivá Voda	9,6	112,4	166,7	367,6
Kopřivná	18,4	181	260,9	424,6

zdroj: Databáze grantového projektu GACR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Lesy

Výměra lesů ve druhé polovině dvacátého století na Šumpersku rostla na téměř celém území. Jedinou výjimkou je Libivá u Mohelnice. V tomto případě se jedná o statistický problém, neboť na území se nenachází významnější lesní celek. Stejný případ představuje i nárůst lesních ploch v Úsově, kde se objevuje enormní nárůst lesních ploch. Obecně pak platí, že nejvyšší procentuální nárůst lesních ploch ve sledovaném období proběhnul v severozápadní části Šumperska na linii táhnoucí se od Štítů po Staré Město pod Sněžníkem.

obr. 53. Změna rozlohy lesů na Šumpersku v letech 1948 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 15. Vybrané změny rozlohy lesů v letech 1948 - 2000 v ha

	1948	1970	1990	2000
Křivá Voda	32,3	189,9	205,9	207
Úsov-Město	2,9	33,2	31,8	31,8
Březenský Dvůr¹³	426,3	808,8	852,5	857,2
Malé Vrbno¹⁴	732,7	1486,3	1542	1543,2
Janoušov	30,6	84,2	101,3	101,6
Libivá	0,6	0,7	0	0

zdroj: Databáze grantového projektu GACR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

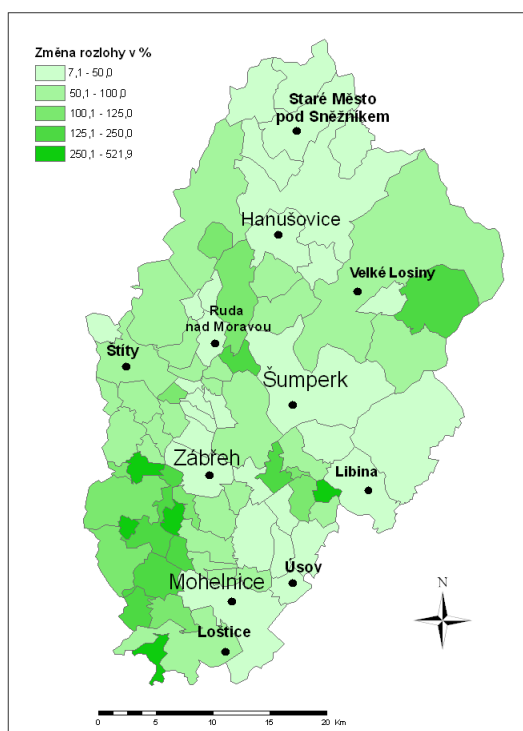
¹³ územní jednotka Březenský Dvůr obsahuje mimo jiné katastrální území města Štíty

¹⁴ územní jednotka Malé Vrbno obsahuje mimo jiné katastrální území města Staré Město pod Sněžníkem

Louky

Většina území Šumperska zaznamenala pokles výměry luk. Spolu s ornou půdou postihnul pouze louky ve sledovaném období pokles rozlohy. Avšak i přesto došlo v některých oblastech k jejich nárůstu. Nejvyšší nárůst ploch luk je na západě území v oblasti Zábřežské vrchoviny, v jižní části Hanušovické vrchoviny a také v podhůří Hrubého Jeseníku. Zajímavé je, že v podhůří Králického Sněžníku a jižnímu okraji Hrubého Jeseníku k podobnému nárůstu výměry luk nedochází. V těchto případech se tak stalo ve prospěch rozlohy pastvin, které jsou pravděpodobně ekonomicky zajímavější než louky. Obdobný výrazný pokles výměry luk zaznamenávají také nížinaté oblasti Mohelnické brázdy, avšak ve prospěch ploch orné půdy.

obr. 54. Změna rozlohy luk na Šumpersku v letech 1948 - 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 16. Vybrané změny rozlohy luk v letech 1948 - 2000 v ha

	1948	1970	1990	2000
Vernířovice	45,5	29	26,2	66,7
Nedvězí u Zábřeha	15,9	14,2	12,1	60,5
Křižanov	13,7	15,7	25,5	71,5
Zábřeh na Moravě	195,4	146,4	70	72,8
Doubravice nad Moravou ¹⁵	867,9	607	407	366,6

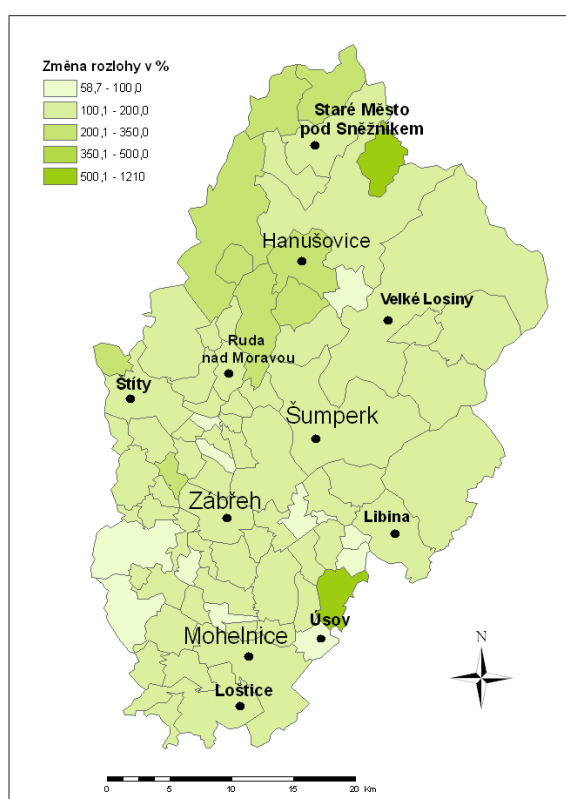
zdroj: Databáze grantového projektu GACR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

¹⁵ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

Trvalé kultury

Rozloha trvalých kultur se po celé sledované období na většině území zvyšovala, pokles lze zaznamenat pouze v okrajových oblastech se špatnými podmínkami k pěstování ovoce. Nejvyšší nárůst byl zaznamenán v Klopíně u Úsova. Zde je zřejmá souvislost se zakládáním ovocných sadů místním JZD. Poněkud paradoxní je fakt, že výměra trvalých kultur vzrostla ve větším počtu obcí na severu území než na jihu. Zřejmě na severu zapůsobila snaha nových obyvatel o vypěstování co největšího množství ovoce.

obr. 55. Změna rozlohy trvalých kultur na Šumpersku v letech 1948 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 17. Vybrané změny rozlohy trvalých kultur v letech 1948 - 2000 v ha

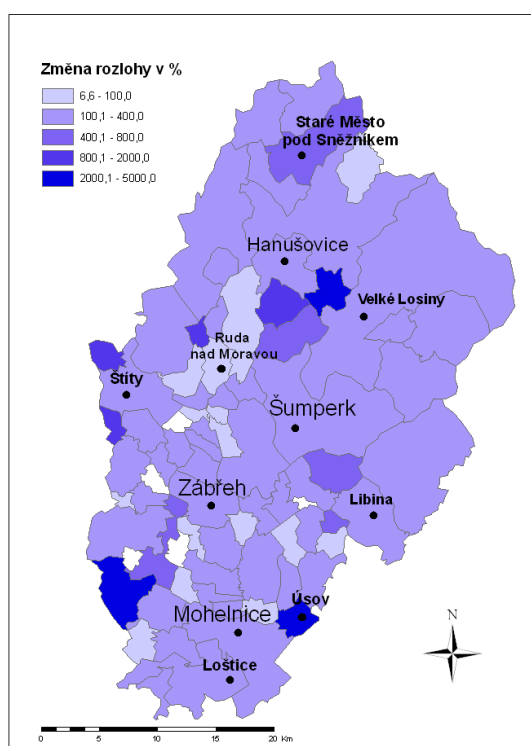
	1948	1970	1990	2000
Klopina	22,6	34,3	268,3	273,4
Branná u Šumperka	0,9	4,5	4,7	4,6
Dolní Bohdíkov	21,8	43,5	46,5	49,2
Heroltice u Štítů	2,8	2,7	6,9	7
Javoří u Maletína	19,6	15,2	11,5	11,5
Postřelmůvek	14,3	10,3	9,5	9,6

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

Vodní plochy

Na většině území Šumperka došlo k nárůstu rozlohy vodních ploch. Pokles je patrný pouze v územích podél řeky Moravy (Bohdíkov, Ruda nad Moravou, Chromeč, Leština) a v několika územích v Zábřežské vrchovině (Jestřebí, Buková u Studené Loučky). Důvodem může být vysušování slepých ramen či vysychání menších vodních toků. Do celkového souhrnu se paradoxně výrazně nepromítla nová vodní plocha Moravičanského jezera. Naopak nejvyšší hodnoty nárůstu pozorujeme ve výše položených oblastech. Zřejmě proto, že se jedná o oblasti s nízkým podílem vodních ploch, jejichž mírný nárůst může být důvodem velkého procentuálního nárůstu.

obr. 56. Změna rozlohy vodních ploch na Šumpersku v letech 1948 – 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 18. Vybrané změny rozlohy vodních ploch v letech 1948 - 2000 v ha

	1948	1970	1990	2000
Úsov-Město	0,6	16,8	20,5	20,5
Javoří u Maletína	0,1	3,6	4,8	5
Jestřebí u Zábřeha	1,5	1,6	0,9	0,1
Doubravice nad Moravou ¹⁶	52,3	85,6	102,8	196,2

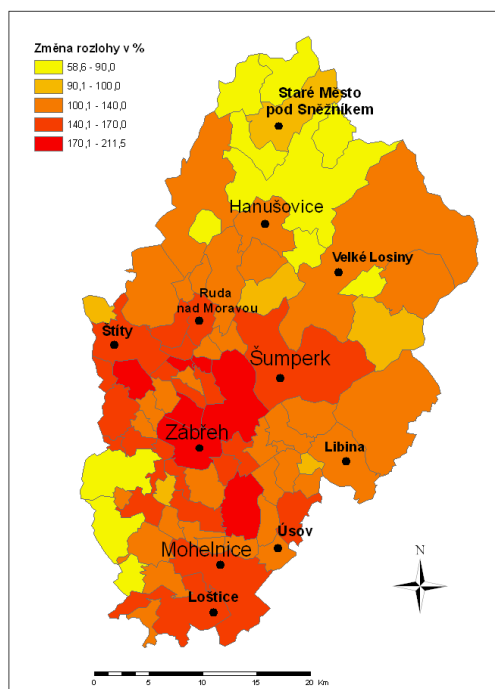
zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

¹⁶ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

Zastavěné plochy

Jejich změna v podstatě koresponduje se změnami v osídlení ve stejném období. Nejvyššího nárůstu dosáhla největší města a také Štítecko. Zde probíhala výstavba nových bytů, výrobních areálů či komunikací. Nižší nárůst zastavěných ploch vykazují oblasti údolí Desné a Moravy a také Libinsko. Pokles zastavěné plochy postihnul nejvíce okrajové oblasti Zábřežské vrchoviny (Javoří, Hněvkov) a Staroměstsko. Třebaže i v těchto územích byly postaveny nové objekty, zejména objekty zemědělské výroby a byty pro zaměstnance pracující v zemědělství, zastavěná plocha se zmenšila kvůli likvidaci mnoha objektů po původních obyvatelích.

obr. 57. Změna rozlohy zastavěných ploch na Šumpersku v letech 1948 - 2000

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

tab. 19. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1948 - 2000 v ha

	1948	1970	1990	2000
Branná u Šumperka	8,5	6,2	5,8	5,9
Javoří u Maletína	11,8	9,2	8,9	9,5
Habartice u Jindřichova	46,1	48	38,2	38,7
Zábřeh na Moravě	52,1	73,7	100,3	107
Dolní Studénky ¹⁷	159,9	204,2	239,8	256,9

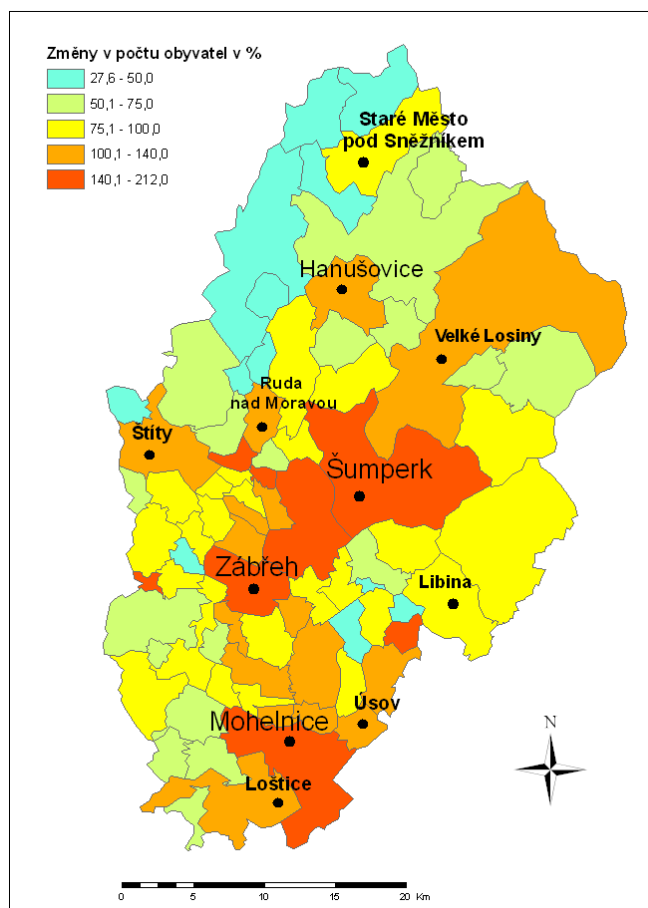
zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475a Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

¹⁷ územní jednotka Dolní Studénky obsahuje mimo jiné katastrální území města Šumperka

Počet a rozmístění obyvatel

Pokud bychom si změny v počtu obyvatel mezi lety 1950 a 2001 vyjádřily pomocí bazického indexu, dojdeme ke zjištění, že v celém období dochází k vylidňování okrajových oblastí Šumperska. Důvodem tohoto poklesu je nedostatečné dosídlení po odchodu původních obyvatel a nedostatek pracovních příležitostí. Obyvatelé těchto oblastí byli v drtivé většině odkázáni na pracovní místa v primárním sektoru, tedy na státní statky, JZD nebo státní lesy. Naopak jádrová oblast Šumperk – Zábřeh a poněkud překvapivě i Štítecko na západě oblasti zaznamenávají ve druhé polovině 20. století nejvyšší přírůstky obyvatel. Tyto oblasti dokázaly poskytnout dostatek pracovních míst v sekundárním a terciálním sektoru i přesto, že se řada obcí potýkala s problémem dosídlení.

obr. 58. Změny v počtu obyvatel na Šumpersku v letech 1950–2001

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

V případě Štítecka je tento fakt překvapující už jen proto, že tato oblast byla okresními orgány v šedesátých letech klasifikována jako periferní region, který vyžaduje speciální opatření. Oblast Mohelnické brázdy, Podesní severovýchodně od Šumperka a Pomoraví táhnoucí se jihozápadním směrem od Hanušovic nedosahují takových hodnot dynamiky šumpersko – zábřežského jádra. Nízkou dynamiku vykazuje zejména Libinsko na východě, oblast Malé Moravy na severozápadě území a také poněkud paradoxně i obce v těsném sousedství Zábřeha a Šumperka. Jedná se o takové obce, jejichž počet obyvatel poklesl právě na úkor svého průmyslového městského souseda. Suburbánní procesy se v těchto obcích nevytvořily nebo nedosáhly takových měřítek, aby dokázaly alespoň zmírnit dlouhodobý pokles obyvatel.

tab. 20. Vybrané změny v počtu obyvatel v letech 1950 - 2001

	1950	1970	1991	2001
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	255	144	82	69
Štědráková Lhota	247	169	76	69
Strupšín	146	143	79	71
Malá Morava	985	647	493	466
Janoušov	155	112	66	54
Jakubovice u Šumperka	1319	1203	867	842
Hoštejn	310	328	433	450
Leština u Zábřeha	963	1076	1184	1254
Bludov	5881	7040	8252	8364
Doubravice nad Moravou ¹⁸	7177	8174	10481	10646
Zábřeh na Moravě	7733	10767	14500	14043
Dolní Studénky ¹⁹	21445	27258	35561	35201

zdroj: *Historický lexikon obcí ČR*

¹⁸ územní jednotka Doubravice nad Moravou obsahuje mimo jiné katastrální území města Mohelnice

¹⁹ územní jednotka Dolní Studénky obsahuje mimo jiné katastrální území města Šumperka

6. DISKUSE A ZÁVĚRY

Ve druhé polovině dvacátého století se v krajině Šumperska odehrálo mnoho změn ve využití ploch a tím pádem také celá řada krajinných změn. Tyto změny byly ovlivňovány hospodářskými a zejména politickými událostmi. Kolektivizace zemědělství a s ní spojené scelování pozemků probíhající od konce čtyřicátých let znamenaly pro krajinu konec mozaiky polí rozčleněných remízky a mezemi, které vystřídaly velké lány. Postupně se vytrácely aleje stromů a řada polních cest, přirozených spojnic mezi lidskými sídly, které dotvářely mnohotvárný obraz krajiny. Krajina tak ztratila svoji pestrost a stala se pouze prostorem pro produkci zemědělských plodin. Nejednalo se ovšem pouze o změnu estetickou, ale zejména funkční. Ztrátou remízky a mezí přišla krajina o schopnost zadržovat větší množství vody, zejména při dlouhotrvajících deštích. Krajina také nemohla poskytnout přirozené útočiště polní zvěři, což se odrazilo na poklesu jejího stavu.

Za obět' scelování pozemků padly také četné říční meandry, slepá ramena a tůně. Tyto prvky, tolik důležité pro zachycení vody při povodních, se ukázaly být zbytečnými a překážejícími rozvoji zemědělství. Byly chápány jako relikty minulých let, se kterým se neuměl nikdo vypořádat a který je nutné odstranit, aby nepřekážel produkční úloze krajiny. O to více se tyto prvky ukázaly být potřebnými při povodních, například v červenci roku 1997. Tyto „neprodukční“ prvky totiž dokážou v případě potřeby zmírnit dopady povodní na plochy vyhrazené k produkci. Po zkušenosti s povodněmi roku 1997, kdy se každý bezprostředně mohl přesvědčit o síle vodního živlu, se začala věnovat zvýšená pozornost prvkům umožňujícím zmírnit dopady povodní. Na území Šumperska se začaly objevovat poldry, ochranné hráze kolem obcí či vsakovací travnaté pásy. V hojné míře se začaly objevovat stavby tzv. gabionových opěrných stěn, které nespoutávají koryto řeky nevhodně jako například stěny betonové a stavby či novostavby mostů nebránící vysokým průtokům a naopak umožňující průtoky co největší. Těmto opatřením pozitivně nahrával snížený tlak na využití půdy pro produkční funkce krajiny. Mnoho JZD a státních statků zaniklo a státní dotace se začaly orientovat spíše na údržbu krajiny.

V souvislosti se sníženým tlakem na funkční úlohu krajiny se v celkovém objemu kategorií využití půdy objevuje také vzrůstající podíl vodních ploch. Třebaže je v případě některých malých územních jednotek tento jev spíše statistickou odchylkou, nelze nepozorovat pozvolný nárůst vodních ploch po celou druhou polovinu dvacátého století. Zprvu se jednalo o výstavbu závlahových nádrží a vodárenských zdrojů, avšak po roce 1990 se objevuje trend výstavby malých soukromých rybníků. Tyto rybníky kromě toho, že svým majitelům poskytují možnost chovu ryb, umožňují také zadržet vodu a plnit tak funkci rezervoárů vody v krajině. Narůstající výměra vodních ploch však dostatečně nesvědčí o schopnosti krajiny zadržet větší množství vody.

Silně zastoupenou kategorií využití ploch jsou lesy. Jejich plocha na Šumpersku rostla dlouhodobě, a to i po roce 1948. Nárůst plochy lesů však nebyl tak dynamický, jak bychom mohli očekávat. Nejvíce lesních ploch přibýlo v tradičně lesnatých oblastech v podhůří Jeseníků a Králického Sněžníku. Míra zalesnění však byla v oblasti Šumperska výrazná a nebylo tudíž potřeba vysazovat ve větší míře nové lesní porosty.

Trvalé kultury představující v případě Šumperska pouze sady a zahrady, po celé sledované období vykazovaly nárůst své výměry. Nejdynamičtější rozmach zaznamenaly v období let 1948 – 1970, později jejich dynamika klesala. V tomto období vyrostlo mnoho zahrádkářských osad, ve kterých si obyvatelé žijící v bytových domech mohli vypěstovat vlastní ovoce a zeleninu. Od roku 1990 se dynamika nárůstu trvalých kultur ještě snížila, svou roli zde jistě sehrála snadnější možnost si dané produkty koupit. Nejvyšší hodnoty nárůstu dosahuje oblast Úsovska, v níž má pěstování ovoce dlouholetou tradici a vhodné podmínky.

Nejdynamičtěji se vyvíjející kategorií využití ploch na Šumpersku se ve druhé polovině 20. století staly pastviny. Jejich rozloha se za období let 1948 – 2000 téměř zpětinásobila. Tento nárůst je způsoben několika faktory. Pozemky ležící v nepříznivých oblastech s nízkou bonitou půdy nebyly vhodné pro pěstování obilovin či jiných plodin. Původní němečtí obyvatelé podhorských oblastí byli zvyklí si pro svoji potřebu pěstovat alespoň omezené množství plodin. Po jejich odchodu už noví osídlenci neměli snahu na polích s minimálními výnosy cokoliv pěstovat a raději tyto pozemky, ke kterým navíc neměli žádný vztah, věnovali nově vzniklým státním statkům. Státní statky a JZD, byť měly za úkol zajistit co nejvyšší produkci rostlinných a živočišných produktů, se ale ve své politice v konečném důsledku ubírali cestou postupného zatravňování pozemků.

Zánik jejich velkého počtu počátkem 90. let a přechod nových či nástupnických podnikatelských subjektů na intenzivní způsob hospodaření tak jen urychlil proces dalšího nárůstu hektarů pastvin. Významným impulsem se staly státní dotace zaměřené na údržbu krajiny a její mimoprodukční funkce. Do budoucna, kdy se pohraniční obce budou v čím dál větší míře proměňovat v rekreační sídla a nadále poroste význam fenoménu ekologického zemědělství, bude trend nárůstu ploch pastvin v podhorských oblastech pokračovat.

Ačkoliv by se mohlo zdát, že stejný nárůst výměry ploch jako u pastvin bude platit i pro louky, není tomu tak. Plocha luk se na celém Šumpersku zmenšila, a to takřka o polovinu. Třebaže lze v posledním desetiletí sledovat nárůst jejich výměry, nejednalo se o tak vysoké hodnoty, které by dokázaly zvrátit proces jejich poklesu v předcházejících desetiletích. Louky ve srovnání s ornou půdou, lesy, ale také pastvinami neměly pro plánované hospodářství valný význam a tak se staly tou kategorií, z níž bylo možné „ukrajet“ ve prospěch jiných ploch. Nárůst v posledním desetiletí souvisí s potlačením produkčních funkcí krajiny a preferováním zásad trvale udržitelného rozvoje. Podstatné také je, že na louky nacházející se v říčních nivách se začalo pohlížet jako na retenční prostory.

Zřejmě největší souvislost s hospodářskými změnami ze všech sledovaných ploch mají zastavěné plochy. Jejich rozloha se zvětšila o třetinu. Ve sledovaném období však zaznamenáváme také pokles zastavěné plochy a to u sídel, které se s poválečným odsunem Němců nepodařilo dosídlit. Počet zbořených nebo spadlých staveb zde dosáhl nejvyšších hodnot. V jiných sídlech se tento podíl podařilo dorovnat např. výstavbou kravínů či jiných zemědělských budov. Nejvyšší dynamiku vykazují sídla v jádrové oblasti kolem měst Šumperk a Zábřeh, nízký nárůst vykazují okrajová malá sídla. I tento fakt je však známkou toho, že tato sídla se určitým způsobem rozvíjejí, třebaže jejich funkce bude čím dál více rekreační. Člověk je totiž den ode dne náročnější a ke svému životu potřebuje čím dál více prostoru. Proto vznikají nejrůznější stavby - přístavby rodinných domů, bytové domy, obchodní centra, výrobní prostory nebo komunikace. Zároveň v malé míře mizí stavby staré, nesloužící svému původnímu účelu. Člověk pro ně hledá nové využití, nemá prostředky na jejich likvidaci anebo je ponechává stát z důvodů nostalgických. Výsledkem je narůstající zastavěnost krajiny, a to i v těch sídlech, která na první pohled žádný nárůst zastavěných ploch nevykazují.

Krajina na Šumpersku se během druhé poloviny dvacátého století proměnila, avšak v jednotlivých částech odlišně. Oblasti vyšších nadmořských výšek postupně ztrácely úlohu producenta zemědělských plodin a jejich využití se začalo ve stále větší míře orientovat na pastvu dobytka a zásoby dřeva v lesích. Oblasti údolí a úvalů se ubíraly cestou využití krajiny na pěstování náročnějších plodin, na výstavbu vodních a inundačních ploch a také na výstavbu komunikací, průmyslu nebo obytných budov. Rozhodujícím faktorem byla také vzdálenost od center. Sídla výše položená, avšak ležící v dostatečné vzdálenosti od Šumperka, Zábřeha či Mohelnice se díky procesům suburbanizace nestávala převážně rekreačními sídly tak, jako obdobná sídla ležící na Staroměstsku nebo Hanušovicku. Blízkost center měla vliv také na zalidnění malých sídel. V tomto případě se do míry zalidnění promítlo i to, zda se jedná o sídlo „tradiční“ nebo sídlo nově osídlené po druhé světové válce. Malé, vysoko položené obce, nepoznamenané odchodem starých a příchodem nových obyvatel sice také postihl trend vyliďňování, ale tento proces zde probíhal pomaleji než v nově dosídlených obcích. Pokud došlo k nahromadění několika faktorů (nedostatečné dosídlení, přílišná vzdálenost od center, nedostatek pracovních příležitostí), docházelo k extrémnímu vyliďňování sídel.

Na formování podoby krajiny Šumperska měly bezprostřední vliv také dějinné události. Jeho převážnou část v polovině čtyřicátých let ovlivnil odchod původních německých obyvatel a příchod nových osídlenců. Tito noví osídlenci neměli vztah a pochopení pro místní podmínky. Často se tak stávalo, že celá řada z nich pojala osídlování jako hon za majetkem a neměla snahu budovat svůj nový život právě v těchto oblastech. Dosídlované oblasti se tak staly oblastmi nedosídlenými; kromě velkých měst a jejich přilehlých vesnic se počet obyvatel těchto sídel nepodařilo dostat na předválečnou úroveň. Na celém území Šumperska se pak projeví změny spjaté s kolektivizací venkova v padesátých letech. Rozorávání mezí, scelování pozemků a snaha o co nejvyšší výnosy přisoudily krajině výhradně produkční funkci. Teprve až nové ekonomické podmínky počátku devadesátých let, zjištění o nemožnosti donekonečna zvyšovat produkční potenciál půdy a také rozsáhlé povodně upozornily na skutečnost, že změny v krajině byly převážně negativního rázu. Nížinaté oblasti si uchovaly svoji produkční funkci, ale současně je zde také kladen důraz na zvýšení schopnosti krajiny pojmout větší množství vody. Jakýmsi nutným zlem však zůstává rostoucí zastavění těchto oblastí.

V případě oblastí postižených vysídlením a kolektivizací současně je možné mluvit o kumulaci problémů. Avšak procesy probíhající před odchodem původních obyvatel z tohoto území se nezměnily, došlo pouze k jejich urychlení. Díky tomu, že se jedná většinou o hornaté oblasti nezasážené silnou průmyslovou činností, nešlo o změny neodstranitelné či snad poznamenávající krajinu nevratným způsobem. Jejich prohlubující se zaměření na rekreační funkci, pastvinářství a protipovodňovou, resp. retenční funkci je namístě. V jednotlivých oblastech Šumperska došlo k přeměně či výraznější profilaci na takové funkce, které více odpovídají charakteru jejich krajiny.

7. SUMMARY

In the second half of the 20th century the processes of landscape changes took place in the Šumperk region. Thanks to displacement of German inhabitants after the 2nd world war and coming new inhabitants was became new era of many towns and villages in the Šumperk region. Many villages with bad conditions for life were depopulated. After political changes in Czechoslovakia in 1948, when communists took power, began collectivization of agriculture. All arable land was nationalized and was union into great areas. Hand in hand with collectivization went trend of increasing of agriculture production. This process was not successful in highland regions. Land with low value was not good for cultivation of farm plants, so thanks to this fact were these areas became pastures. The number of built-up area increase. Landscape in Šumperk region was destroyed by many large farms, flat houses and roads. Positive trend in these times was increasing number of water areas. Area of forests and gardens are also increased in these times. In the 90's, when democratic regime went back, many agriculture companies were collapsed. New companies are exploiting agriculture grants, which are subvention non-productive functions of landscape. Thanks to these grants in the 90's is increasing area of pastures. Intensive agriculture has more and more space in low situated regions. Polarization on non-product functions of landscape made possible to build many safe constructions against flood. Tragic experience with flood from July 1997 is the reason for building new inundation bridges and dams. In the central part of Šumperk region near cities Šumperk and Zábřeh with its outskirts there is increasing number of inhabitants and built-up areas. Periphery villages in the north part of region have still phase of depopulation, but they have important recreation function.

Key words:

Šumperk region, landscape, collectivization, agriculture grants, arable land, pasture, garden, forest, water area, built-up area, inhabitants, non-productive functions, depopulation

8. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

LITERATURA:

BALÍK, Stanislav: *Okresy na severu*. Brno. Centrum pro studium demokracie a kultury. 2008.

BARTOŠ, Josef: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960. Svazek IV, okresy Šumperk, Zábřeh, Rýmařov*. Ostrava. Profil. 1974.

BIČÍK, Ivan; KUPKOVÁ, Lucie: *Dlouhodobé změny využití krajiny Česka: Metody, výsledky, problémy výzkumu*. In: *Historická geografie 33*. Praha. Historický ústav AV ČR. 2005.

BŘEZINA, Theodor (ed.): *40 let socialistického zemědělství v okrese Šumperk*. Šumperk. Dokumentační centrum socialistického zemědělství při Muzeu vesnice v Bludově. 1989.

ČERMÁK, Ladislav: *Hodnocení vztahu dopravní dostupnosti a exponovanosti území*. In: *Problémy periferních oblastí*. Praha. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. 2005.

DEMEK, Jaromír, MACKOVČÍN, Peter: *Zeměpisný lexikon ČR: Hory a nížiny*. Brno. Agentura ochrany přírody a krajiny. 2006.

FILIP, Zdeněk: *Léta 1968-1970 na Šumpersku*. In: *O sovětské imperiální politice v Československu v letech 1945-1968*. Olomouc. Vydavatelství Univerzity Palackého. 1995.

HALÁS, Marián: *Priestorová organizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periférne regióny Slovenska*. In: *Sociologický časopis 2*. Praha. Sociologický ústav AV ČR. 2008.

HAMPL, Martin: *Současný vývoj geografické organizace a změny v dojížděcí za prací a do škol v Česku*. In: *Geografie - Sborník České geografické společnosti 3*. Praha. Česká geografická společnost. 2004.

HAVLÍČEK, Tomáš; CHROMÝ, Pavel; JANČÁK, Vít; MARADA, Miroslav: *Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí*. In: *Problémy periferních oblastí*. Praha. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. 2005.

HORSKÁ, Pavla; MAUR, Eduard; MUSIL, Jiří: *Zrod velkoměsta*. Praha. Paseka. 2002.

- CHROMÝ, Pavel: *Výzvy pro českou historickou geografii?* In: *Historická geografie 31*. Praha. Historický ústav. 2001.
- JEŘÁBEK, Milan: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha. Academia. 2004.
- KABRDA, Jan; BÍČÍK, Ivan; ŠEFRNA, Luděk: *Půdy a dlouhodobé změny využití ploch Česka*. In: *Geografický časopis 58*, Praha. Česká geografická společnost. 2006.
- KAVKA, Josef: *Vzpomínky na odsun Němců a budování pastvinářského družstva v pohraničí*. In: *Sborník Státního okresního archivu Šumperk 1*. Šumperk. Zemský archiv v Opavě – SOkA Šumperk. 2007.
- KOPŘIVA, Miroslav: *Generace Dlouhé Stráně*. Šumperk. Energotis. 2009.
- KRATOCHVÍL, Milan; MAREČEK, Jiří: *Záplavy, červenec 1997*. Šumperk. Trifox. 1997.
- KUČERA, Zdeněk: *Historická geografie mezi geografii a historiografií*. In: *Historická geografie 34*. Praha. Historický ústav AV ČR. 2007.
- LIPSKÝ, Zdeněk: *Sledování změn v kulturní krajině*. Kostelec nad Černými lesy. Česká zemědělská univerzita Praha. 1999.
- LIPSKÝ, Zdeněk: *Změna struktury české venkovské krajiny*. In: *Sborník České geografické společnosti 4*. Praha. Česká geografická společnost. 1994.
- MARADA, Miroslav: *Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy*. In: *Geografie – Sborník České geografické společnosti 1*. Praha. Česká geografická společnost. 2001.
- MELZER, Miloš; SCHULZ, Jindřich: *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk. Okresní vlastivědné muzeum. 1993.
- MIKLÓS, László; IZAKOVIČOVÁ, Zita: *Krajina ako geosystém*. Bratislava. Veda. 1997.
- MUSIL, Jiří; MÜLLER, Jan: *Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze*. In: *Sociologický časopis 2*. Praha. Sociologický ústav AV ČR. 2008.

REINÖHLOVÁ, Eva: *Informační a komunikační technologie pro rozvoj periferních oblastí-zkušenosti ze zahraničí*. In: *Problémy periferních oblastí*. Praha. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. 2005.

SEMOTANOVÁ, Eva: *Historická geografie*. Praha. Historický ústav AV ČR. 2002.

ŠTYCH, Přemysl; STRÁNSKÝ, Radek: *Dlouhodobé změny využití krajiny v méně příznivých oblastech pro zemědělství v kontextu vývoje zemědělské dotační politiky*. In: *Problémy periferních oblastí*. Praha. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. 2005.

VITURKA, Milan (ed.): *Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR*. Brno. Geografický ústav ČSAV. 1992.

VYSKOČIL, Aleš; KLAPKA, Pavel; NOVÁKOVÁ, Eva: *Rekonstrukce proměny krajiny, sídel a sídelní struktury na příkladu Blanenska*. In: *Historická geografie 34*. Praha. Historický ústav AV ČR. 2006.

PRAMENY:

Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475 Hybné síly změn diferenciací využití ploch Česka a sousedních zemí. Perspektivy po přijetí do EU (hl. řešitel I. BIČÍK).

Dlouhodobý rozvoj pohraničních oblastí. SOka Šumperk. Ministerstvo zemědělství ČR, územní odbor Šumperk. Karton 133.

Historický lexikon obcí ČR. Praha. Český statistický úřad. 2006.

Mapový lexikon obcí ČSSR. Praha. Kartografické nakladatelství. 1968.

Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970. Šumperk. Katastrální úřad. 1970.

Periodika:

Naše slovo. 17.1 1990. Šumperk. OV KSČ. 1959 – 1990.

Šumperský a zábřežský region. 1.2 2000, 8.8 2000. Šumperk. Region. 1992 – 2002.

Internetové zdroje:

www.czso.cz [online]. Český statistický úřad [12.4 2010]

<[http://www.olomouc.czso.cz/xm/edicniplan.nsf/t/41003CCCB5/\\$File/711361091.pdf](http://www.olomouc.czso.cz/xm/edicniplan.nsf/t/41003CCCB5/$File/711361091.pdf)>

www.czso.cz [online]. Český statistický úřad [12.4 2010] dostupné z www:

<[http://www.czso.cz/xm/redakce.nsf/i/mapa_administrativniho_rozdeleni_okresu_sumperk/\\$File/%C5%A0umperk.gif](http://www.czso.cz/xm/redakce.nsf/i/mapa_administrativniho_rozdeleni_okresu_sumperk/$File/%C5%A0umperk.gif)>

www.mapy.cz [online]. [30.6 2010] dostupné z www: <<http://foto.mapy.cz/detail?id=102915>>

www.mapy.cz [online]. [30.6 2010] dostupné z www: <<http://foto.mapy.cz/43327-pohled-z-cesty-k-horni-nadrzi-elektrarny-Dlouhe-strane>>

www.mapy.cz [online]. [30.6 2010] dostupné z www: <<http://foto.mapy.cz/88333-Puste-Zibridovice-na-obzoru-Kralicky-Sneznik>>

www.mapy.cz [online]. [30.6 2010] dostupné z www: <<http://foto.mapy.cz/detail?id=162119>>

www.mapy.cz [online]. [10.7 2010] dostupné z www: <<http://foto.mapy.cz/264-Dlouhe-Strane-Praded>>

www.periphery.cz [online]. [30.3 2010] dostupné z www:

<<http://www.periphery.cz/download/nectiny.pdf>>

seznam tabulek:

- tab. 1. Srovnání průměrných mezd v průmyslu roku 1965 (v Kčs)
- tab. 2. Vybrané změny rozlohy orné půdy v letech 1948 – 1970 v ha
- tab. 3. Vybrané změny rozlohy lesů v letech 1948 – 1970 v ha
- tab. 4. Vybrané změny rozlohy trvalých kultur v letech 1948 – 1970 v ha
- tab. 5. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1948 – 1970 v ha
- tab. 6. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1970 – 1990 v ha
- tab. 7. Vybrané změny rozlohy trvalých kultur v letech 1990 – 2000 v ha
- tab. 8. Vybrané změny rozlohy vodních ploch v letech 1990 – 2000 v ha
- tab. 9. Vybrané změny rozlohy luk v letech 1990 – 2000 v ha
- tab. 10. Vybrané změny rozlohy pastvin v letech 1990 – 2000 v ha
- tab. 11. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1990 – 2000 v ha
- tab. 12. Změny ve využití ploch na Šumpersku mezi lety 1948 – 2000 v procentech
- tab. 13. Vybrané změny rozlohy orné půdy v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 14. Vybrané změny rozlohy pastvin v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 15. Vybrané změny rozlohy lesů v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 16. Vybrané změny rozlohy luk v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 17. Vybrané změny rozlohy trvalých kultur v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 18. Vybrané změny rozlohy vodních ploch v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 19. Vybrané změny rozlohy zastavěných ploch v letech 1948 – 2000 v ha
- tab. 20. Vybrané změny v počtu obyvatel v letech 1950 – 2001

seznam obrázků:

- obr. 1. Periferní regiony České republiky v roce 2001
- obr. 2. Dostupnost do obce s pověřeným úřadem II. stupně
- obr. 3. Vnitřní periferie České republiky v roce 1980
- obr. 4. Okres Šumperk
- obr. 5. Periferní oblasti Šumperka v roce 1967
- obr. 6. Lukavice
- obr. 7. Postřelmov
- obr. 8. Pusté Žibřidovice
- obr. 9. Pusté Žibřidovice
- obr. 10. Šumperk
- obr. 11. Třemešek
- obr. 12. Změna rozlohy orné půdy na Šumpersku v letech 1948 – 1970
- obr. 13. Podlesí
- obr. 14. Habartice
- obr. 15. Habartice
- obr. 16. Jedlí
- obr. 17. Změna rozlohy lesů na Šumpersku v letech 1948 - 1970
- obr. 18. Změna rozlohy trvalých kultur na Šumpersku v letech 1948 - 1970
- obr. 19. Extrémní podmínky
- obr. 20. Zemědělský komplex v Habarticích
- obr. 21. Bukovice
- obr. 22. Pekařov

- obr. 23. Změna rozlohy zastavěných ploch na Šumpersku v letech 1948 - 1970
- obr. 24. Habartice
- obr. 25. Žárová
- obr. 26. Sídliště Květná ve Starém Městě pod Sněžníkem
- obr. 27. Nová část zábřežské mlékárny
- obr. 28. Přecerpávací elektrárna Dlouhé Stráně
- obr. 29. Změna rozlohy zastavěné plochy na Šumpersku v letech 1970- 1990
- obr. 30. Zábřeh
- obr. 31. Šumperk - Temenice
- obr. 32. Pusté Žibřidovice
- obr. 33. Jindřichov
- obr. 34. Změna rozlohy trvalých kultur na Šumpersku v letech 1990 - 2000
- obr. 35. Změna rozlohy vodních ploch na Šumpersku v letech 1990 - 2000
- obr. 36. Moravičanské jezero
- obr. 37. Nový rybník v Sudkově
- obr. 38. Most v Postřelmově
- obr. 39. Poldr v Šumperku
- obr. 40. Ochranná zeď v Chromči
- obr. 41. Ochranná hráz v Sudkově
- obr. 42. Řeka Branná v Jindřichově
- obr. 43. Řeka Morava v Bohdíkově
- obr. 44. Změna rozlohy luk na Šumpersku v letech 1990 - 2000
- obr. 45. Změna rozlohy pastvin na Šumpersku v letech 1990 - 2000

obr. 46. Habartice

obr. 47. Podlesí

obr. 48. Změna rozlohy zastavěných ploch na Šumpersku v letech 1990 - 2000

obr. 49. Zábřeh

obr. 50. Rájec

obr. 51. Změna rozlohy orné půdy na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 52. Změna rozlohy pastvin na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 53. Změna rozlohy lesů na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 54. Změna rozlohy luk na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 55. Změna rozlohy trvalých kultur na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 56. Změna rozlohy vodních ploch na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 57. Změna rozlohy zastavěných ploch na Šumpersku v letech 1948 - 2000

obr. 58. Změny v počtu obyvatel na Šumpersku v letech 1950 - 2001

seznam zkratk:

AV ČR	Akademie věd České republiky
BPEJ	Bonitované půdně - ekologické jednotky
ČKD	Českomoravská Kolben – Daněk
ČR	Česká republika
ČSAV	Československá akademie věd
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
EU	Evropská unie
GAČR	Grantová agentura České republiky
ha	hektar
CHKO	Chráněná krajinná oblast
ICT	Informační a komunikační technologie
IGU	Mezinárodní geografická unie
JP	Jiné plochy
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
Kčs	Koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
LFA	Méně příznivé oblasti pro zemědělství
Lo	Louky
LP	Lesní plochy
LUCC	Land use cover change
MEZ	Moravské elektrotechnické závody
OP	Orná půda
ORP	Obec s rozšířenou působností
OsP	Ostatní plochy
OVM	Okresní vlastivědné muzeum
Pa	Pastviny

PES	Produkčně-ekonomická skupina
PřF UK	Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SOkA	Státní okresní archiv
SR	Slovenská republika
SZN	Státní zemědělské nakladatelství
TK	Trvalé kultury
TTP	Trvalé travní porosty
ÚRS	Ústav racionalizace ve stavebnictví
ÚSES	Územní systém ekologické stability
VTOPÚ	Vojenský topografický ústav
ZaP	Zastavěné plochy
ZKL	Zetor – kuličková ložiska
ZPF	Zemědělský půdní fond
ZÚJ	Základní územní jednotka
ŽOS	Železniční opravny a strojírny

9. PŘÍLOHY

příloha 1. Členění území do územních jednotek, ZÚJ a obcí samostatných k roku 1970

příloha 2. Poloha územních jednotek podle kódů

příloha 3. Využití ploch na Šumpersku v roce 1948

příloha 4. Využití ploch na Šumpersku v roce 1970

příloha 5. Využití ploch na Šumpersku v roce 1990

příloha 6. Využití ploch na Šumpersku v roce 2000

příloha 7. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 1948

příloha 8. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 1970

příloha 9. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 1990

příloha 10. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 2000

příloha 11. Počet obyvatel v jednotlivých územních jednotkách v letech 1950 - 2001

příloha 1. Členění území do územních jednotek, ZÚJ a obcí samostatných k roku 1970

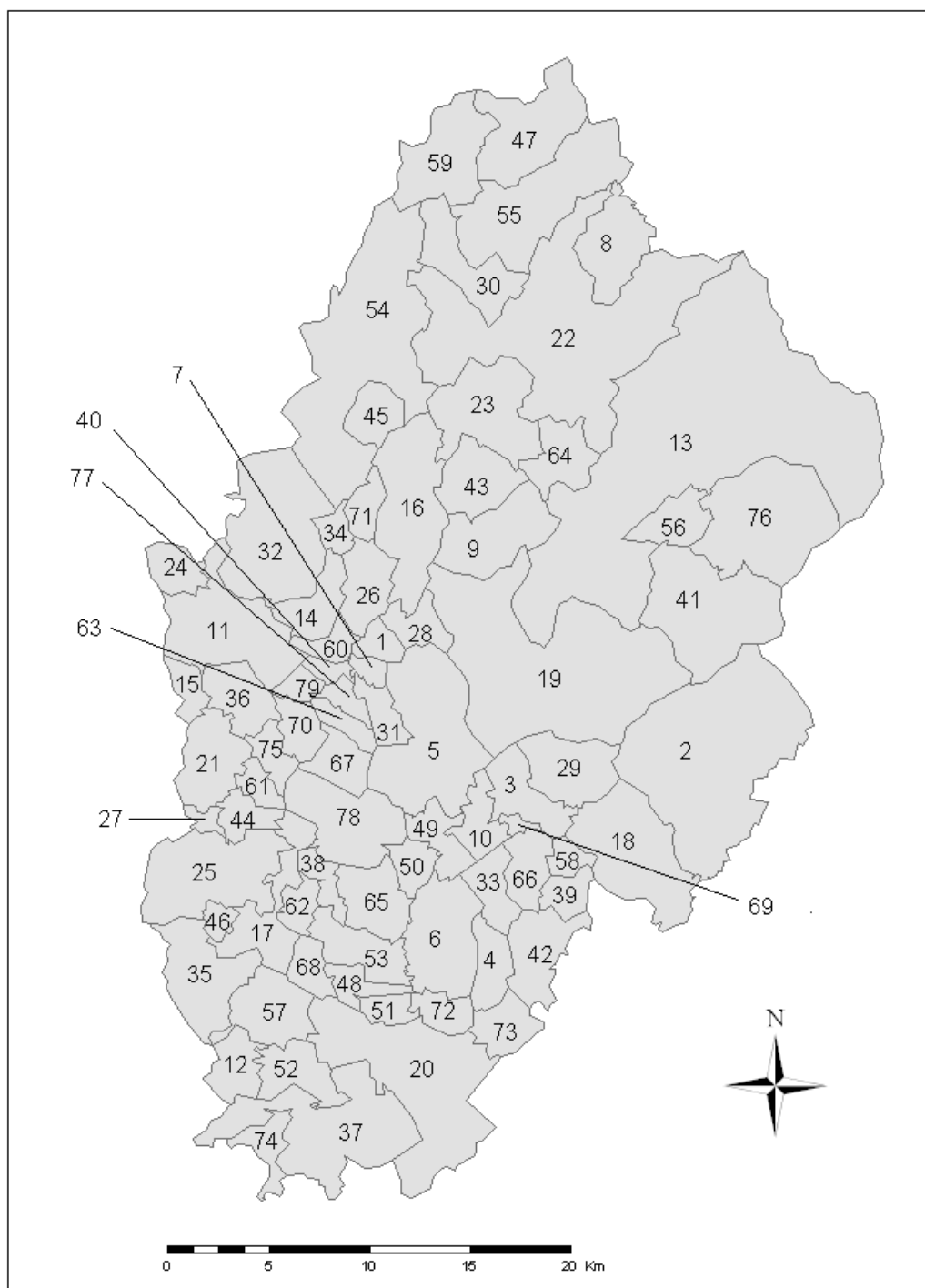
Kód	územní jednotka	ZÚJ	obec 1970
1	Bartoňov	Bartoňov, Radomilov	Bartoňov-Radomilov
2	Bedřichov u Oskavy	Bedřichov u Oskavy, Mladoňov u Oskavy, Mostkov, Nemrlav, Oskava, Třemešek, Václavov u Oskavy	Mladoňov, Oskava
3	Benkov	Benkov, Dlouhomilov	Dlouhomilov
4	Bezděkov u Úsova	Bezděkov u Úsova, Police	Police
5	Bludov	Bludov	Bludov, Kolšov, Postřelmov, Sudkov
6	Bohuslavice nad Moravou	Bohuslavice nad Moravou, Hrabová u Dubicka	Bohuslavice, Dubicko, Hrabová
7	Bohutín nad Moravou	Bohutín nad Moravou	Bohutín
8	Branná u Šumperka	Branná u Šumperka	Branná
9	Bratrušov	Bratrušov, Osikov	Bratrušov, Rejchartice
10	Brníčko u Zábřeha	Brníčko u Zábřeha	Brníčko
11	Březenský Dvůr	Březenský Dvůr, Březná, Hamerské Štíty, Horní Studénky	Březná, Horní Studénky, Štíty
12	Buková u Studené Loučky	Buková u Studené Loučky, Bušín u Studené Loučky, Studená Loučka	Studená Loučka
13	Bukovice u Velkých Losin	Bukovice u Velkých Losin, Filipová, Kociánov, Kouty nad Desnou	Bukovice, Loučná nad Desnou, Petrov nad Desnou, Rapotín, Velké Losiny
14	Bušín	Bušín, Hartíkov	Bušín
15	Crhov	Crhov	Crhov
16	Dolní Bohdík	Dolní Bohdík, Komňátka, Raškov Dvůr, Raškov Ves	Bohdík
17	Dolní Bušín	Dolní Bušín, Filipov u Zábřeha	Krchleby, Nemile
18	Dolní Libina	Dolní Libina, Horní Libina, Obědné	Libina
19	Dolní Studénky	Dolní Studénky, Dolní Temenice, Horní Temenice, Hraběšice	Dolní Studénky, Hraběšice, Nový Malín, Šumperk, Víkřovice
20	Doubravice nad Moravou	Doubravice nad Moravou	Doubravice, Křemačov, Mohelnice, Moravičany, Palonín, Podolí, Stavenice
21	Drozdov	Drozdov	Drozdov
22	Habartice u Jindřichova	Habartice u Jindřichova, Nové Losiny, Pekařov, Sklená, Šléglov, Žleb	Jindřichov, Nové Losiny, Vikantice, Vysoké Žibřidovice
23	Hanušovice	Hanušovice, Hynčice nad Moravou, Potůčnick	Hanušovice
24	Heroltice u Štítů	Heroltice u Štítů	Heroltice
25	Hněvkov	Hněvkov	Hněvkov, Hynčina
26	Hostice	Hostice	Ruda nad Moravou
27	Hoštejn	Hoštejn	Hoštejn
28	Hrabenov	Hrabenov	Hrabenov

29	Hrabišín	Hrabišín	Hrabišín
30	Hynčice pod Sušinou	Hynčice pod Sušinou, Chrastice	Chrastice
31	Chromeč	Chromeč	Chromeč
32	Jakubovice u Šumperka	Jakubovice u Šumperka	Jakubovice, Moravský Karlov, Písařov
33	Janoslavice	Janoslavice	Janoslavice
34	Janoušov	Janoušov	Janoušov
35	Javoří u Maletína	Javoří u Maletína, Nový Maletín	Maletín
36	Jedlí	Jedlí	Jedlí
37	Jeřmaň	Jeřmaň, Pavlov u Loštic, Svinov u Pavlova, Újezd u Mohelnice	Jeřmaň, Loštice, Pavlov, Radnice
38	Jestřebí u Zábřeha	Jestřebí u Zábřeha, Jestřebíčko	Jestřebí
39	Kamenná	Kamenná	Kamenná
40	Klášterec	Klášterec	Klášterec
41	Klepáčov	Klepáčov, Rudoltice u Sobotína	Sobotín
42	Klopina	Klopina, Veleboř	Klopina
43	Kopřivná	Kopřivná, Lužná u Hanušovic	Kopřivná
44	Kosov	Kosov	Kosov
45	Křivá Voda	Křivá Voda, Podlesí-město	Podlesí
46	Křižanov u Zábřeha	Křižanov u Zábřeha	Křižanov
47	Kunčice pod Králickým Sněžníkem	Kunčice pod Králickým Sněžníkem	Kunčice
48	Květín	Květín	Květín
49	Lesnice	Lesnice	Lesnice
50	Leština u Zábřeha	Leština u Zábřeha	Leština
51	Libivá	Libivá	Libivá
52	Líšnice u Mohelnice	Líšnice u Mohelnice, Vyšehorky	Líšnice
53	Lukavice na Moravě	Lukavice na Moravě, Slavoňov na Moravě	Lukavice
54	Malá Morava	Malá Morava, Sklené u Malé Moravy, Vlaské, Vojtíškov, Vysoká u Malé Moravy, Vysoký Potok, Zlatý Potok	Malá Morava
55	Malé Vrbno	Malé Vrbno, Velké Vrbno	Staré Město pod Sněžníkem
56	Maršíkov	Maršíkov	Maršíkov
57	Mírov	Mírov, Míroveček, Mírovský Grunt	Mírov
58	Nedvězí u Zábřeha	Nedvězí u Zábřeha	Nedvězí
59	Nová Seninka	Nová Seninka, Stříbrnice	Stříbrnice
60	Olšany nad Moravou	Olšany nad Moravou	Olšany
61	Pivonín	Pivonín	Pivonín
62	Pobučí	Pobučí	Pobučí
63	Postřelmůvek	Postřelmůvek	Postřelmůvek
64	Prameny u Žárové	Prameny u Žárové, Žárová	Žárová

65	Rájec u Zábřeha	Rájec u Zábřeha	Rájec, Zvole
66	Rohle	Rohle	Rohle
67	Rovensko	Rovensko	Rovensko
68	Řepová	Řepová	Řepová
69	Strupšín	Strupšín	Strupšín
70	Svébohov	Svébohov	Svébohov
71	Štědrákova Lhota	Štědrákova Lhota	Štědrákova Lhota
72	Třeština	Třeština	Třeština
73	Úsov-Město	Úsov-Město, Úsov-Židovská obec	Úsov
74	Vacetín	Vacetín, Veselí u Mohelnice	Veselí
75	Václavov u Zábřeha	Václavov u Zábřeha	Václavov
76	Vernířovice u Sobotína	Vernířovice u Sobotína	Vernířovice
77	Vyšehoří	Vyšehoří	Vyšehoří
78	Zábřeh na Moravě	Zábřeh na Moravě	Zábřeh
79	Zborov na Moravě	Zborov na Moravě	Zborov

zdroj: *Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475, Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970,*
vlastní úpravy

příloha 2. Poloha územních jednotek podle kódů

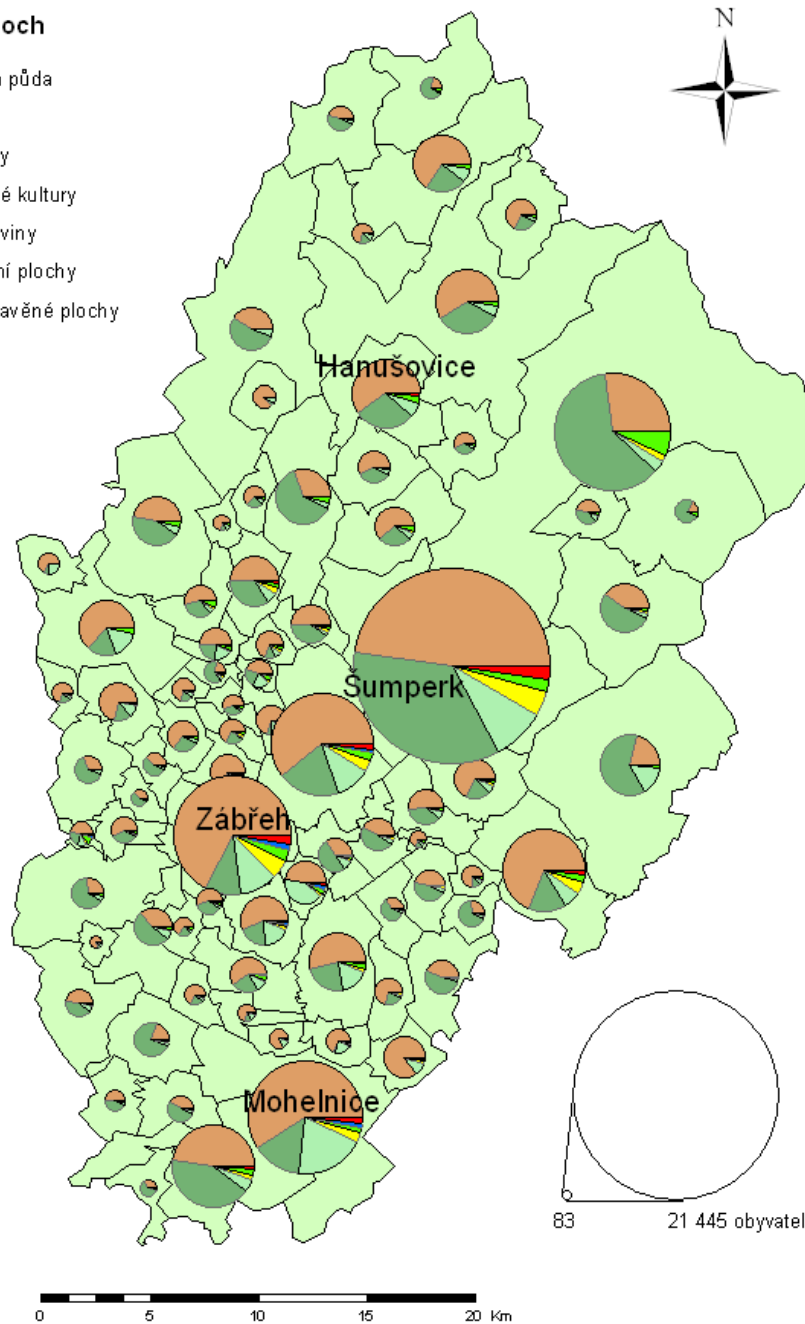

zdroj: ArcGIS 9.2, vlastní úpravy

Využití ploch na Šumpersku v roce 1948

Využití ploch

- orná půda
- lesy
- louky
- trvalé kultury
- pastviny
- vodní plochy
- zastavěné plochy

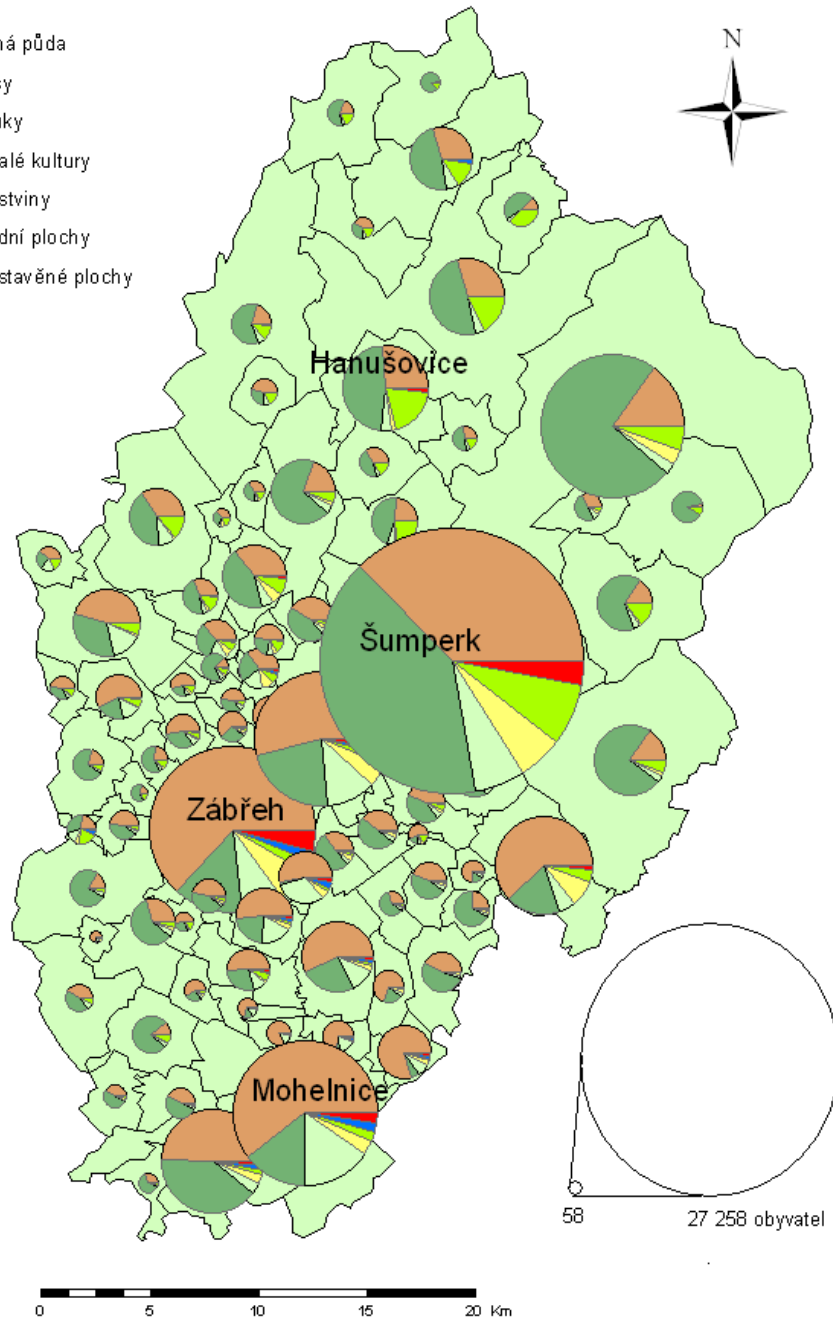
zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475, ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

příloha 3.

Využití ploch na Šumpersku v roce 1970

Využití ploch

- orná půda
- lesy
- louky
- trvalé kultury
- pastviny
- vodní plochy
- zastavěné plochy

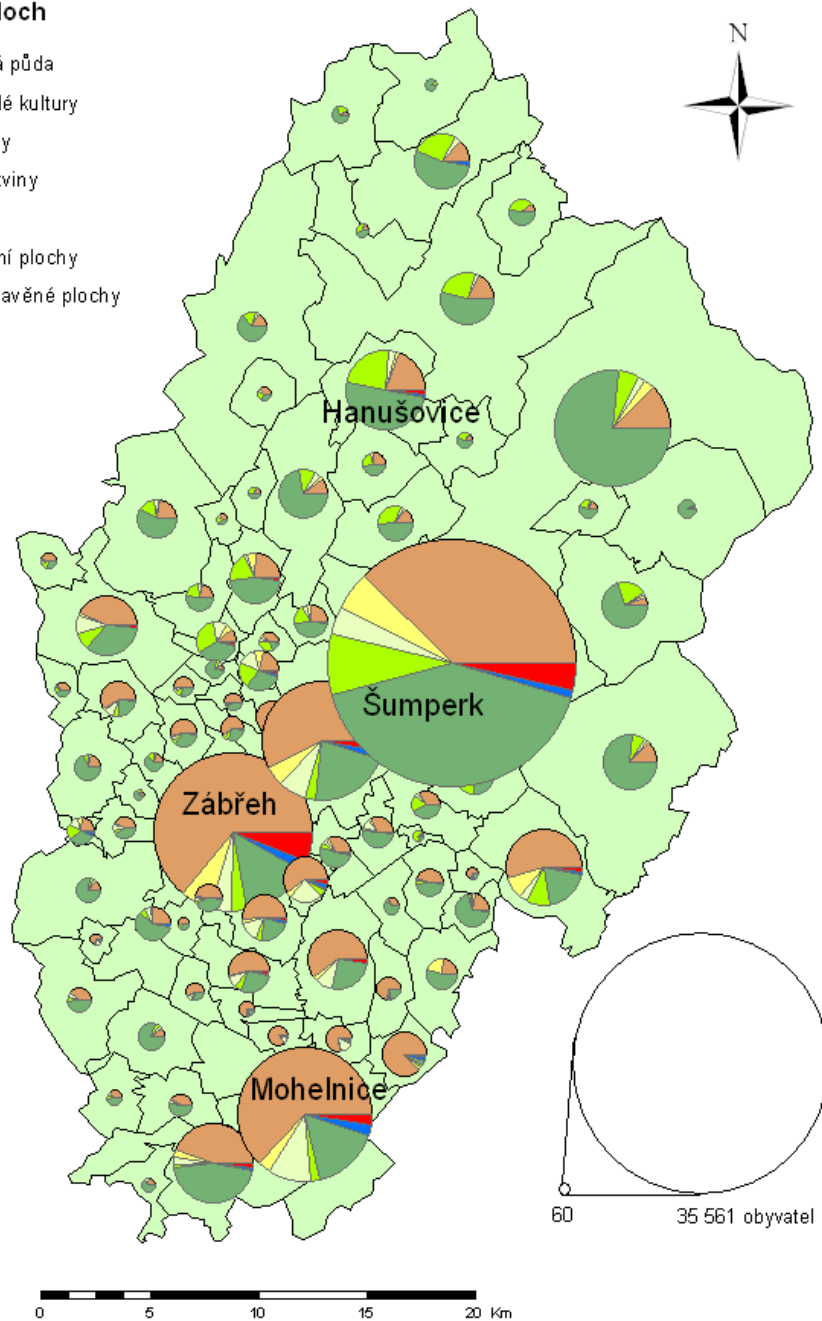
zdroj: Výkaz úhrmných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970, ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

příloha 4.

Využití ploch na Šumpersku v roce 1990

Využití ploch

- orná půda
- trvalé kultury
- louky
- pastviny
- lesy
- vodní plochy
- zastavěné plochy

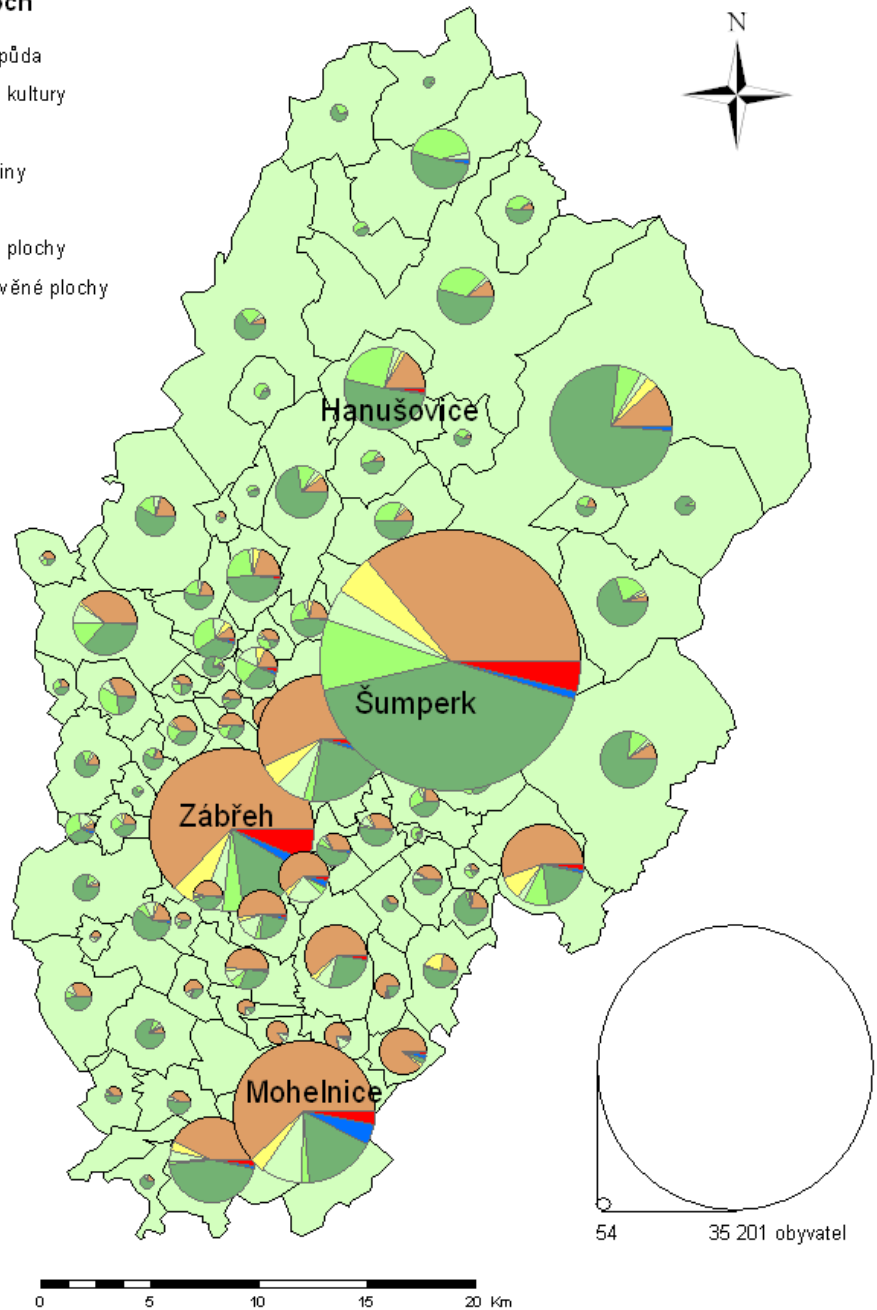
zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475, ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

příloha 5.

Využití ploch na Šumpersku v roce 2000

Využití ploch

- orná půda
- trvalé kultury
- louky
- pastviny
- lesy
- vodní plochy
- zastavěné plochy

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475, ArcGIS 9.2, vlastní tvorba

příloha 6.

příloha 7. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 1948

Územní jednotka	orná půda	trvalé kultury	louky	pastviny	lesy	vodní plochy	zastavěné plochy
Bartoňov	252,2	14,5	25	20,1	47,4	2,9	3,9
Bedřichov u Oskavy	1553,2	68,8	1144,5	130	4509,3	17,5	30
Benkov	514	16,9	67,4	27,5	382,9	1,5	8,4
Bezděkov u Úsova	504,6	19	24,4	11	160,5	2,8	7
Bludov	2033,1	136,4	362	69	666,4	43,6	55,8
Bohuslavice nad Moravou	1044,4	36	306,4	57,4	463,4	11,5	21,2
Bohutín nad Moravou	97,6	8,8	40,8	11,5	47,7	5	3,6
Branná u Šumperka	965,3	0,9	58,3	45,1	338,5	8,8	8,5
Bratrušov	1086	31,4	103,9	73,1	484	1,9	13
Brníčko u Zábřeha	303,2	18,4	28,8	17,7	334,7	1,3	6,4
Březenský Dvůr	1586,4	24,6	409,1	90,5	426,3	10,5	18,7
Buková u Studené Loučky	377,6	11,4	21	8,8	360,9	0,4	6,5
Bukovice u Velkých Losin	3912,2	238,7	465	989	8745,8	75,9	94,8
Bušín	450,2	18,8	35,1	56,4	273,6	1,9	5,6
Crhov	311,4	4,7	26,8	20,4	77,5	0,4	2,5
Dolní Bohdík	751,7	21,8	89,8	85	1571,3	24,1	16,6
Dolní Bušín	513,8	26,6	93,3	29	711,7	5,3	8,7
Dolní Libina	1781	119,3	178,5	81,4	388,8	10,4	42,4
Dolní Studénky	3485,2	305,9	627,4	147,9	2552,4	34,5	159,9
Doubravice nad Moravou	2561,9	118,4	867,9	54,7	638,3	52,3	73,1
Drozdov	404,8	5,8	57,9	12,2	856,2	10,2	4,6
Habartice u Jindřichova	4731,7	15,9	438,3	181,3	2734,6	30	46,1
Hanušovice	1227,7	16,4	131,3	74,7	606	20,5	24,8
Heroltice u Štítů	394,2	2,8	142,8	2,6	50,2	0,2	4,7
Hněvkov	660,8	19,7	130,4	73,8	1730,4	17,2	9,5
Hostice	473,1	41,8	62,1	33	331,5	5,9	12,7
Hoštejn	79,3	6,8	18,8	15,8	37,6	7,8	2,6
Hrabenov	299,3	15,6	17,3	19,8	237,4	2,5	7,3
Hrabišín	901,7	33,2	82,3	41,7	254,1	2,1	13,6
Hynčice pod Sušinou	938,7	0,4	139,5	28,8	228,3	7,8	8
Chroměč	369,2	11,3	103,7	1,8	21,5	13,8	7,6
Jakubovice u Šumperka	1329,3	23,8	163	102,2	1266,7	4,7	15,4
Janoslavice	246,8	8,5	17,2	14,7	439,4	0,8	3,8
Janoušov	214,7	5,7	26,4	16,1	30,6	0,2	2
Javoří u Maletína	868	19,6	129,8	50,4	720,8	0,1	11,8
Jedlí	684,4	11,6	94,9	19,7	152	2,2	7,4
Jeřmaň	1564,3	66,3	154,6	77,6	1394,7	17,8	40,2
Jestřebí u Zábřeha	239,2	12,4	7,7	18	156,8	1,5	4,5
Kamenná	128	12,3	19,5	7,4	333,4	2,7	4,6
Kláštorec	46,8	6,7	10,9	8,5	131,5	2,1	2,6
Klepáčov	1251,4	47	102	80,2	1601,3	7,1	21,9
Klopina	546,8	22,6	28,7	5,3	660,2	1	8,8
Kopřivná	639,7	3,2	68,9	18,4	412,2	0,1	7,7
Kosov	305,9	7	12	21,4	185,8	0,6	3,3

Křivá Voda	599	1,1	53,8	9,6	32,3	1	6,5
Křižanov u Zábřeha	203,7	8	13,7	4,1	8,8	0	3,3
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	466	0,7	38,5	155,5	1414,7	3,8	4,3
Květín	314,4	6,4	51	11,5	50,7	2,6	3,5
Lesnice	240,2	12,5	68,6	14,2	370,1	11,4	5,3
Leština u Zábřeha	240,5	13,2	206,6	20,3	4,9	18,7	8,8
Libivá	309,7	6,1	45,9	4,4	0,6	2,3	4,5
Líšnice u Mohelnice	396,1	15,6	40,5	23,8	462,1	1,8	6,4
Lukavice na Moravě	635,7	15,7	102,6	46,3	265,8	12,1	10,6
Malá Morava	2391,2	1,1	323,2	39,1	3142,1	17,7	24,7
Malé Vrbno	2059,9	8,5	237	99,4	732,7	13,6	20,3
Maršíkov	377,6	14,8	68,4	35	307,1	1,6	5,4
Mírov	252,4	14,4	44,7	24,2	983,8	2,7	8,4
Nedvězí u Zábřeha	230,9	8,6	15,9	9,4	40	0,1	3,2
Nová Seninka	849,1	0,5	115,6	31	814,8	3,5	7,2
Olšany nad Moravou	211,6	12,8	70,6	18,4	99,8	4	5,9
Pivonín	128,8	2,9	9,9	14	194,7	0	1,6
Pobučí	254,1	8,3	14,3	18	102,3	0	3,2
Postřelmůvek	254,5	14,3	8,6	17,2	92,5	1,3	3,5
Prameny u Žárové	542,3	7,6	60,2	36,5	308,7	0,1	6,2
Rájec u Zábřeha	624,1	29,9	189,9	15,2	212,2	12,8	15,8
Rohle	357,8	18	40,9	7	347,2	1,7	7,5
Rovensko	555,7	14,3	35	17,3	98,6	2,6	8,2
Řepová	345,9	9,4	28	16,9	107,6	0,4	4,3
Strupšín	84,5	5,4	4,4	7	15,6	0	1,6
Svébohov	382,3	8,2	29,9	13,9	156,7	1,9	5,4
Štědrákova Lhota	302,3	7,5	33	22,5	113,4	0,4	3
Třeština	360,6	9	124,8	7,4	14,7	11,8	6,4
Úsov-Město	618,2	18	68,4	8,8	2,9	0,6	13,2
Vacetín	198,7	7	15,7	12,5	352,5	0,4	2,4
Václavov u Zábřeha	186,2	4,5	16,6	17	246,5	2,3	2,5
Vernířovice u Sobotína	523	14,1	45,7	196,6	2477,9	10,7	5,2
Vyšehoří	186,2	7,4	14,3	18,2	109,3	2,1	2,1
Zábřeh na Moravě	1285	97,2	195,4	56,6	193,6	32,3	52,1
Zborov na Moravě	218,8	4,5	18,5	11,7	48	0	2,8
CELKEM	52791,7	1808,9	8656,2	3529,1	46781,9	568,3	995,2

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

příloha 8. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 1970

Územní jednotka	orná půda	trvalé kultury	louky	pastviny	lesy	vodní plochy	zastavěné plochy
Bartoňov	175,1	19,9	24,9	50,7	84,9	3,3	4,6
Bedřichov u Oskavy	1010,2	89,8	220,6	381,4	4778,9	18	30,2
Benkov	443,5	26,3	53,8	57,4	419,5	2,8	11
Bezděkov u Úsova	469,8	24,9	27,6	10,9	137,3	3,9	8,4
Bludov	1761,5	185,1	390,1	70,2	717,6	51,92	78,1
Bohuslavice nad Moravou	1075,8	47,3	215,8	27,1	483,3	21,1	28,5
Bohutín nad Moravou	72,4	17,5	36,2	17,4	53,7	5	4,8
Branná u Šumperka	182,8	4,5	40,3	526,5	635,6	7,4	6,2
Bratrušov	413,6	42,1	78,9	401,3	799	7,6	14
Brníčko u Zábřeha	273	20,7	35,1	15,3	344,7	2,5	7,8
Březenský Dvůr	1102,1	28,5	358,3	135,7	808,8	15,2	23,8
Buková u Studené Loučky	329,9	12	26,6	27,9	370,3	0,3	6,1
Bukovice u Velkých Losin	2008	462,5	330,3	688,6	9668,8	107,5	103,6
Bušín	261	22,4	34,5	117,2	383	1,7	8,9
Crhov	209,1	9,4	27,3	44	139,4	4,5	3,5
Dolní Bohdík	479,8	43,5	101,8	134,3	1697,2	23,4	21,2
Dolní Bušín	397	27,1	60,2	59,2	777,6	6,9	10,6
Dolní Libina	1570	217,1	147,1	96,8	458,6	9,9	44,1
Dolní Studénky	2600,4	380	437,8	524,3	2802,02	54,6	204,16
Doubravice nad Moravou	2379,8	131	607	76,5	565,3	85,6	88,4
Drozdov	281,8	7,9	57	78,5	888,5	9,9	9,5
Habartice u Jindřichova	2333,5	22,73	317,8	1389,5	3927,7	47,5	48
Hanušovice	535,8	28,5	88,3	401	948,8	19,9	29
Heroltice u Štítů	228,8	2,7	116,5	96	145,8	0,2	5,1
Hněvkov	414,8	15,7	96,6	116	1934,6	16,2	10,7
Hostice	335,1	52	55,8	71,4	405,5	5,5	15,6
Hoštejn	39,3	8,7	20,4	33,6	48,5	7,9	2,7
Hrabenov	242,5	27,5	23,2	24,1	252,7	2,7	8
Hrabišín	778,1	36,7	81,4	81,4	310,2	3,3	14,5
Hynčice pod Sušinou	553,9	1	116,7	231,7	430,5	7,4	10,3
Chromeč	343	17,3	114,9	2,9	23,4	13,1	9,8
Jakubovice u Šumperka	868,8	30,9	253,7	329,7	1052,3	4	14,3
Janoslavice	209,2	17,2	28,85	18,9	442,6	0,6	4,3
Janoušov	101,2	9,5	21,5	63,4	84,2	1,5	2
Javoří u Maletína	705,1	15,2	130,4	109,3	782,1	3,6	9,2
Jedlí	541,5	14,9	122,7	52,2	201,3	2,1	12
Jeřmaň	1848,5	113,7	130,1	67,3	1496,4	39,7	57,7
Jestřebí u Zábřeha	201,7	14,8	12,1	16,6	179,4	1,6	6,1
Kamenná	120	13,5	15	5,4	339,5	0,3	6,1
Kláštepec	24,2	6,5	11,6	12	142,7	1,8	4,6
Klepáčov	466,6	45,5	108	421	1985,8	9,5	18,1
Klopina	515,8	34,3	25,2	12,1	662,8	1,3	12,5
Kopřivná	396,4	4,2	63,1	181	490,8	0,4	9
Kosov	254,4	11,1	19,8	28,6	204,3	0,9	4,8

Křivá Voda	322	4,4	55,4	112,4	189,8	1,3	6,6
Křižanov u Zábřeha	177,2	11,5	15,7	14,9	10,6	0,5	2,6
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	58,8	1,4	13,3	266	1729	3,7	4,4
Květin	300,5	7,6	56,4	6,5	56,4	3,4	3,8
Lesnice	247	30	27,2	18,5	381,3	12,9	8,4
Leština u Zábřeha	256,8	21,7	157,3	12	5,3	18,1	11,9
Libivá	307	7,4	42,6	1	0,7	2,4	4,8
Líšnice u Mohelnice	378,4	15,6	34,9	18	478,3	5,3	6,4
Lukavice na Moravě	529,7	19	101,4	68,1	297,9	14,1	14,7
Malá Morava	1218,7	3	338,5	699,4	3534	79,8	28,7
Malé Vrbno	912,1	14,1	210,7	424,2	1486,3	67,4	15,8
Maršíkov	253,1	25	66	49,4	394,8	1,7	5
Mírov	140,2	23,1	40,4	89,9	1000,4	4,3	8,6
Nedvězí u Zábřeha	223,5	9	14,2	4	50,9	0,1	3,7
Nová Seninka	341,6	1,9	66,3	320,2	1056,8	6,1	8,1
Olšany nad Moravou	150	24	59,6	26,6	133,3	4,8	8,4
Pivonín	66	3,4	10,6	46,5	215	0	1,7
Pobučí	200	8,6	9,9	48,2	120	0,8	3,4
Postřelmůvek	240	10,3	10,4	16,4	104,4	1,5	4,4
Prameny u Žárové	250,1	7,7	50,7	160,8	480,7	2,9	6,3
Rájec u Zábřeha	560,1	39,5	190,3	16,8	239,3	17	20,1
Rohle	336,5	19,9	27,3	17	360,9	2,7	8,5
Rovensko	477,3	23,9	32,1	31,5	125,2	5,2	13,1
Řepová	300,6	11,5	25,9	42,1	121,4	0,9	4
Strupšín	66,4	4	7	16,4	18	0	1,8
Svébohov	304	16	29,5	30,2	196,4	2,2	6,3
Štědrákova Lhota	159,3	9,6	33,3	74,1	193,4	0,5	3,9
Třeština	374	11,2	94,3	3,6	18,2	8,9	8,8
Úsov-Město	586,3	19,3	58,5	7,7	33,2	16,8	14,1
Vacetín	178,8	7,2	15,4	18,1	361,9	0,5	2,8
Václavov u Zábřeha	113,7	9,4	20,4	52,2	269	3,7	3,2
Vernířovice u Sobotína	76	16	29	251,7	2739	15,5	7,3
Vyšehoří	163,5	8,7	15,9	21	120,3	1,7	2,7
Zábřeh na Moravě	1116,6	119,5	146,4	38,9	239	30,7	73,7
Zborov na Moravě	161,6	5,5	22,9	30,2	70,4	0,1	4,3
CELKEM	39584,5	2783,83	7200,35	10019	57168,72	923,52	1187,76

zdroj: Výkaz úhrnných hodnot druhů pozemků (kultur) k 1.4 1970

příloha 9. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 1990

Územní jednotka	orná půda	trvalé kultury	louky	pastviny	lesy	vodní plochy	zastavěné plochy
Bartoňov	116,2	18,6	19,1	93,2	52,7	3,3	4,5
Bedřichov u Oskavy	791,4	84,4	153,7	502	4874,2	19,5	30,1
Benkov	327,9	22,5	38,8	167,5	425,5	4,3	9,6
Bezděkov u Úsova	481	19,8	11	11	137,3	4,5	9,2
Bludov	1836,1	174,7	242,4	83,3	705,7	63,6	93,6
Bohuslavice nad Moravou	1109,5	43,8	168,6	18,7	483,5	17,3	35,3
Bohutín nad Moravou	41	14,6	29,9	38,8	57,8	5	5,7
Branná u Šumperka	129,1	4,7	18,8	465,1	665	8,3	5,8
Bratrušov	241,4	40,6	58,4	521,4	859,4	7,9	12,5
Brníčko u Zábřeha	227,5	17,2	72,2	19,3	346,7	3,8	8,3
Březenský Dvůr	1039,4	33	234,7	213,1	852,5	23	27,3
Buková u Studené Loučky	284,6	11,4	41,4	47,1	373,3	0,3	5,8
Bukovice u Velkých Losin	1752,5	455,9	216,6	811,6	10697,5	112,3	113,9
Bušín	174,1	19,3	24,7	153	414,9	1,7	7,9
Crhov	164,9	9,3	18	45,6	180,9	4,5	4
Dolní Bohdíkov	253,8	46,5	92	287,4	1742	24	22,1
Dolní Bušínov	336,4	27,8	70,6	74,4	779,2	35,8	11,7
Dolní Libina	1357,4	237,7	92	246,4	480,5	34,3	47,4
Dolní Studénky	2561,3	342,3	249,1	547	2810,6	68,4	239,8
Doubravice nad Moravou	2436	128,8	407	74,5	639,5	102,8	97,6
Drozdov	272	8,1	46,5	75,8	901	11	7,4
Habartice u Jindřichova	1380,8	20,9	196,2	1968,5	4210	46,8	38,2
Hanušovice	378,4	34,9	56,2	454,7	995,1	20,8	32,8
Heroltice u Štítů	274,9	6,9	42	97,4	154,3	3,9	4,1
Hněvkov	359,7	17,6	106,9	89,6	1978,2	18,6	8,3
Hostice	223,2	47,8	23,3	174,7	426,9	5,9	17,7
Hoštejn	37,7	8	18,7	28,2	50,6	7,7	3,2
Hrabenov	139,5	26,8	24,7	108,3	263,2	2,8	8,5
Hrabišín	702,9	39	41,6	158,4	317	10,1	15,5
Hynčice pod Sušinou	209,8	0,6	60,8	445,1	507,9	9,8	6,4
Chromeč	425	17,7	37,8	1	22,8	10	12,5
Jakubovice u Šumperka	602,6	35,2	95,3	380,7	1611,2	6,2	17,9
Janoslavice	222,8	8,9	7,4	25,6	444	0,8	4,3
Janoušov	93,6	9,8	9,5	58	101,3	1,6	2
Javoří u Maletína	658,7	11,5	107,6	96,5	817,7	4,8	8,9
Jedlí	541,8	16,9	78,2	58,9	211,3	6,1	13,3
Jeřmaň	1399,1	111,5	89,8	42,3	1419,9	39,7	60,1
Jestřebí u Zábřeha	202,6	11,8	8,9	20,2	175,6	0,9	6,7
Kamenná	108,9	10,7	8,8	16,6	338,1	0,9	5,3
Kláštrec	15,5	6,3	5,1	16,1	145,2	1,7	5,4
Klepáčov	165,2	45,8	51,1	614,5	2074	10,6	19
Klopina	287,2	268,3	9,8	10,6	661,6	2,9	12
Kopřivná	283,4	8,9	35,9	260,9	519,4	1,2	8,8
Kosov	216,5	12,9	46,1	26,3	206,8	1	4,9

Křivá Voda	224,7	4,6	65	166,7	205,9	2	4,9
Křižanov u Zábřeha	160,4	10,4	25,5	10,4	14,2	0,3	3,4
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	19,8	2,4	10,2	206	1808,4	3,9	2,8
Květín	320,5	5,2	39,8	2,5	57,3	4,5	4
Lesnice	210,8	15	27,9	42,5	340,6	13,4	8,6
Leština u Zábřeha	289,8	16,9	115,7	22,2	6,1	17,8	14,3
Libivá	310,6	6,9	35,5	0,3	0	5,6	5,1
Líšnice u Mohelnice	380,2	15,7	36,7	11,1	477	5,2	6,6
Lukavice na Moravě	550,5	17	89,7	61,2	296,3	15	16,1
Malá Morava	954,4	4,1	227,2	889,5	3682,2	48,6	26,8
Malé Vrbno	371,1	9,6	114,3	792,8	1542	78	17,4
Maršíkov	121,9	17	15,8	191,5	409,4	2,4	4,7
Mírov	128,3	19,5	34,1	81,9	1017	6	8,3
Nedvězí u Zábřeha	201,8	6,8	12,1	20,4	52	0,5	3,1
Nová Seninka	149,8	1,3	22,1	378,5	1182,1	10,8	6
Olšany nad Moravou	40,3	21,5	44,3	129,2	141,8	5,7	9,5
Pivonín	57,5	3,3	9,8	44,5	223,8	0,4	1,7
Pobučí	202,6	7,5	4	38,8	130,1	0	3
Postřelmůvek	230,9	9,5	2,3	24	107,6	2,1	5
Prameny u Žárové	111,3	6,2	25,5	253,9	530,4	3,5	3,6
Rájec u Zábřeha	539,9	39,2	158,7	47,4	236,2	21,2	21,1
Rohle	338	18,3	9,7	22,2	361,2	3	9,2
Rovensko	482,3	20,7	14,4	35,1	130,5	4,3	13,9
Řepová	265,7	11,3	42,3	28,8	127,9	0,4	4,8
Strupšín	2,5	4,6	4,7	78,3	19	0,5	2
Svébohov	309,1	14,4	17,9	28,4	201	2,7	6,7
Štědrákova Lhota	78,6	11,3	13,8	128,9	211,8	1	3,2
Třeština	388,2	10	72,7	1,5	20,9	9,9	8
Úsov-Město	628,5	18	4,8	10,5	31,8	20,5	16,2
Vacetín	131,7	7	48,4	15,1	369,2	0,8	2,8
Václavov u Zábřeha	97,5	9,3	17	54,6	275	3,9	3
Vernířovice u Sobotína	63,6	15,4	26,2	190,2	2945	15,5	6,9
Vyšehoří	164,8	8,8	4,1	15,5	126	2,3	2,9
Zábřeh na Moravě	1076,7	107	70	54,3	233,3	37,7	100,3
Zborov na Moravě	148	5,8	18,6	39,7	76	0,7	4,3
CELKEM	30778,4	2797,6	4593,1	13086,8	58953,4	1020,3	1300,5

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

příloha 10. Využití ploch na Šumpersku v hektarech v roce 2000

Územní jednotka	orná půda	trvalé kultury	louky	pastviny	lesy	vodní plochy	zastavěné plochy
Bartoňov	113,7	18,4	19,2	94	54,8	3,4	4,6
Bedřichov u Oskavy	588,6	84,7	155,5	703,7	4872,7	19,5	31,1
Benkov	245,3	22,5	54	232,9	427,7	4,3	9,9
Bezděkov u Úsova	488,1	19,4	11,4	8,3	137	4,5	9,2
Bludov	1832	175,9	249,9	69,1	703,8	64,2	99,2
Bohuslavice nad Moravou	1122,8	48,4	151,6	18,8	484,8	16,4	37,2
Bohutín nad Moravou	35,4	14,7	30,4	41,3	57,9	4,7	6,5
Branná u Šumperka	115,7	4,6	25,9	473,6	667,8	8,7	5,9
Bratrušov	200,1	40,1	55,4	561,1	861,7	8	12,7
Brníčko u Zábřeha	228,2	17,1	70,5	19,7	347,7	3,7	8,5
Březenský Dvůr	937,6	33,3	236,8	311	857,2	22,6	30,3
Buková u Studené Loučky	282,1	11,9	38,7	46,9	373,8	0,3	5,8
Bukovice u Velkých Losin	1629,7	463,5	244,8	876,9	10623,3	143,6	131,8
Bušín	160,9	19,2	25,5	167,1	415,5	1,8	8,2
Crhov	103,5	9,4	18	107	182	4,5	4,1
Dolní Bohdíkov	240,6	49,2	90,8	298,1	1744,9	24,1	22,8
Dolní Bušínov	259,2	27,7	128,3	94,3	777,4	37,5	12,5
Dolní Libina	1370,1	237,4	85	234,7	483,4	34,6	48,1
Dolní Studénky	2454	338,6	262,8	592,7	2817,3	75,2	256,9
Doubravice nad Moravou	2454	125,1	366,6	67,5	640,5	196,2	110,3
Drozdov	192	8,2	49,3	153,8	901	11	7,4
Habartice u Jindřichova	748,2	24,6	216,6	2589,2	4244,3	44,9	38,7
Hanušovice	323,4	33,9	52,7	508,2	1001	20,7	32,7
Heroltice u Štítů	260,9	7	56,9	95,7	156,1	3,9	4,3
Hněvkov	147,6	17,6	135,9	272,5	1979,1	18,6	8,5
Hostice	186,2	47	22,8	211,6	426,7	5,8	18,5
Hoštejn	8,4	8	23,4	51,4	50,7	7,7	3,8
Hrabenov	126,3	26,7	25,2	120,8	263,6	2,8	8,6
Hrabišín	635,6	38,7	37,2	231,4	315,6	11,7	15,9
Hynčice pod Sušinou	0	0,6	59,7	669,7	509,2	10,4	6,5
Chromeč	425,2	18	36,9	0,8	22,6	9,7	12,5
Jakubovice u Šumperka	566,1	35,4	109,7	438	1616,8	6,5	18,1
Janoslavice	219	8,8	8,2	32	444,1	0,7	4,5
Janoušov	92,2	9,8	10,1	58,6	101,6	1,7	2,1
Javoří u Maletína	548,6	11,5	146,5	170,7	813,8	5	9,5
Jedlí	290,1	16,9	78,7	312,4	211,9	6,3	13,6
Jeřmaň	1360,7	108,8	129,2	42	1426,8	42	63,4
Jestřebí u Zábřeha	204,2	12,5	8,2	20,4	176,3	0,1	7
Kamenná	109,2	10,8	9,9	16,5	339,8	0,9	5,5
Kláštepec	6,6	6,6	4,1	25,4	145,2	1,7	5,5
Klepáčov	139,8	48,1	62	609,1	2096,8	10,9	20,2
Klopina	279,8	273,4	9,5	12,8	662,8	2,7	12,9
Kopřivná	117,2	9	34,7	424,6	525,7	1,2	8,8
Kosov	120,9	13,2	54,5	113,9	207,2	1,4	5,1

Křivá Voda	24,5	3,5	64,9	367,6	207	2	5,3
Křižanov u Zábřeha	100,2	10	71,5	24,8	14,2	0,3	3,6
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	0,7	1,8	10	231,8	1809,3	3,9	2,9
Květin	316,8	5,4	44,2	2	57,7	4,7	4,3
Lesnice	211,3	15,2	27,2	42,5	334,3	13,4	8,6
Leština u Zábřeha	292,2	16,9	115,8	21,8	6,1	17,7	14,6
Libivá	311,1	7,4	35,5	0,2	0	5,6	5,6
Líšnice u Mohelnice	366,2	16,4	51,2	9,4	477,3	5,3	6,8
Lukavice na Moravě	516,7	17,5	90,4	92,7	291,3	17	16,9
Malá Morava	503,1	3,8	224,4	1332,8	3693	48,8	27,2
Malé Vrbno	6,1	11,4	117	1214,6	1543,2	80,9	18,9
Maršíkov	117,2	16,9	19,3	192,6	411,7	2,4	4,7
Mírov	98,9	18,4	60,9	82,7	1019,5	6,3	8,6
Nedvězí u Zábřeha	81,7	6,7	60,5	96,7	52	0,5	3,2
Nová Seninka	5,5	1,3	22,1	507	1193,1	11	6,2
Olšany nad Moravou	41	20,6	37,5	128,2	142,1	6,3	8,9
Pivonín	17,1	3,3	9,8	85	223,8	0,4	1,8
Pobučí	160,8	6,5	49,6	36,5	129,8	0,1	3,2
Postřelmůvek	189,1	9,6	2,4	65,9	107,6	2,1	5,2
Prameny u Žárové	72,5	6,5	25,6	296,5	530,5	3,5	3,6
Rájec u Zábřeha	545,2	39,4	160,2	40,2	236,8	21,3	21,3
Rohle	310,8	18,2	46,2	20,7	359,5	3,1	9,4
Rovensko	471,4	23,3	11,9	46	130,5	4	14,7
Řepová	268	11,3	40	29,5	127,9	0,4	5,1
Strupšín	1,1	4,4	5,1	80,4	19	0,5	2
Svébohov	216,5	14,7	16,5	121,7	201,5	2,8	6,7
Štědrákova Lhota	28,8	11,3	13,6	179,3	211,2	1	3,3
Třeština	387,8	10,1	74,8	1,6	21,6	9,8	8,4
Úsov-Město	638,9	17,3	4,9	2,3	31,8	20,5	16,5
Vacetín	127,9	7,1	51,6	15,5	370,1	0,9	2,8
Václavov u Zábřeha	71,6	9,4	16,3	80	277,7	3,9	3,2
Vernířovice u Sobotína	18,6	15,5	66,7	195,9	2952,6	16,4	7
Vyšehoří	145,3	8,8	3,8	34,3	125,9	2,3	2,9
Zábřeh na Moravě	1046,8	105,6	72,8	67,1	235,4	37	107
Zborov na Moravě	116	5,8	19,9	71,5	75,1	0,8	4,3
CELKEM	25330	2748,8	4817,2	16735	57882,9	1134,8	1345,7

zdroj: Databáze grantového projektu GAČR 205/05/0475

příloha 11. Počet obyvatel v jednotlivých územních jednotkách v letech 1950 – 2001

Územní jednotka	1950	1970	1991	2001
Bartoňov	410	345	217	231
Bedřichov u Oskavy	2021	1987	1713	1695
Benkov	681	598	474	458
Bezděkov u Úsova	402	377	340	319
Bludov	5881	7040	8252	8364
Bohuslavice nad Moravou	1861	1960	2043	2093
Bohutín nad Moravou	415	618	912	880
Branná u Šumperka	521	454	399	375
Bratrušov	851	840	699	738
Brníčko u Zábřeha	585	584	525	544
Březenský Dvůr	1700	1769	2079	2139
Buková u Studené Loučky	242	199	133	141
Bukovice u Velkých Losin	7547	8032	7779	7848
Bušín	576	501	447	428
Crhov	226	217	129	118
Dolní Bohdík	1633	1577	1395	1407
Dolní Bušín	781	798	684	747
Dolní Libina	3694	3627	3413	3482
Dolní Studénky	21445	27258	35561	35201
Doubřavice nad Moravou	7177	8174	10481	10646
Drozdov	424	358	364	340
Habartice u Jindřichova	2224	2199	1590	1667
Hanušovice	2587	2800	3619	3465
Heroltice u Štítů	285	222	132	118
Hněvkov	535	492	345	343
Hostice	1392	1556	1469	1505
Hoštejn	310	328	433	450
Hrabenov	842	788	648	669
Hrabišín	901	848	806	844
Hynčice pod Sušinou	227	171	104	102
Chromeč	506	534	564	584
Jakubovice u Šumperka	1319	1203	867	842
Janoslavice	293	234	148	121
Janoušov	155	112	66	54
Javoří u Maletína	412	316	322	368
Jedlí	813	775	723	711
Jeřmaň	3735	4096	3747	3849
Jestřebí u Zábřeha	384	425	428	433
Kamenná	367	492	635	577
Kláštepec	237	280	211	225
Klepáčov	1301	1195	1236	1251
Klopina	595	590	584	602
Kopřivná	562	342	297	296
Kosov	374	339	278	283
Křivá Voda	292	247	115	122

Křižanov u Zábřeha	83	58	76	56
Kunčice pod Králickým Sněžníkem	255	144	82	69
Květin	173	154	133	130
Lesnice	642	568	528	583
Leština u Zábřeha	963	1076	1184	1254
Libivá	196	231	236	253
Líšnice u Mohelnice	375	339	276	275
Lukavice na Moravě	711	680	976	936
Malá Morava	985	647	493	466
Malé Vrbno	1813	1529	1767	1805
Maršíkov	319	292	195	195
Mírov	676	546	409	436
Nedvězí u Zábřeha	249	190	93	95
Nová Seninka	341	255	176	169
Olšany nad Moravou	581	623	894	908
Pivonín	145	105	60	59
Pobučí	192	147	81	119
Postřelmůvek	338	358	340	341
Prameny u Žárové	269	228	145	151
Rájec u Zábřeha	1255	1230	1155	1251
Rohle	526	489	435	449
Rovensko	676	710	674	732
Řepová	225	183	168	173
Strupšín	146	143	79	71
Svébohov	508	462	408	439
Štědráková Lhota	247	169	76	69
Třeština	328	356	364	357
Úsov-Město	933	1058	1084	1122
Vacetín	159	145	100	98
Václavov u Zábřeha	270	265	196	220
Vernířovice u Sobotína	314	370	182	179
Vyšehoří	241	233	169	197
Zábřeh na Moravě	7733	10767	14500	14043
Zborov na Moravě	278	218	236	211
CELKEM	93657	100649	109973	110581

zdroj: *Historický lexikon obcí ČR*